

Stichting
Pensioenfonds
Flexsecurity

Stichting Pensioenfonds Flexsecurity
Diememere 25
1112 TC DIEMEN

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 34111370

Verslag over het boekjaar
1-1-2017 t/m 31-12-2017

Inhoud

	Pagina
Meerjarenoverzicht	5
Bestuursverslag	
Algemene informatie	7
Financiële positie en ontwikkeling deelnemersbestand	16
Ontwikkeling deelnemersbestand	23
Activiteiten en besluitvorming	30
Risicobeheersing en uitvoeringskosten	44
Uitvoeringskosten	52
Beleggingen	60
Marktontwikkelingen en beleggingsresultaat	65
Rapportage van de visitatiecommissie	70
Verantwoordingsorgaan	73
Verklaring en ondertekening	75
Jaarrekening	
Balans per 31 december	78
Staat van baten en lasten	80
Kasstroomoverzicht	82
Toelichting op de balans en staat van baten en lasten	83
Grondslagen voor waardering van activa en passiva	84
Grondslagen voor bepaling resultaat	88
Toelichting op de balans per 31 december	91
Toelichting op de staat van baten en lasten	100
Risicobeheer	105
Gebeurtenissen na balansdatum	109
Resultaatbestemming	109
Overige gegevens	
Actuariële verklaring	111
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	113
Personalia Flexsecurity	
Bestuur	117
Overzicht nevenfuncties bestuursleden	117
Overzicht nevenfuncties leden verantwoordingsorgaan	118

Meerjarenoverzicht

	2017	2016	2015	2014	2013
Aantal aangesloten ondernemingen	30	34	36	31	28
Aantal verzekerden					
Actieve deelnemers	64.219	64.645	65.332	60.949	60.078
Gewezen deelnemers	235.095	230.082	227.005	220.064	223.755
Totaal	299.314	294.727	292.337	281.013	283.833
Rijpingsgraad: premievrije deelnemers t.o.v. het totaal aantal deelnemers	79%	78%	78%	78%	79%
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	53.903	50.186	47.936	45.624 ¹⁾	45.533
Uitkeringen (ineens) aan deelnemers:					
Ten behoeve van nabestaandenpensioen	-239	-319	-198	-280	-437
Ten behoeve van afgekochte pensioenen	-24.348	-35.953	-16.300	-18.575	-17.546
	-24.587	-36.272	-16.498	-18.855	-17.983
Saldo van overdrachten van rechten	-4.595	-4.077	-4.262	-6.998	-2.663
Uitvoeringskosten en kosten bezoldiging bestuursleden	-3.274	-3.098	-2.973	-2.591	-2.648
Uitvoeringskosten als percentage van de premie	6,1%	6,2%	6,2%	5,7%	5,8%
Uitvoeringskosten per deelnemer in euro's ²⁾	11,02	10,55	10,36	9,17	9,47

1) Presentatie vergelijkend cijfer aangepast.

2) De uitvoeringskosten per deelnemer zijn gebaseerd op gemiddelde deelnemersaantallen per jaar.

	2017	2016	2015	2014	2013
Financiële positie					
Belegd vermogen	406.879	365.830	343.514	317.814 ¹⁾	278.062
Stichtingskapitaal en reserves	8.572	8.940	12.348	18.347	16.731
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	395.828	353.599	330.763	302.847	262.827
Minimaal vereist eigen vermogen	6.591	8.577	7.049	648	670
Vereist eigen vermogen	6.591	8.577	7.049	648	670
Beleggingsopbrengsten					
Directe beleggingsopbrengsten	5.588	4.268	4.039	1.872	2.873
Indirecte beleggingsopbrengsten	18.641	14.489	3.448	24.856	777
Kosten vermogensbeheer	-680	-1.200	-914	-830	-355
Totale beleggingsopbrengsten	23.549	17.557	6.573	25.898	3.295
Beleggingen					
Aandelen	128.761	109.812	101.251	87.059	74.433
Obligaties	192.792	172.400	154.372	153.968	115.670
Indirecte beleggingen in vastgoed	32.743	30.066	26.425	17.227	15.312
Derivaten (valutatermijncontracten)	571	-154	-256	-1.068	-24
Overige beleggingen inclusief liquide middelen	52.012	53.706	57.543	60.628 ¹⁾	71.053
Totaal belegd vermogen	406.879	365.830	339.335	317.814	276.444
<i>waarvan voor risico deelnemers</i>	<i>387.649</i>	<i>346.897</i>	<i>324.450</i>	<i>299.016</i>	<i>260.492</i>
Performance beleggingsportefeuilles					
Beleggingsrendement Basispensioen	3,0%	2,8%	1,1%	5,0%	1,3%
Beleggingsrendement rendementsportefeuille	15,7%	8,2%	3,3%	8,1%	7,4%
Beleggingsrendement vastrentendewaardeportefeuille	0,7%	3,6%	1,6%	9,4%	-0,4%
Beleggingsrendement matchingportefeuille	-3,8%	14,2%	-0,6%	21,0%	-11,0%
Beleggingsrendement liquiditeitenportefeuille	-0,7%	-0,7%	-0,1%	0,0%	0,0%
Dekkingsgraad	102,1%	102,4%	103,5%	106,1%	106,4%
Beleidsdekkingsgraad	102,1%	102,4%	103,5%	n.v.t.	n.v.t.
Reële dekkingsgraad	101,2%	101,5%	103,5%	n.v.t.	n.v.t.
Minimaal vereiste dekkingsgraad	101,6%	102,3%	102,0%	100,2%	100,3%
Vereiste dekkingsgraad	101,6%	102,3%	102,0%	100,2%	100,3%

1) Presentatie vergelijkend cijfer aangepast.

Bestuursverslag

Algemene informatie

Juridische structuur

Algemeen

Stichting Pensioenfonds Flexsecurity ('Flexsecurity', 'het fonds', 'Flexsecurity pensioen', 'pensioenfonds'), statutair gevestigd in Amsterdam, is opgericht op 16 februari 1999. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 34111370.

De statuten van het fonds zijn laatstelijk gewijzigd op 16 december 2014. De twee pensioenreglementen, het Basispensioen en het Pluspensioen, zijn het laatst gewijzigd per 1 januari 2018.

Flexsecurity is een ondernemingspensioenfonds en treedt op als pensioenuitvoerder van de pensioenregelingen van de dochterondernemingen van Randstad Groep Nederland bv ressorterende bedrijven die werknemers (flexwerkers) ter beschikking stellen van opdrachtgevers om onder leiding en toezicht van deze opdrachtgevers werkzaamheden te verrichten. Het pensioenfonds voert de pensioenregelingen uit zoals die in de Cao voor Uitzendkrachten van toepassing zijn verklaard op alle flexwerkers die werkzaam zijn onder deze Cao.

Krachtens genoemde Cao is er een bedrijfstakpensioenfonds ingesteld, te weten Stichting Pensioenfonds voor Personeelsdiensten ('StiPP'), dat is aangewezen om deze pensioenovereenkomst uit te voeren. Het betreft pensioenregelingen op basis van beschikbare-premiesystematiek. De Randstad Groep en haar dochterondernemingen die vallen onder de werkingssfeer van genoemde Cao, zijn door StiPP op vrijwillige basis vrijgesteld van de verplicht gestelde deelname aan het bedrijfstakpensioenfonds. Deze ondernemingen kunnen de pensioenregelingen door middel van het pensioenfonds Flexsecurity uitvoeren.

Flexsecurity heeft een paritair samengesteld bestuur dat zich terzijde laat staan door een geschillencommissie. Daarnaast is er een verantwoordingsorgaan ingesteld en wordt het intern toezicht uitgeoefend door een visitatiecommissie. Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst: alle uitvoerende werkzaamheden (pensioenadministratie, uitbetaling, vermogensbeheer, communicatie, etc.) zijn uitbesteed.

Statuten

Gedurende het verslagjaar zijn de statuten van het fonds niet gewijzigd. De statuten zijn onder meer in te zien via de website van het pensioenfonds.

Aangesloten ondernemingen

In beginsel zijn alle uitzend- en payrollondernemingen van Randstad Groep Nederland bv aangesloten bij Flexsecurity. Er zijn echter uitzonderingen, bijvoorbeeld omdat enkele ondernemingen vrijwillig zijn aangesloten heeft bij bedrijfstakpensioenfonds van de sector waarin zij voornamelijk werkzaam zijn. Betreffende ondernemingen zijn door StiPP vrijgesteld van deelname aan de StiPP-regeling.

Begin 2018 waren de volgende 30 ondernemingen (juridische entiteiten) aangesloten bij het fonds:

- JMW Horeca Uitzendbureau bv
- Mailprofs Uitzendbureaux BV
- Randstad Direct bv
- Randstad Employability bv
- Randstad HR Solutions bv
- Randstad Industry bv
- Randstad Inhouse Resources bv
- Randstad Onderwijs bv
- Randstad Payroll Direct bv
- Randstad Payroll Solutions bv
- Randstad Payroll Solutions Projecten bv
- Randstad Resource Bedrijf Zakelijk bv
- Randstad Technoflex bv
- Randstad Uitzendbureau bv
- Select AV Personeel bv
- Sparq bv
- Sparq Outsourcing BV
- Tempo-Team Contracting Services bv
- Tempo-Team Employability bv
- Tempo-Team Flexresult bv
- Tempo-Team Industries bv
- Tempo-Team Inhouse Services bv
- Tempo-Team Payroll Services bv
- Tempo-Team Professionals bv
- Tempo-Team Projecten bv
- Tempo-Team Resource bv
- Tempo-Team Techniek bv
- Tempo-Team Uitzenden bv
- Uitzendbureau Otter-Westelaken bv
- Yacht bv

Alle ondernemingen zijn volledige dochterondernemingen van Randstad Groep Nederland bv. Alle ondernemingen zijn aangesloten op grond van de hierboven vermelde Cao en arbeidsvoorwaardenregeling, met uitzondering van Sparq Outsourcing bv, dat op basis van een vrijwillige aansluiting deelneemt.

De activiteiten van zes ondernemingen zijn opgegaan in andere ondernemingen, hun aansluitingen zijn beëindigd – te weten: Ploy bv, Randstad Payroll Solutions MVL bv, Randstad Payroll Solutions T&L bv, Randstad Professionals bv, en Tempo-Team Payrolling MVL bv. Nieuw is de aansluiting van Randstad Employability bv.

Samenstelling van organen en commissies

Bestuur

De samenstelling van het bestuur van Flexsecurity, bestaande uit twee deelnemersvertegenwoordigers en twee werkgeversvertegenwoordigers, is in 2017 niet gewijzigd. Zijnde:

Bestuursleden namens werkgever

	<i>Functie</i>	<i>Datum toetreden</i>	<i>Datum aftreden</i>
Raimond Schikhof	Voorzitter	1 januari 2015	30 juni 2018
Ronald Ganzeboom	Plv. voorzitter	1 januari 2015	30 juni 2021

Bestuursleden namens deelnemers

	<i>Functie</i>	<i>Datum toetreden</i>	<i>Datum aftreden</i>
Edmund Hammen	Secretaris	1 augustus 2011	31 december 2021
Marion Verheul	Plv. secretaris	1 januari 2015	31 december 2018

Om te voorkomen dat alle bestuursleden gelijktijdig aftreden –hun aftreeddata waren oorspronkelijk alle 31 december 2018– heeft het bestuur in 2017 een rooster van aftreden vastgesteld op basis van de hierboven in de tabellen vermelde data. Hierdoor is gefaseerde aftreding een feit. Herbenoeming is voor alle bestuursleden mogelijk. Dientengevolge zijn Ronald Ganzeboom en Edmund Hammen door de werkgever respectievelijk de deelnemers –vertegenwoordigd door de Ondernemingsraad Flex van Randstad Groep Nederland bv– voor vier jaren herbenoemd in hun functies. De Nederlandsche Bank heeft laten weten met deze herbenoemingen in te stemmen.

Het bestuur vertegenwoordigt het pensioenfonds en draagt de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregelingen en het daarbij behorende pensioen- en beleggingsbeleid. Besluitvorming vereist dat een meerderheid van de bestuursleden haar stem uitbrengt en dat ten minste de helft van de uitgebrachte stemmen instemt.

Geschillencommissie

Het fonds heeft een geschillen- en klachtenregeling. De belangrijkste punten uit deze regeling zijn:

- Geschillen betreffen disputen tussen het fonds en belanghebbenden waarin belanghebbenden zich in hun rechtspositie geschaad menen;
- Klachten betreffen verklaringen van belanghebbenden dat ze op incorrecte wijze door het fonds bejegend zijn;
- Klachten worden afgehandeld door de administratieve uitvoerder van het fonds;
- Geschillen worden behandeld in de geschillencommissie, die een nader onderzoek naar feiten instelt en daarbij het beginsel van hoor en wederhoor toepast;
- De geschillencommissie is samengesteld uit drie leden: twee leden van het verantwoordingsorgaan en een onafhankelijk voorzitter.

De geschillencommissie is door het bestuur gemandateerd tot het doen van bindende uitspraken. De samenstelling van de commissie staat vermeld in onderstaande tabel. De commissie heeft een onafhankelijke voorzitter, de leden zijn leden van het verantwoordingsorgaan van Flexsecurity. Voorzitter Dieuwke Visser is International Compliance Counsel bij Randstad nv. (Randstad nv is niet aangesloten bij Flexsecurity.)

Leden Geschillencommissie

	<i>Functie</i>
Dieuwke Visser	Voorzitter
Hans van Slooten	Lid namens de werkgever
Irène Nauta	Lid namens de deelnemers

Verantwoordingsorgaan

Flexsecurity heeft een verantwoordingsorgaan, het orgaan waaraan het bestuur verantwoording aflegt over het gevoerde en het te voeren beleid. Het orgaan bestaat uit vier leden: twee namens de werkgever en twee namens de deelnemers. De leden staan vermeld in de tabel.

Verantwoordingsorgaan

	<i>Functie</i>	<i>Geleding</i>	<i>Datum aftreden</i>
Hans van Slooten	Voorzitter	Werkgever	1 januari 2022
Irène Nauta	Secretaris	Deelnemers	1 januari 2019
Monique van Dalen-Krommenhoek	Lid	Deelnemers	23 maart 2021
Swen Laarveld	Lid	Werkgever	1 januari 2019

Aangezien het verantwoordingsorgaan naast adviesrechten ook over goedkeuringsrechten beschikt, zijn leden van dit orgaan medebeleidsbepalers van het pensioenfonds en dient De Nederlandsche Bank hen te toetsen op geschiktheid. In 2017 is de toetsing voor Monique van Dalen-Krommenhoek en voor Swen Laarveld afgerond. De Nederlandsche Bank heeft ingestemd met hun benoemingen in het verantwoordingsorgaan.

Met het oog op de continuïteit heeft het verantwoordingsorgaan zijn rooster van aftreden zo opgesteld, dat er in principe geen leden van dezelfde geleding gelijktijdig aftreden. Hans van Slooten is begin 2018 door werkgever voorgedragen voor een nieuwe zittingstermijn van vier jaren. Het bestuur heeft hem daarop herbenoemd. In maart 2018 is er met het oog op het aflopen van de zittingstermijn van Irène Nauta per einde 2018 een verkiezing onder de actieve deelnemers van het fonds gehouden ten behoeve van de voordracht van een lid namens de deelnemers in het verantwoordingsorgaan. Deze verkiezing is gewonnen door Esther Gotink. Zij neemt thans als aspirant-lid deel aan de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Meer over de verkiezing is te vinden op de website van Flexsecurity. In het jaarverslag 2018 zal ook over deze verkiezing gerapporteerd worden.

Het verantwoordingsorgaan van Flexsecurity heeft goedkeuringsrechten met betrekking tot bepaalde besluiten van het bestuur. Deze goedkeuringsrechten zijn:

- Het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst (met de werkgever);
- Het strategische beleggingsbeleid;
- De vaststelling van de premie;
- Uitbesteding van het vermogensbeheer;
- Uitbesteding van de pensioenadministratie.

Visitatiecommissie

Ten behoeve van het interne toezicht heeft Flexsecurity een visitatiecommissie ingesteld. Het bestuur heeft Visitatie Commissie Pensioenfonds (VCP) aangesteld als partner voor de 'levering' van deze commissie. In het najaar van 2017 heeft deze commissie haar jaarlijkse visitatie uitgevoerd, door de in tabel vermelde personen. De resultaten hiervan zijn elders in dit verslag opgenomen.

Leden Visitatiecommissie

	<i>Functie</i>
Marianne Meijer-Zaalberg	Voorzitter
Dirk Swagerman	Lid
Hans Nuyens	Lid

Compliance officer

In 2016 en 2017 was het Nederland Compliance Instituut (NCI) de compliance officer van Flexsecurity. De voornaamste taak van de compliance officer is het onafhankelijk toezichthouden op de naleving van de gedragscode. Dit leidt onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door de verbonden personen van het pensioenfonds.

De aanstelling van NCI was toentertijd mede ingegeven door de wens van het bestuur om het onderwerp 'compliance' proactiever in te vullen en nadrukkelijker op de (bestuurs)agenda te zetten. Deze wens is volgens het bestuur onvoldoende gerealiseerd; reden om met ingang van 2018 NCI te vervangen door een andere compliance officer, te weten Partner in Compliance. Danny Smit, partner van dit compliancebureau, is thans de compliance officer van het fonds.

Vermogensbeheerder

De vermogensbeheerder van het fonds is Kempen Capital Management N.V. te Amsterdam (KCM). Sinds 2013 beheert KCM het gehele belegde vermogen van het fonds, zijnde de kapitalen van het Basis- en het Pluspensioen, als ook een groot deel van het eigen vermogen. Het contract met KCM loopt tot 1 januari 2019.

Beleggingsadministrateur

De beleggingsadministratie van het fonds is uitbesteed aan een derde partij, AssetCare B.V. AssetCare voert deze taak onafhankelijk van de vermogensbeheerder en de custodian uit. Tevens verricht AssetCare controlewerkzaamheden ten aanzien van de beleggingen.

Custodian

In het kader van "asset safety" maakt Flexsecurity gebruik van een custodian, KAS Bank N.V. De custodian is de bewaarder van de beleggingen van het fonds; alle effecten van Flexsecurity worden door KAS Bank bewaard.

Verzekeraar

Ten behoeve van één van de twee pensioenregelingen van Flexsecurity, de Pluspensioenregeling, had het fonds de risicoverzekeringen voor nabestaandenpensioen en arbeidsongeschiktheid herverzekerd bij Nationale-Nederlanden Levensverzekeringsmaatschappij N.V. (NN). Dit betrof volledige herverzekering: alle verzekeringstechnische risico's waren voor rekening van NN. Het pensioenfonds betaalde hiervoor jaarlijks een premie.

Om redenen die elders in dit bestuursverslag ruimschoots worden toegelicht, is de herverzekering bij NN met ingang van 2018 beëindigd. De risicoverzekering voor het nabestaandenpensioen is ondergebracht bij ElipsLife B.V. Het risico van arbeidsongeschiktheid is niet meer herverzekerd: Flexsecurity heeft deze risico's thans in eigen beheer.

Externe accountant

De externe, onafhankelijke accountant van Flexsecurity is PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Actuaris

De certificerende actuaris van het pensioenfonds is Sprenkels & Verschuren B.V. Voor advisering betreffende actuariële zaken maakt het fonds gebruik van de afdeling Actuarium van AZL (zie hieronder).

Dagelijkse uitvoering

De uitvoering van het fonds is uitbesteed aan AZL in Heerlen. AZL is één van de grootste pensioenuitvoerders in Nederland, heeft zijn hoofdvestiging in Heerlen en maakt deel uit van de NN Group. AZL voert de meeste uitvoerende werkzaamheden van het fonds uit, zoals:

- Het verwerken van gegevens van individuele deelnemers en gewezen deelnemers;
- De berekening van pensioenrechten, uitgaande van de basisgegevens en van mutaties, en mededeling hiervan aan de deelnemers;
- Het verzorgen van voorlichting aan deelnemers en gewezen deelnemers of hun nagelaten betrekkingen;
- Het verzorgen van waardeoverdrachten van en naar voorgaande of nieuwe pensioenuitvoerders van (gewezen) deelnemers;
- De financiële administratie.

Tevens verzorgt AZL taken op het gebied van communicatie, zoals het onderhouden van de website van het fonds en het opmaken van communicatie-uitingen. Ook worden actuarissen van AZL regelmatig om actuair advies gevraagd.

Daarnaast is een deel van de uitvoerende werkzaamheden uitbesteed aan het pensioenbureau van Randstad Groep Nederland bv. Deze werkzaamheden hebben vooral betrekking op het secretariaat en op administratieve zaken ten behoeve van informatie en afstemming met de werkgever en met AZL. Zo verloopt de periodieke overdracht van de administratieve gegevens en de ingelegde premies van de aangesloten ondernemingen naar AZL via het pensioenbureau van Randstad Groep Nederland. Naar schatting 25% van de capaciteit van dit pensioenbureau wordt aangewend ten behoeve van Flexsecurity. De personeels- en huisvestingskosten van het pensioenbureau worden dan ook voor 25% door Randstad Groep Nederland doorbelast aan Flexsecurity (2016: eveneens 25%).

De financiering van de uitvoeringskosten van het fonds geschiedt vanuit de premies die door deelnemers en werkgever worden ingelegd. De kosten worden betaald uit het verschil tussen de ingelegde doorsneepremies en de in de pensioenkapitalen van de deelnemers te storten premies.

Website

De website van Flexsecurity is op internet benaderbaar via www.flexsecuritypensioen.nl. Op deze site is informatie te vinden over het pensioenfonds en de pensioenregelingen. Zowel deelnemers, gewezen deelnemers als andere geïnteresseerden kunnen gebruik maken van de site. Op de website zijn fondsdocumenten te downloaden en wordt informatie verstrekt over de gang van zaken binnen het fonds. De site is voor iedereen toegankelijk en bevat in het Engels en Pools vertaalde pagina's met de belangrijkste informatie over het fonds en de pensioenregelingen.

Op de fondswedite kunnen de deelnemers met behulp van DigiD tevens via het pensioenportaal hun eigen, persoonlijke (pensioen) gegevens benaderen.

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds heeft als doelstelling "te voorzien in pensioen- en andere uitkeringen ten behoeve van deelnemers en hun nagelaten betrekkingen". Hieronder worden de belangrijkste zaken die deze doelstelling mede moet doen realiseren, beschreven.

Missie, visie en strategie

De missie van Flexsecurity is als volgt:

Op zorgvuldige en efficiënte wijze uitvoering geven aan de pensioenovereenkomst van de flexwerkers van Randstad Groep Nederland op een wijze die aansluit bij de kenmerken van de deelnemers en de aangesloten ondernemingen.

Om deze missie te realiseren is het van belang om de specifieke aspecten van de sector en de daarin meestal zeer korte dienstverbanden te onderkennen. De visie die Flexsecurity daarbij heeft, is dat de sturingsmiddelen voor het pensioenfonds zeer

beperkt zijn, gezien de aard van de pensioenregelingen en de inhoudelijke vastlegging daarvan in Cao-bepalingen. Binnen de beschikbare beleidsruimte richt het bestuur zich op de volgende drie pijlers:

- Een optimalisering van het beleggingsbeleid voor de (gewezen) deelnemers;
- Het voeren van een overzichtelijke en betrouwbare, volledige administratie;
- Helder communiceren op basis van de waarden: 'betrouwbaar, toegankelijk en transparant'.

Een belangrijk onderdeel van de visie is dat alle inspanningen van Flexsecurity kostenbewust worden uitgevoerd. Gelet op de relatief geringe omvang van de ingelegde premies en de spaarkapitalen is een kostenefficiënte uitvoering een randvoorwaarde voor een goede pensioenuitvoering. Iedere euro die aan uitvoering wordt besteed, kan niet in pensioen worden gestoken.

De door Flexsecurity gevolgde strategie laat zich kenmerken door een eenvoudige en transparante werkwijze. Vanuit het oogpunt van kostenbeheersing en de gemoeide grote volumes zijn de administratieve processen eenvoudig van opzet. Ruimte voor keuzemogelijkheden voor deelnemers is om die reden binnen de opbouwfase van de regeling beperkt. In het beleggingsbeleid wordt een doelbewust onderscheid gemaakt tussen de verschillende groepen binnen het fonds, waarmee getracht wordt een beleggingsbeleid te voeren dat op de beste wijze invulling geeft aan de missie van het fonds.

Pensioenreglementen

Flexsecurity kent twee pensioenregelingen: het Basis- en het Pluspensioen. Beide regelingen hebben een eigen pensioenreglement. Hieraan liggen Cao-afspraken evenals de verplichtstelling van deze Cao-afspraken ten grondslag. De belangrijkste kenmerken van beide regelingen zijn hieronder opgesomd.

Basispensioen

- Geldt voor flexwerkers die meer dan zesentwintig weken, maar minder dan negenenzeventig weken gewerkt hebben;
- Gedurende de eerste zesentwintig weken van het dienstverband vindt geen pensioenopbouw plaats; daarna wel voor alle flexwerkers van minimaal 21 jaar en maximaal 66 jaar;
- Beschikbare-premieregeling met pensioenleeftijd van 67 jaar;
- Pensioenpremie bedraagt 2,6% (2016: 2,5%; 2018: 2,6%) van het brutoloon en komt geheel ten laste van de werkgever. De bijdrage van de deelnemer is nihil;
- Pensioengrondslag is het brutoloon minus de franchise, zijnde een uurfranchise van € 6,32 in 2017. In 2018 is deze € 6,43;
- Pensioenpremie voor ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen –de premie die in de pensioenkapitalen van de deelnemer wordt gestort– bedraagt in 2017 4,4% van de pensioengrondslag. In 2018 bedraagt deze premie 4,2% van de pensioengrondslag;
- Verblijfsduur in Basispensioenregeling is maximaal 52 (gewerkte) weken;
- Bij vooroverlijden komt het opgebouwde pensioenkapitaal voor 100% beschikbaar aan de nabestaanden ten behoeve van een levenslange pensioenuitkering.

Pluspensioen

- Geldt voor flexwerkers die meer dan 78 weken gewerkt hebben;
- Geen wachttijd; toetredingsleeftijd is 21 jaar;
- Beschikbare-premieregeling met pensioenleeftijd van 67 jaar;
- Pensioenpremie voor ouderdomspensioen en partnerpensioen volgt uit een leeftijdsafhankelijke staffel;
- Bij vooroverlijden komt het opgebouwde pensioenkapitaal voor 100% beschikbaar aan de nabestaanden ten behoeve van een levenslange pensioenuitkering. Daarenboven geldt voor actieve deelnemers in aanvulling hierop een risicoverzekering voor de nabestaanden over de toekomstige diensttijd;
- Bij arbeidsongeschiktheid wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet volgens het niveau van premie-inleg van het moment van aanvang arbeidsongeschiktheid;

- De verschuldigde leeftijdsafhankelijke doorsneepremie voor de pensioenregeling, inclusief risicoverzekeringen en uitvoeringskosten bedroeg 10,8% in het eerste halfjaar van 2017 en 11,1% in het tweede halfjaar (2016: 10,8%, 2018: 11,4%) van de pensioengrondslag en komt voor 2/3 voor rekening van de werkgever. 1/3 deel wordt betaald door de deelnemer;
- Voor de bepaling van de pensioengrondslag wordt gebruik gemaakt van een uurfranchise. Deze bedroeg in 2017 € 6,32 (2016: € 6,24; 2018: € 6,43).

In beginsel wordt bij overgang van Basis- naar Pluspensioen het opgebouwde kapitaal overgedragen.

Afkoop van kleine pensioenen

Flexsecurity maakt structureel gebruik van de mogelijkheid die de Pensioenwet thans nog biedt, om kleine pensioenen tussentijds 'af te kopen'. Dit houdt in dat –na het verstrijken van een periode van twee jaar na einde van de deelneming– de gewezen deelnemer de waarde van zijn pensioen in één keer krijgt uitbetaald. Op deze wijze wordt vermeden dat voor relatief kleine pensioenbedragen nog jarenlang administratieve lasten worden gemaakt. Voor pensioenkapitalen van € 1.500,- en hoger moeten de betrokken deelnemers expliciet instemmen met de afkoop. Doen zij dit niet, dan wordt er niet afgekocht. In 2017 zijn de deelnemers die in 2015 'slaper' van het fonds werden en gezien hun opgebouwde kapitaal hiervoor in aanmerking kwamen, afgekocht.

Uitvoeringsovereenkomst

Flexsecurity werkt aan de hand van één met de werkgever afgesloten uitvoeringsovereenkomst. In deze overeenkomst is vastgelegd dat Flexsecurity de pensioenovereenkomsten tussen de werknemers en de werkgever uitvoert. De werkgever in dezen is Randstad Groep Nederland bv – een onderdeel van de Randstad Groep waarin bijna alle Nederlandse werkmaatschappijen zijn ondergebracht.

In de uitvoeringsovereenkomst is expliciet vastgelegd dat de financiële verplichtingen van de werkgever niet verder strekken dan de tijdige betaling van de pensioenpremies, maar dat er in geen geval sprake kan zijn van premiekorting of teruggave van premies aan de werkgever. Flexsecurity is zelf verantwoordelijk voor zijn financiële positie en kan hierbij nimmer terugvallen op de werkgever.

In de uitvoeringsovereenkomst zijn daarnaast bepalingen opgenomen voor werknemers van de werkgever ten aanzien van lidmaatschappen van het bestuur en het verantwoordingsorgaan van het fonds. Ook is bepaald hoe het fonds zich in beginsel opstelt ten aanzien van collectieve waardeoverdrachten, mocht de werkgever bijvoorbeeld overnames doen. Het fonds werkt in principe mee aan collectieve waardeoverdrachten indien daarbij geen verslechtering ontstaat van de financiële positie van het fonds.

De huidige uitvoeringsovereenkomst kent een looptijd van twee jaar – thans tot 1 januari 2020 en is dus per 1 januari 2018 verlengd. Deze overeenkomst wordt in principe steeds voor eenzelfde tijdvak verlengd. Bij herziening of beëindiging van de overeenkomst blijft de werkgever gehouden aan de betaling van de overeengekomen (premie)bijdrage en zal hij niet verplicht worden additionele betalingen te doen. Ook het uitgangspunt dat de werkgever geen aanspraak heeft op middelen van het fonds blijft te allen tijde gehandhaafd.

Actuariële en bedrijfstechnische nota (abtn)

De actuariële en bedrijfstechnische nota (abtn) van het fonds wordt periodiek aangepast. De laatste aanpassing dateert van 1 januari 2018. In de abtn wordt voornamelijk de financiële systematiek van de pensioenregeling beschreven. Verder worden de belangrijkste kenmerken van het reglement, het beleggingsbeleid en de maatregelen ter zake risicobeheersing uitgebreid beschreven.

Als uitvoerder van zuivere beschikbare-premieregelingen hoeft Flexsecurity geen haalbaarheidstoets uit te voeren.

Gedragscodes

Flexsecurity heeft een interne gedragscode, waarmee wordt beoogd te voldoen aan de eisen die de Autoriteit Financiële Markten (AFM) hanteert bij haar effectentypische gedragstoezicht bij pensioenfondsen. Alle bestuursleden, leden van het

verantwoordingsorgaan en andere betrokkenen, de zogeheten verbonden personen, hebben –aan de compliance officer van het fonds– schriftelijk verklaard in 2017 conform de geldende gedragsregels te hebben gehandeld. De compliance officer heeft geen onregelmatigheden geconstateerd.

Geschillen en klachten

Er zijn er in het verslagjaar geen (vermeende) geschillen geweest. Wel zijn er door de directie en door uitvoerder AZL klachten behandeld. Alle klachten zijn naar tevredenheid van betrokken deelnemers en Flexsecurity afgehandeld.

Uitbesteding

Op het besturen van het fonds na, zijn alle werkzaamheden van het pensioenfonds uitbesteed: aan Randstad Groep Nederland en aan AZL voor wat betreft de administratieve uitvoering, aan Kempen Capital Management (KCM) voor wat betreft het vermogensbeheer en aan Nationale-Nederlanden voor wat betreft de risicoverzekeringen van het Pluspensioen (tot en met 2017). Daarnaast zijn administratie-, vaststellings- en controlewerkzaamheden met betrekking tot de omvang en waarde van de beleggingen uitbesteed aan een onafhankelijke partij, AssetCare B.V. De bewaring van de beleggingen is ondergebracht bij KAS Bank NV. Met genoemde partijen zijn uitbestedingsovereenkomsten en service level agreements afgesloten.

De dienstverlening van Randstad Groep Nederland bv aan het fonds is geformaliseerd door middel van een overeenkomst. Deze uitbestedingsovereenkomst is getoetst aan de wettelijke uitbestedingsregels voor pensioenfondsen. In de overeenkomst wordt de onafhankelijke positie van het pensioenbureau benadrukt: het moet zich bij de vervulling van de overeengekomen werkzaamheden richten naar de belangen van de bij Flexsecurity betrokken deelnemers, gewezen deelnemers en aangesloten ondernemingen.

Financiële positie en ontwikkeling deelnemersbestand

Financiële positie

Voor wat de financiële positie van het pensioenfonds betreft heeft het bestuur van Flexsecurity voornamelijk aandacht voor twee onderwerpen: de beleggingen en de uitvoeringskosten van het fonds. De uitvoeringskosten worden namelijk gefinancierd uit de pensioenpremies. Elke euro die aan uitvoeringskosten wordt besteed, heeft indirect invloed op de hoogte van de pensioenpremies die door het pensioenfonds bij de deelnemers en de werkgever in rekening moeten worden gebracht; de uitvoeringskosten bepalen mede de premiepercentages die jaarlijks voor de twee pensioenregelingen gehanteerd worden. Voldoende reden voor het bestuur om continue aandacht te schenken aan de (ontwikkeling) van de uitvoeringskosten. Op de uitvoeringskosten van het fonds wordt elders in dit verslag uitgebreid ingegaan; ze bedroegen in het verslagjaar € 3,3 miljoen (2016: € 3,1 miljoen).

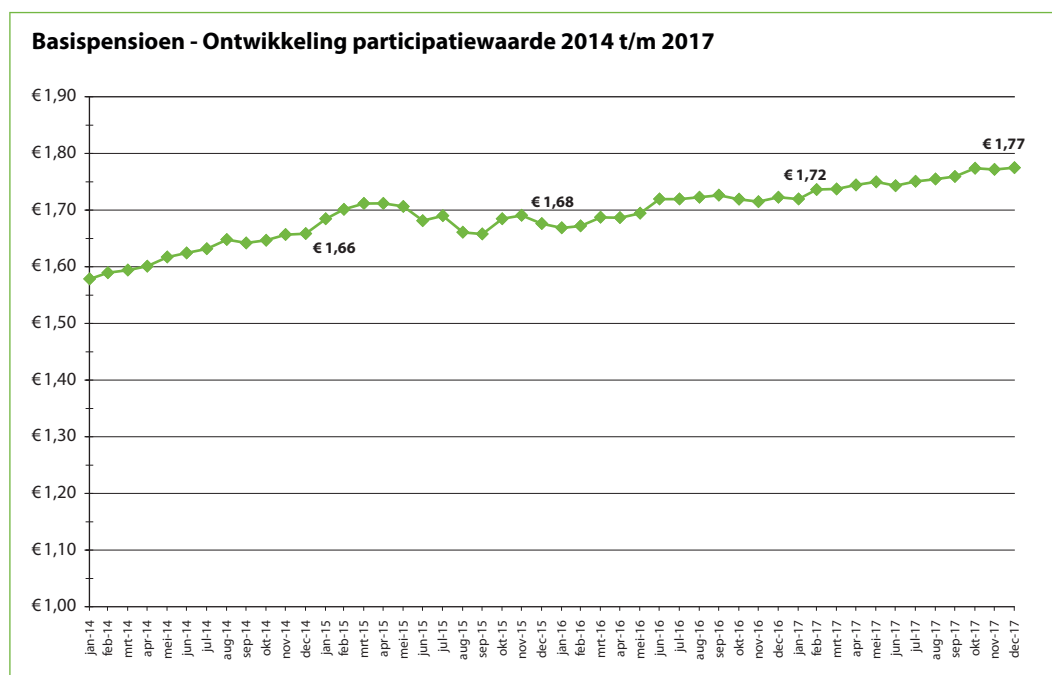
Met betrekking tot de aandacht voor de beleggingen: aangezien Flexsecurity alleen zuivere beschikbare-premieregelingen kent, is de hoogte van het pensioenkapitaal van de (gewezen) deelnemers direct afhankelijk van de waardeontwikkeling van de beleggingen. Deze laat zich het beste meten in de ontwikkeling van de waarde van de participaties in de beleggingsdepots van Flexsecurity. Er zijn meerdere beleggingsdepots, alle in beheer bij Kempen Capital Management (KCM). Binnen het Pluspensioen wordt onderscheid gemaakt in beleggingen per leeftijdsgroep. Er zijn tien leeftijdsgroepen. Zodoende zijn er in totaal elf participatiewaarden die maandelijks worden geactualiseerd op basis van de behaalde beleggingsresultaten: één voor het Basispensioen en tien (per leeftijdsgroep) voor het Pluspensioen.

De behaalde beleggingsresultaten kennen hun weerslag in de hoogte van de participatiewaarden. Een overzicht van de participatiewaarden per einde van het verslagjaar is opgenomen in de tabel 'Participatiewaarden'.

Participatiewaarden

	Participatie waarde ultimo 2017	Participatie- waarde ultimo 2016	Waarde ontwikkeling 2017
	In €	In €	In €
Basispensioen	1,7748	1,7227	+3,0%
Pluspensioen:			
– Leeftijdsgroep 21-39 jaar	212,75	191,61	+11,0%
– Leeftijdsgroep 40-44 jaar	210,24	191,98	+9,5%
– Leeftijdsgroep 45-49 jaar	206,70	191,38	+8,0%
– Leeftijdsgroep 50-54 jaar	210,73	198,00	+6,4%
– Leeftijdsgroep 55-57 jaar	210,66	200,95	+4,8%
– Leeftijdsgroep 58-59 jaar	207,76	199,81	+4,0%
– Leeftijdsgroep 60-61 jaar	203,47	197,31	+3,1%
– Leeftijdsgroep 62-63 jaar	200,33	195,96	+2,2%
– Leeftijdsgroep 65-65 jaar	193,02	190,54	+1,3%
– Leeftijdsgroep 66 jaar en ouder	190,03	189,24	+0,4%

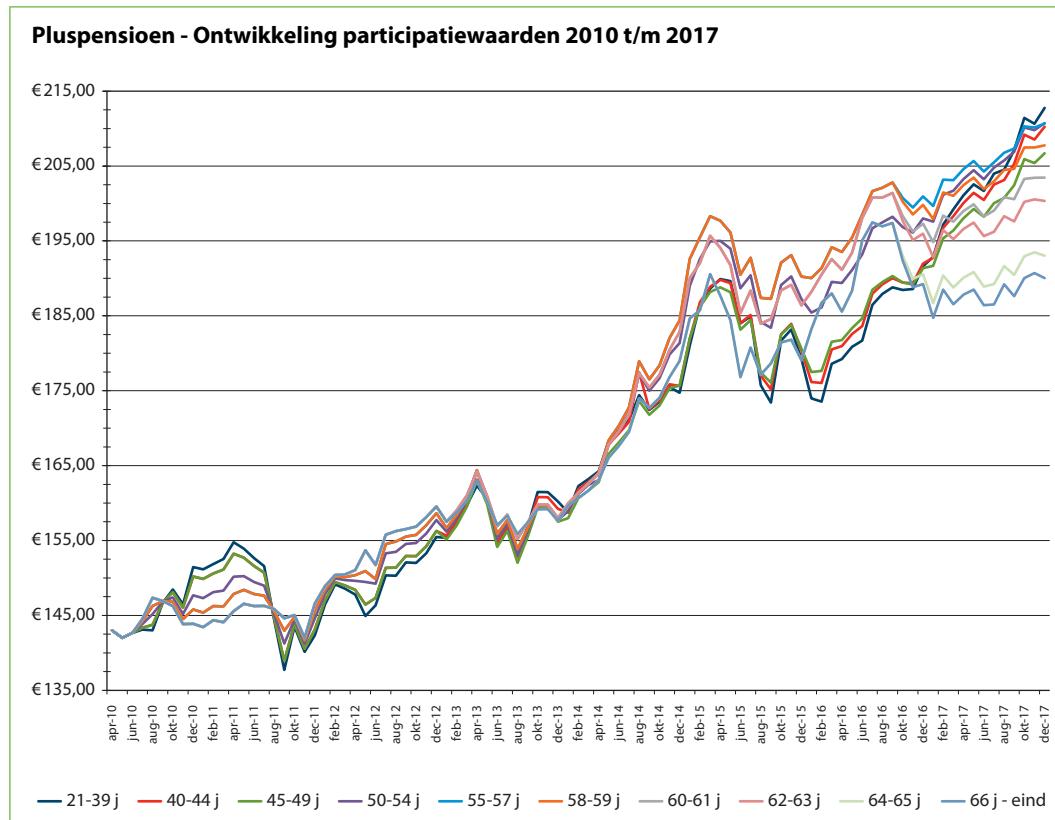
De waardeontwikkeling van een participatie van het Basispensioen –feitelijk de voortzetting van het beleggingsdepot voor de pensioenregeling waarmee Flexsecurity in 1999 begon– nam in 2017 toe van € 1,7227 naar € 1,7748; een stijging van 3,0%. De ontwikkeling van de participatiewaarde van het Basispensioen in de laatste vijf jaar is opgenomen in de grafiek 'Ontwikkeling participatiewaarde Basispensioen 2014 - 2017'.

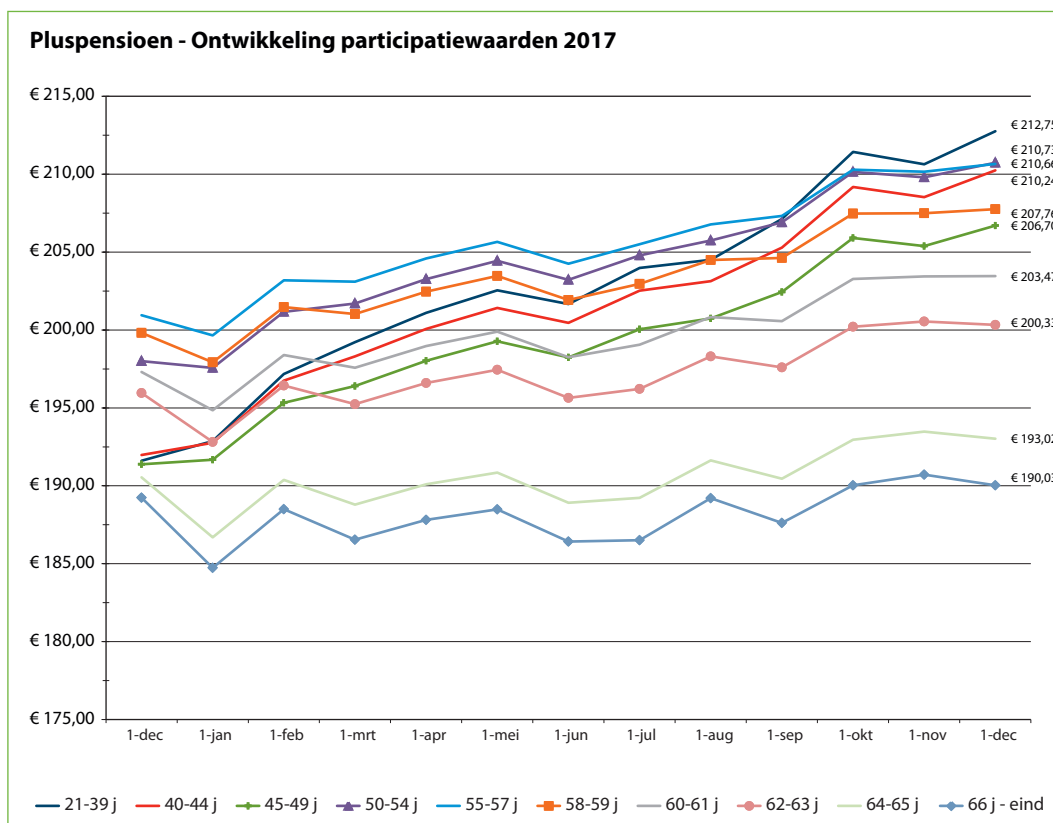
De beleggingsportefeuille van het Basispensioen is relatief behoudend. Gezien de kleine omvang van de pensioenkapitalen van deelnemers aan deze regeling, waardoor de meeste kapitalen uiteindelijk door Flexsecurity ruim voor de pensioendatum worden afgekocht, is behoud van kapitaal het belangrijkste uitgangspunt. Daarom wordt voor 80% in vastrentende waarden en geldmarktproducten belegd. 20% van de gelden van het Basispensioen zijn belegd in risicovollere producten, te weten zakelijke waarden als aandelen en onroerend goed. Hiermee wordt getracht een stabiel rendement te behalen. Bij oprichting van het pensioenfonds in 1999 is de waarde van een participatie op € 1,- gesteld. Achttien jaar later is deze waarde aangegroeid tot € 1,77 (afgerond). Sinds de oprichting van het fonds is daarmee een gemiddeld meetkundig beleggingsrendement van +3,24% per jaar behaald.

De beleggingsportefeuille van het Pluspensioen is anders vormgegeven: in deze portefeuille worden sinds 2010 leeftijdsgroepen gehanteerd die elk een andere beleggingsmix hebben. Sinds september 2016 zijn er tien leeftijdsgroepen, vanaf 2013 waren er zeven leeftijdsgroepen en in de jaren 2010 tot en met 2012 waren er vijf. Het belangrijkste uitgangspunt voor samenstelling van de beleggingsmixen van deze leeftijdsgroepen is dat hoe ouder de deelnemer is, des te minder beleggingsrisico er genomen wordt. Op deze wijze is de kans groter dat naarmate de deelnemer dichterbij zijn pensioendatum komt, de hoogte van de met het kapitaal bij een verzekeraar aan te kopen, levenslange pensioenuitkering minder fluctueert. Aan de hand van ALM-studies zijn de kansen op dergelijke fluctuaties in de loop der jaren verder verkleind door de 'oudere' leeftijdsgroepen te splitsen – waardoor bij overgang van de ene naar de volgende leeftijdsgroep de afbouw van het beleggingsrisico geleidelijker verloopt.

De ontwikkeling van de participatiewaarden sinds de splitsing van de beleggingsdepots van het Basis- en het Pluspensioen (in 2010) is te zien in de grafiek 'Ontwikkeling participatiewaarde Pluspensioen 2010 - 2017'.

Deze grafiek laat zien dat alle participatiewaarden 'in de lift' zitten. Inzoomen op de ontwikkeling van de participatiewaarden van het Pluspensioen in het verslagjaar geeft de volgende grafiek ('Ontwikkeling participatiewaarden Pluspensioen 2017').

Net als in de jaren ervoor kenden alle leeftijdsgroepen in het verslagjaar wederom een positief beleggingsrendement: de rendementen waren alle positief, zij het dat de 'jongere' leeftijdsgroepen beter rendeerden dan de 'oudere'. Een feit dat voornamelijk veroorzaakt werd door de stijging van de rente en de wereldwijde stijging van de aandelenkoersen. De beoogde relatie in de leeftijdsgroepen tussen risico en rendement manifesteert zich over de jaren heen positief: daar waar meer beleggingsrisico gelopen wordt, wordt meer rendement behaald. En: daar waar defensiever wordt belegd – in de 'oudere' leeftijdsgroepen – is het rendement gemiddeld relatief wat lager, maar in geval van rentedalingen worden hier ook hoge rendementen behaald teneinde de 'koopkracht' van de pensioenkapitalen op peil te houden.

Het totale beleggingsresultaat dat voor risico van de deelnemers van Flexsecurity is, bedroeg in het verslag jaar + € 23,3 miljoen (2016: + € 17,1 miljoen). Op de beleggingen en de beleggingsresultaten wordt in een ander hoofdstuk van dit jaarverslag nader ingegaan.

De pensioenpremies zijn in 2017 gestegen. Mede omdat de doorsneepremie van het Basispensioen aan het begin van het jaar – van 2,5% naar 2,6% – en die van Pluspensioen halverwege het verslagjaar verhoogd werden (van 10,8% naar 11,1%), waren de door de deelnemers en de werkgever voor beide pensioenregelingen verschuldigde pensioenpremies hoger: € 53,9 miljoen in 2017 tegen € 50,2 miljoen in 2016. De omvang van de pensioenpremies is wederom toegenomen, de immer gestaag groeiende (gemiddelde) pensioengrondslag van de deelnemers – als gevolg van het werken van meer uren tegen gemiddeld hogere salarissen – is hiervoor de belangrijkste reden.

De zogeheten kostendeckende pensioenpremie bestaat bij Flexsecurity uit de ten behoeve van de pensioenkapitalen van de deelnemers in de beleggingsdepots gestorte premies plus de kosten voor risicoverzekeringen, de uitvoeringskosten van het fonds in het verslagjaar plus een opslag voor toekomstige uitvoeringskosten (à 2,5% van de gestorte premies). In de kosten voor

risicoverzekeringen wordt hierbij rekening gehouden met de vrijval van pensioenkapitalen van overleden deelnemers zonder nabestaanden.

Deze kostendekkende premie bedroeg in 2017 € 54,1 miljoen (2016: € 50,1 miljoen). De kostendekkende premie is dus groter dan de betaalde premie, maar het verschil is klein. Om een dreigend premietekort af te wenden, is door het bestuur medio 2017 een premieverhoging (van het Pluspensioen) doorgevoerd. Toch is er een premietekort ontstaan; reden om de doorsneepremie van het Pluspensioen in 2018 verder te verhogen (naar 11,4%). Voor beide besluiten is de benodigde goedkeuring van het verantwoordingsorgaan verkregen.

De stijging van de kostendekkende premie komt voornamelijk voort uit de relatieve veroudering van de actieve deelnemers aan het Pluspensioen. De deelnemerspopulatie is in de loop van 2017 qua samenstelling zodanig veranderd dat op basis van de leeftijdsafhankelijke staffel voor premiestortingen in de pensioenkapitalen van deelnemers, een groter deel van de verschuldigde premie gestort wordt. Met andere woorden: de gemiddelde actieve deelnemer aan het Pluspensioen –gewogen naar pensioengrondslag– is in 2017 in hoog tempo ouder geworden. Deze ontwikkeling is te verklaren uit de veranderingen in de werknemerssamenstelling van de aangesloten werkmaatschappijen. Flexsecurity heeft hier geen invloed op, maar volgt de ontwikkelingen op maandbasis om, indien nodig, tijdig maatregelen te kunnen nemen.

Het overzicht van de premies is opgenomen in onderstaande tabel.

Pensioenpremies

In € 1.000

	2017	2016
Feitelijke (verschuldigde) premie	53.903	50.186
Kostendekkende premie	54.071	50.121
Premieoverschot/-tekort	-168	65

De samenstellingen van genoemde feitelijke en kostendekkende premies zijn terug te vinden in de volgende tabel.

Feitelijke (verschuldigde) pensioenpremie

In € 1.000

	2017	2016
Premiebijdragen Basispensioen (door werkgever)	17.025	14.726
Premiebijdragen Pluspensioen (door werkgever en deelnemers)	36.592	35.337
Overige premies voor risico deelnemers	282	123
	53.903	50.186

Kostendekkende pensioenpremie

In € 1.000

	2017	2016
Premiestortingen in pensioenkapitalen deelnemers	48.379	44.968
Herverzekeringspremies	3.097	2.983
Directe uitvoeringskosten	2.555	2.107
Solvabiliteitsopslag	40	63
	54.071	50.121

Het bestuur van het fonds vindt dat de uitvoeringskosten van Flexsecurity relatief laag gehouden moeten worden, ten einde een optimale benutting van de pensioenpremies mogelijk te maken. De uitvoeringskosten worden gefinancierd uit het verschil tussen de verschuldigde pensioenpremies en de in de pensioenkapitalen van de deelnemers te storten bedragen (te storten premies). De uitvoeringskosten zijn € 3,3 miljoen in 2017 (2016: € 3,1 miljoen). Het grootste deel van dit bedrag betreft de kosten die administratieve uitvoerder AZL bij Flexsecurity in rekening brengt. De hogere kosten in 2017 komen in het bijzonder voort uit het op grotere schaal uitvoering geven aan uitgaande waardeoverdrachten; omdat veel pensioenuitvoerders in de laatste jaren een dekkingsgraad hadden die onder 100% lag, konden vanuit Flexsecurity geen waardeoverdrachten naar deze uitvoerders gedaan worden. In de loop van 2017 is deze situatie veranderd waardoor veel openstaande waardeoverdrachten opgepakt zijn.

Alle baten en lasten van Flexsecurity in het verslagjaar met elkaar verrekenend, resulteert er per saldo een resultaat van - € 0,4 miljoen (2016: - € 3,4 miljoen). Door dit verlies neemt het eigen vermogen van Flexsecurity enigszins af. Het eigen vermogen, verslaggevingstechnisch gepresenteerd als 'algemene reserve', is naast de voorziening toekomstige uitvoeringskosten bedoeld voor (mogelijke) toekomstige financiële verplichtingen en voor het opvangen van eventuele tekorten als gevolg van hoge of doorlopende uitvoeringskosten, bijvoorbeeld in geval er –om wat voor reden dan ook– geen actieve deelnemers meer bij het fonds zijn.

Het fonds moet op basis van het Financieel Toetsingskader (FTK) voor pensioenfondsen beschikken over een minimaal vereist eigen vermogen (MVEV). Dit MVEV bedraagt ultimo 2017 € 6,6 miljoen (2016: € 8,6 miljoen). In het MVEV is onder meer een buffer ten behoeve van het overlijdensrisico opgenomen. Deze is gelijk aan 69% van het MVEV. Hoewel dit risico volledig herverzekerd is, schrijft het FTK voor dat hiervoor een financiële buffer bij het pensioenfonds aanwezig moet zijn. Het MVEV ultimo 2017 is lager dan het jaar ervoor, daar nadere actuariële analyse leerde dat in voorgaande jaren het MVEV te hoog is vastgesteld op basis van onjuiste veronderstellingen ten aanzien van de gehuwdheids- en partnerfrequenties van de actieve deelnemers van het Pluspensioen.

Het vereist eigen vermogen (VEV) dat Flexsecurity eveneens in het kader van het FTK moet hebben, bedraagt € 2,0 miljoen (2016: € 0,5 miljoen). Aangezien het VEV lager is dan het MVEV, wordt deze op basis van de vereisten van het FTK gelijkgesteld aan het MVEV. Het eigen vermogen van het fonds, de algemene reserve (of het eigen vermogen), is groter dan het MVEV en het VEV; de financiële positie van het fonds is daarmee toereikend op basis van de wettelijke regels van het FTK voor pensioenfondsen in Nederland. Het verschil tussen de algemene reserve van het fonds en de hoogte van het MVEV is klein; het fonds verkeert niet in een dekkingstekort, maar dient consequent zijn financiële positie te monitoren en mogelijk maatregelen te nemen om een dergelijk tekort te voorkomen. Feitelijk zijn de premieverhogingen van 2017 en 2018 zulke maatregelen.

De dekkingsgraden van het fonds weerspiegelen de broze financiële positie van het fonds. Zie onderstaande tabel:

Dekkingsgraden Flexsecurity

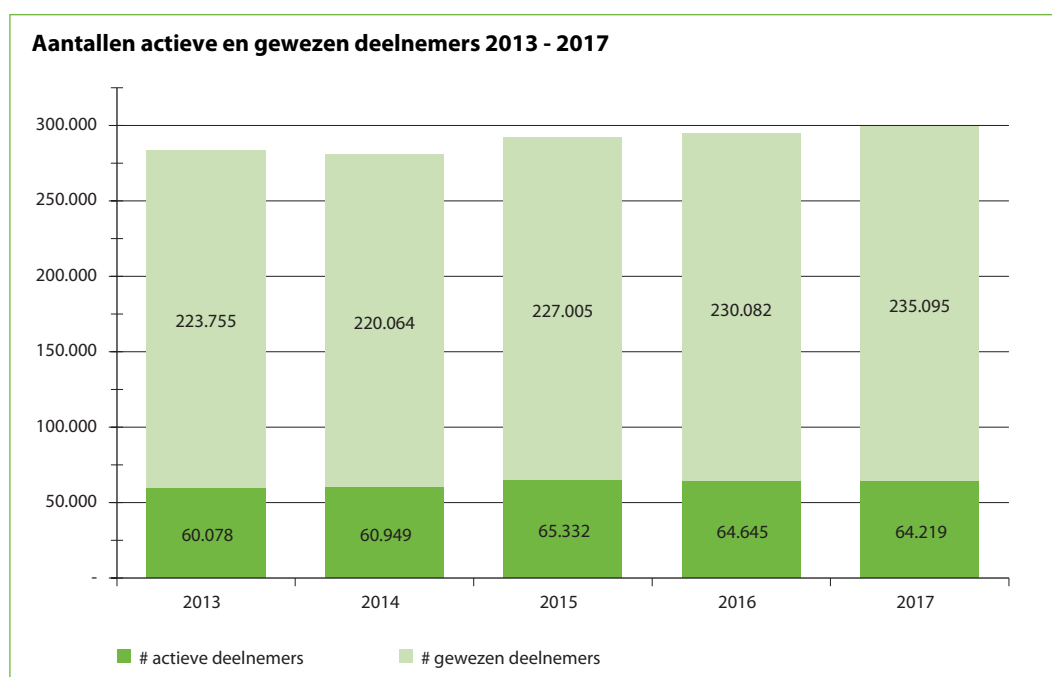
Ultimo jaar	2017	2016
Dekkingsgraad	102,1%	102,4%
Beleidsdekkingsgraad	102,1%	102,4%
Minimaal vereiste dekkingsgraad (o.b.v. MVEV)	101,6%	102,3%
Vereiste dekkingsgraad (o.b.v. VEV = MVEV)	101,6%	102,3%
Reële dekkingsgraad	101,2%	101,5%

De financiële positie van Flexsecurity is in 2017 verder onder druk komen te staan door de hierboven al vermelde relatieve veroudering van actieve deelnemers aan het Pluspensioen. Hierdoor moet er meer premie in de pensioenkapitalen van de deelnemers gestort worden dan verwacht werd. Daarnaast zijn de schadelasten uit arbeidsongeschiktheid relatief hoog. Elders in dit jaarverslag wordt verder ingegaan op de gevolgen hiervan met betrekking tot de herverzekering van dit risico bij Nationale-Nederlanden. Uiteindelijk is hieromtrent tot een oplossing met Nationale-Nederlanden gekomen, waarmee onder verkrijging van een som geld Flexsecurity het arbeidsongeschiktheidsrisico vanaf 2018 in eigen beheer neemt. Het verzekeringstechnische risico van het fonds neemt hierdoor substantieel toe, wat zich vertaalt in een hoger VEV. Maar omdat het VEV (nog steeds) lager ligt dan het MVEV, wordt deze –zoals vermeld– gelijkgesteld aan het MVEV.

Hier wordt nog vermeld dat er in 2017 aan Flexsecurity geen dwangsommen of boetes zijn opgelegd. Door De Nederlandsche Bank zijn geen directe aanwijzingen gegeven. Ook is er geen bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Ontwikkeling deelnemersbestand

In 2017 is het aantal deelnemers van Flexsecurity wederom toegenomen. Bij de actieve deelnemers was er een kleine afname, bij de gewezen deelnemers een stijging. Dit, ondanks het actieve beleid van Flexsecurity om op grote schaal kleine pensioenen – zodra dit na twee jaar inactief deelnemerschap mogelijk is – af te kopen. Zodoende zijn er in het verslagjaar 31.806 gewezen deelnemers afgekocht (2016: 37.295). Het lagere aantal afkopen in 2017 laat zich verklaren doordat in 2016 een aantal extra afkoopacties heeft plaatsgevonden waarbij gewezen deelnemers uit een verder verleden werden benaderd. De (omzet)groei van de aangesloten ondernemingen en de relatief korte gemiddelde duur van het actieve deelnemerschap aan de pensioenregelingen zorgden ervoor dat het aantal deelnemers wederom steeg in 2017. Op de verslagdatum gaat het bij de actieve deelnemers evenwel om een kleine daling van 64.645 naar 64.219 personen, bij de inactieve deelnemers is er een toename van 230.082 naar 235.095 personen. Eind 2017 zijn er in totaal 299.314 deelnemers (2016: 294.727). In de grafiek is de ontwikkeling van de aantallen deelnemers in de laatste vijf jaar te zien.

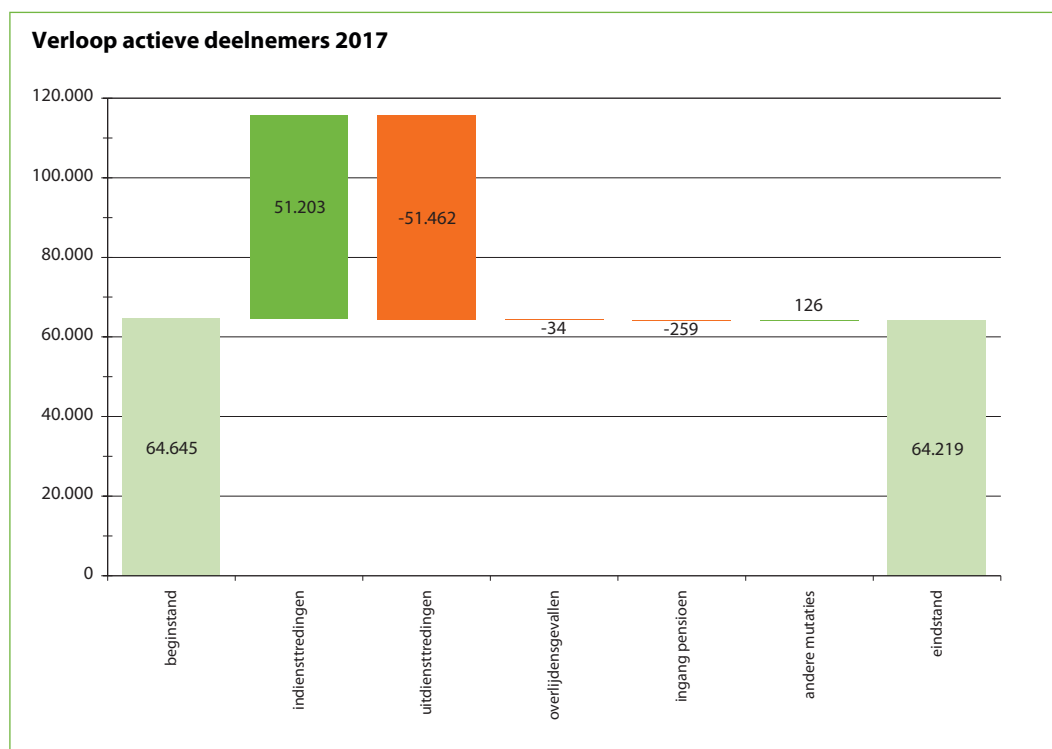
Aangezien Flexsecurity een pensioenfonds is voor uitzendkrachten die meestal van de één op de andere dag kunnen stoppen met werken, maar hiermee de volgende dag ook weer kunnen beginnen, is het niet gemakkelijk te bepalen wanneer een deelnemer een actieve deelnemer is. Flexsecurity beschouwt een deelnemer als gewezen deelnemer – en dus als inactief – als voor hem of haar twee opvolgende periodes van vier weken geen premie-inleg van de werkgever is ontvangen. Een uitvloeisel van deze bepaling is dat het gerapporteerde aantal actieve deelnemers stelselmatig hoger is dan het aantal deelnemers waarvoor de aangesloten ondernemingen periodiek premie verschuldigd zijn.

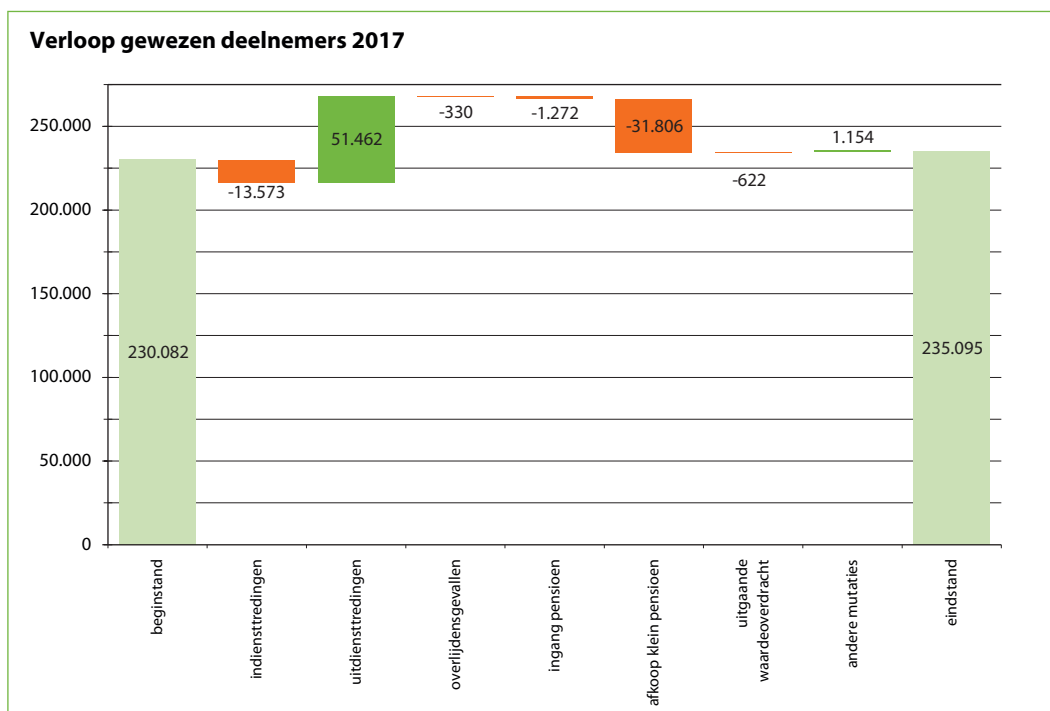
Van de actieve deelnemers ultimo 2017 neemt 56% deel aan de Basispensioenregeling en 44% aan het Pluspensioen. Bij de gewezen deelnemers is deze verhouding 70% : 30%. Aangezien het Pluspensioen pas sinds 2008 bestaat – en het Basispensioen feitelijk de voortzetting is van de pensioenregeling waarmee het fonds in 1999 startte – is het aantal gewezen deelnemers van het Basispensioen veel groter. Het aandeel van de deelnemers aan het Pluspensioen is gestegen: de aangesloten ondernemingen zetten relatief meer flexwerkers in die overeenkomsten hebben waarop het Pluspensioen van toepassing is. Dit betreft in de regel langerdurende uitzendovereenkomsten. In onderstaande tabel is opgenomen wat de aantallen deelnemers per regeling ultimo 2016 en 2017 waren.

Aantallen deelnemers per regeling, 2016 en 2017

	Basispensioen			Pluspensioen			Totaal		
	2016	2017	Groei	2016	2017	Groei	2016	2017	Groei
Actieve deelnemers	37.346	36.261	-2,9%	27.299	27.958	+2,4%	64.645	64.219	-0,7%
Gewezen deelnemers	163.073	164.859	+1,1%	67.009	70.236	4,8%	230.082	235.095	+2,2%
Totaal aantal deelnemers	200.419	201.120	+0,3%	94.308	98.194	+4,1%	294.727	299.314	+1,6%

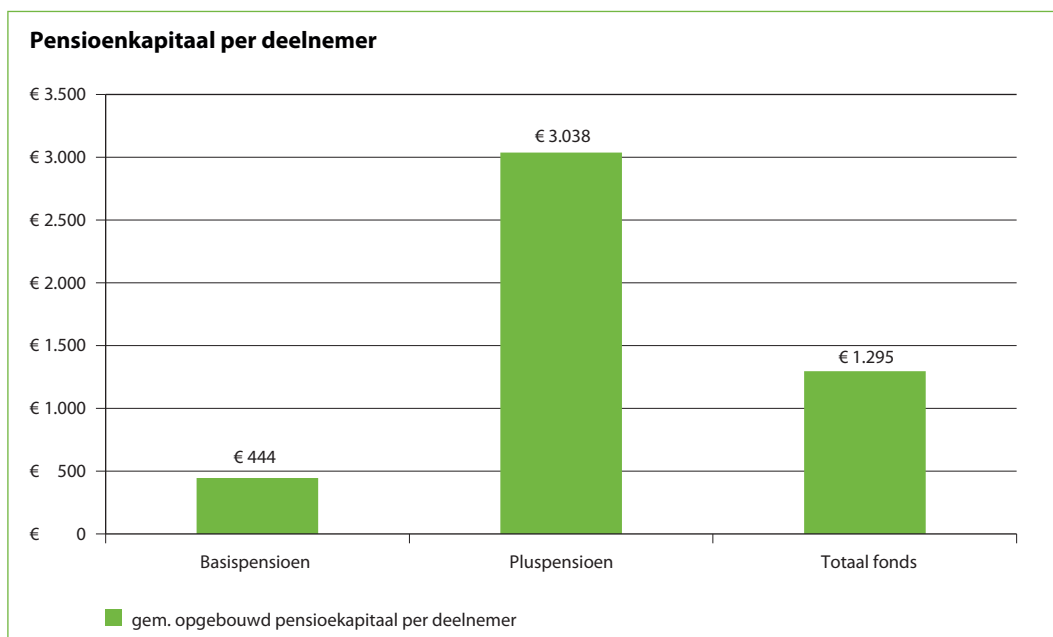
Het verloop van de deelnemers in het verslagjaar is opgenomen in twee grafieken, één voor de actieve en één voor de gewezen deelnemers. Hieruit wordt duidelijk dat bij de actieve deelnemers de populatie zich in een jaar min of meer ‘ververst’ en dat het afkooptaantal inderdaad substantieel is in de cijfers van de gewezen deelnemers.

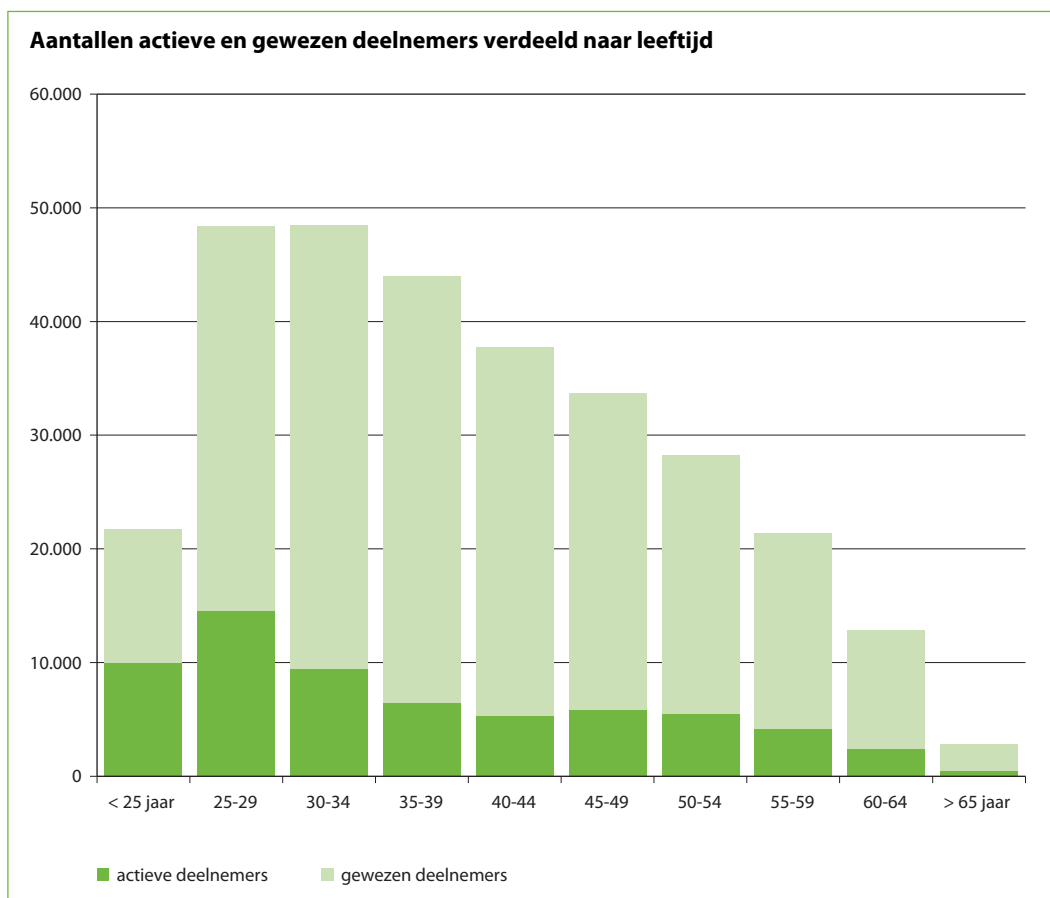
De rijpingsgraad, de verhouding tussen het aantal gewezen deelnemers en het totaal aantal deelnemers is in 2017 licht gestegen: afgerond 79% tegen 78% het jaar ervoor. Door op grote schaal kleine pensioenen af te kopen tracht het fonds dit percentage (in ieder geval) niet te veel te laten toenemen. Het merendeel van de gewezen deelnemers heeft namelijk een pensioenkapitaal dat omgerekend kleiner is dan de wettelijk bepaalde afkoopgrens voor kleine pensioenen. Dit betekent dat deze kapitalen in beginsel op de pensioendatum in één keer aan deze deelnemers zullen worden uitgekeerd. De last die met het administreren en beheren van deze pensioenkapitalen tot die tijd gepaard gaat, is groot. Deze moet gefinancierd worden uit de pensioenpremies die de actieve deelnemers en de werkgever verschuldigd zijn. De actieve deelnemers betalen feitelijk relatief veel voor de gewezen deelnemers – een vorm van solidariteit waaraan wat het bestuur van Flexsecurity betreft grenzen zitten; reden om structureel kleine pensioenen af te kopen. En reden ook om zodra dit wettelijk gezien mogelijk is (vanaf 2019) in te zetten op automatische waardeoverdracht naar andere pensioenuitvoerders.

In de Pluspensioenregeling wordt relatief (per deelnemer) meer geld ingelegd dan in de Basispensioenregeling. In geld gemeten groeit het Pluspensioen daarom veel harder dan het Basispensioen. Ondanks deze groei en ondanks de grote schaal van afkoop van kleine pensioenen, blijven de opgebouwde pensioenkapitalen per deelnemer desalniettemin gemiddeld klein van omvang. Zoals in de grafiek 'pensioenkapitaal per deelnemer' te zien is, is het kapitaal per deelnemer ultimo 2017 gemiddeld € 1.295,-. Het gemiddelde is bij het Basispensioen beduidend lager (€ 444,-) en bij het Pluspensioen beduidend hoger (€ 3.038,-) dan dit bedrag.

Een ander kenmerk van Flexsecurity is dat het een 'jong' pensioenfonds is, in die zin dat de leeftijd van de actieve en gewezen deelnemers relatief laag is. Er zijn veel (gewezen) deelnemers jonger dan 40 jaar: 54% van alle deelnemers. Eind 2016 was dit percentage nog 57%. Het aantal oudere deelnemers neemt toe. De gemiddelde leeftijd van alle deelnemers ligt op circa 39,9 jaar (2016: 39,3 jaar), die van de actieve deelnemers is 37,2 jaar (2016: 36,6 jaar). Deze veroudering draagt er mede aan bij dat de kostendekkende premie van het fonds toeneemt: oudere deelnemers aan het Pluspensioen bouwen immers relatief meer pensioen op dan jongere.

De opbouw van de deelnemerspopulatie verdeeld naar leeftijdsgroepen van vijf jaren is opgenomen in de grafiek 'Aantallen actieve en gewezen deelnemers verdeeld naar leeftijd, 2017'.

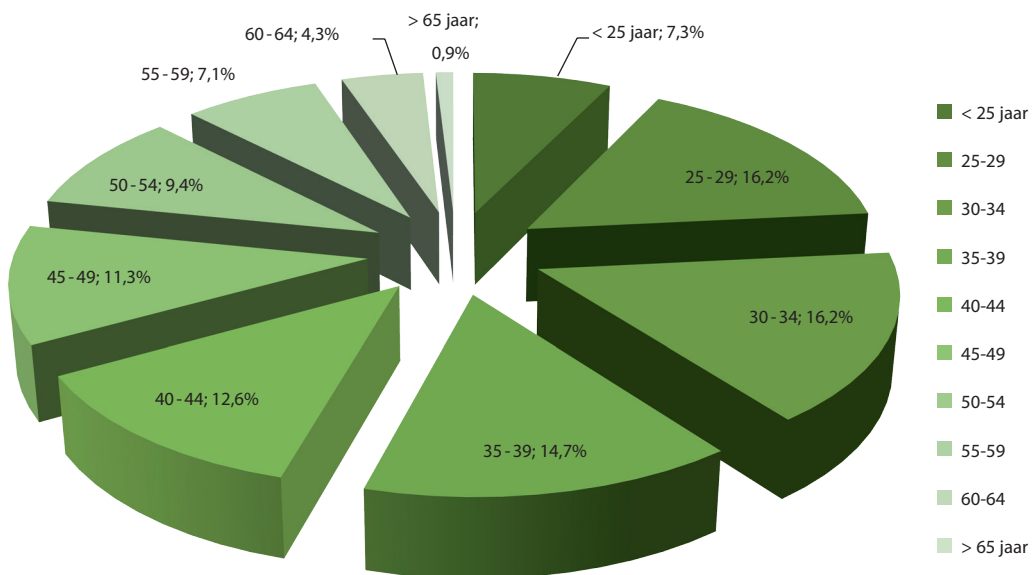

De grootste leeftijdsgroep is die van deelnemers tussen 25 en 30 jaar oud. Absoluut gezien, zitten in deze groep en in de groep tussen 30 en 35 jaar oud ook de meeste actieve deelnemers. Relatief bekeken, is van alle deelnemers met een leeftijd tussen 25 en 30 jaar 30% te kwalificeren als actieve deelnemer. Alleen in de groep met deelnemers jonger dan 25 jaar zijn relatief meer actieve deelnemers: 46% van deze groep. Merk op dat ook deze 'jongste' leeftijdsgroep al een rijpingsgraad heeft van meer dan 50% heeft: 54% van deze jonge groep deelnemers bestaat uit gewezen deelnemers. Dit kenmerkt Flexsecurity: een pensioenfonds met heel veel jonge, gewezen deelnemers die een klein pensioenkapitaal hebben. Kenmerken die zonder meer voortkomen uit de omgeving waarin de aangesloten ondernemingen van het fonds actief zijn, te weten de uitzendsector.

Ter afsluiting van deze paragraaf over de ontwikkelingen van de deelnemerspopulatie van Flexsecurity is onderstaande grafiek opgenomen. Deze vat nog eens samen hoe de deelnemers relatief per leeftijdsgroep van vijf jaren verdeeld zijn. Te zien is dat opgeteld 12,3% van de deelnemers ouder is dan 55 jaar.

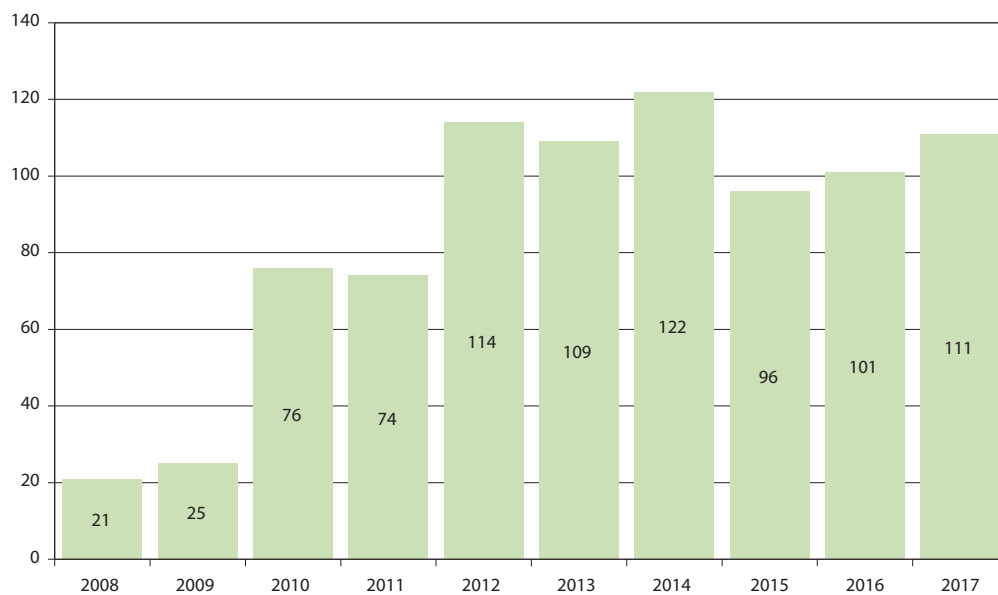
Ten opzichte van 2016 zijn de aandelen van de verschillende groepen per saldo verschoven richting de 'oudere' leeftijdsgroepen, net als de jaren ervoor het geval was. De gemiddelde deelnemer van Flexsecurity is weer wat ouder geworden in 2017.

Verhoudingen aantallen deelnemers verdeeld naar leeftijd

De laatste grafiek van dit hoofdstuk laat de instroomaantallen van de arbeidsongeschikte deelnemers van het Pluspensioen zien.

De in de grafiek vermelde aantallen zijn gebaseerd op de WIA-ingangsdatum van de betrokken deelnemers. Te zien is dat de instroom in 2008 en 2009 erg klein was. Dit is te verklaren door het feit dat bij de introductie van de Pluspensioenregeling in 2008 het arbeidsongeschiktheidsrisico alleen gedekt werd voor die deelnemers die op het moment van invoering van de regeling al ziek waren. Dit effect is na de wachttermijn van twee jaar, vanaf 2010, verdwenen. Vanaf 2012 ligt het instroomaantal gemiddeld boven de 100 per jaar.

Instroomaantallen arbeidsongeschikte deelnemers Pluspensioen 2008 - 2017

Hoewel een deel van de arbeidsongeschikte deelnemers inmiddels overleden of gerevalideerd is, zijn het deze hoge aantallen die ertoe leiden dat de schadelasten die het fonds ondervindt ten gevolge van de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid fors zijn. Lasten die impact hebben op de financiële positie van het fonds, zoals elders in dit verslag wordt toegelicht.

Activiteiten en besluitvorming

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van en verantwoording afgelegd over de activiteiten die door het bestuur van Flexsecurity in 2017 zijn ondernomen om de pensioenregelingen van Flexsecurity conform de missie, visie en strategie van het fonds uit te voeren. Daarbij staan de realisatie van de geformuleerde beleidsvoornemens en het inspelen op nieuwe ontwikkelingen centraal. Het bestuur geeft in de volgende paragrafen aan in hoeverre de beleidsvoornemens voor 2017 zijn gerealiseerd en welke andere activiteiten bestuurlijke betrokkenheid hebben gevraagd. Ook wordt ingegaan op de naleving van de Code Pensioenfondsen en worden de beleidsdoelstellingen voor 2018 benoemd.

Wat waren de beleidsdoelstellingen voor 2017?

Jaarlijks formuleert het bestuur van het fonds bij aanvang van het jaar een aantal beleidsdoelstellingen in het kader van de eigen besturing en verantwoording aan de belanghebbenden. Hierbij worden –los van alle zaken die het pensioenfonds moet doen of overkomen gedurende het jaar– de specifieke bestuurlijke aandachtspunten benoemd die voor het bestuur leidend waren. Dat waren in 2017 de volgende onderwerpen:

- Beheersing –voor zover mogelijk– van de belangrijkste fondsrisico's. Onder meer door:
 - Besluitvorming rond aangaan van nieuwe uitvoeringsovereenkomst en verzekeringsovereenkomsten;
 - Mogelijke versobering Pluspensioenregeling, gegeven Cao-bepalingen en pensioenovereenkomst;
 - Het in kaart brengen van de IT-risico's;
- Zichtbare en gestructureerde monitoring van uitbestedingen;
- Opstellen van 'innovatie-agenda' voor administratie;
- Versterking van de communicatie aan (gewezen) deelnemers door:
 - Implementatie 'berichtenbox' mijnoverheid.nl;
 - Verbetering inhoud en navigatie website;
 - Personaliseren van communicatie door e-mailservices, nieuwsbrieven;
 - Onderzoeken van mogelijkheden alternatieve communicatie, zoals chatsessies, WhatsApp-service, webinars.
- Verbetering en aanscherping van het beleggingsbeleid, zoals:
 - Invulling en beheersing van 'maatschappelijk verantwoord beleggen';
 - Beheersing van de beleggingskosten;
 - Invulling geven aan doorbeleggen in lifecycle van Pluspensioen;
 - Nader invulling geven aan de investment belief 'passief, tenzij'.

Daarnaast zijn er in 2017 andere onderwerpen geweest die de beleidsmatige aandacht van het bestuur hebben gevraagd. Met name voor Flexsecurity relevante (komende) wijzigingen in wet- en regelgeving hebben gedurende het verslagjaar invloed gehad op de beleidsagenda en activiteiten van het bestuur.

Het bestuur van Flexsecurity vergaderde in 2017 in totaal elf keer. Er hebben vier overlegvergaderingen plaatsgevonden met het verantwoordingsorgaan en er is een gezamenlijke studie-ochtend over beleggingsbeleid georganiseerd.

Beheersing van de belangrijkste fondsrisico's

De doelstelling voor 2017 op het gebied van risicomanagement was om te komen tot een betere beheersing van enkele van de belangrijkste risico's die bepalend zijn voor het toekomstperspectief van het pensioenfonds. Het bestuur is van mening dat deze doelstelling grotendeels is gerealiseerd, met name door het afsluiten van nieuwe overeenkomsten. Het IT-risico is nog wel een belangrijk aandachtspunt voor 2018.

In 2016 heeft het bestuur een nieuwe systematiek van integraal risicomanagement geïmplementeerd waarin de missie, visie en strategie van het fonds 'doorvertaald' zijn naar een risicohouding. Deze risicohouding is vervolgens weer leidend voor de risico's die het pensioenfonds bewust zoekt dan wel aanvaardt. Er is een structuur voor risicomanagement ontwikkeld die het bestuur en

het verantwoordingsorgaan in staat stelt om de ontwikkelingen op risicogebied inzichtelijk te maken en te houden. De gekozen systematiek waarborgt dat er binnen het bestuur periodiek aandacht wordt besteed aan de benoemde risico's en mogelijke nieuwe risico's. In het volgende hoofdstuk van dit verslag wordt inhoudelijk ingegaan op deze systematiek van integraal risicomanagement.

Op basis van de inventarisatie van de risico's in 2016 heeft het bestuur een 'top-7' van de belangrijkste fondsriscico's vastgesteld. Een deel van deze risico's scoorde eind 2016 als "zorgelijk". Met name deze risico's hebben in 2017 de aandacht van het bestuur gehad.

Beheersing van het arbeidsongeschiktheidsrisico

Sinds 2008 kent de Pluspensioenregeling een verzekering voor het premievrijstellingsrisico voor arbeidsongeschikte deelnemers. Dat houdt in dat een deelnemer aan het Pluspensioen die gedurende de actieve deelnameperiode ziek wordt en aansluitend in de WIA belandt, recht heeft op voortzetting van pensioenopbouw ten laste van het fonds. Flexsecurity had dit risico volledig verzekerd bij Nationale-Nederlanden door middel van twee op elkaar aansluitende vijfjarige overeenkomsten, waarvan de laatste eind 2017 afliep.

De uitdaging voor dit type verzekering betreft de aanmelding van de arbeidsongeschikten die recht hebben op de voortzetting van pensioenopbouw. Aangezien bij Flexsecurity het overgrote deel van de deelnemers werkzaam is op basis van arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, zijn deze personen in de meeste gevallen al (geruime tijd) niet meer in dienst van de werkgever tegen de tijd dat de twee jaar wachttijd voor de WIA verstreken is. En zijn de werkgever en het pensioenfonds zodoende niet op de hoogte van het nieuwe 'schadegeval'.

Oorspronkelijk was in het Pluspensioenreglement van Flexsecurity bepaald dat de arbeidsongeschikte deelnemer zichzelf diende aan te melden bij het pensioenfonds om premievrijstelling en voortzetting van zijn pensioenopbouw te krijgen. In de praktijk gebeurde dit echter zelden. Sinds 2014 bestaat voor pensioenfondsen de mogelijkheid om via het UWV een terugkoppeling te krijgen welke (gewezen) deelnemers in de WIA zijn beland. Flexsecurity maakt sindsdien van deze mogelijkheid gebruik, ook voor meldingen uit het verleden. Dat leidde tot een stroom van vele honderden meldingen van personen die sinds 2008 recht zouden kunnen hebben op deze verzekering uit het Pluspensioen. Vervolgens is door het fonds en zijn administrateur AZL in samenwerking met de verzekeraar veel tijd en energie gestoken in het achterhalen van de benodigde informatie en het vaststellen en toekennen van rechten. Dit is een proces dat enkele jaren geduurd heeft.

Voor de verzekeraar Nationale-Nederlanden, bij wie dit risico was ondergebracht, leidde deze enorme stroom van schadegevallen die met terugwerkende kracht werden gemeld tot een onvoorziene schadelast, die vele malen hoger bleek dan de daarvoor in rekening gebrachte premie. De financiële consequenties bleken voor alle partijen zeer ernstig. Na een lange periode van overleg is door partijen in april 2018 overeengekomen dat de verzekeraar de aanwezige schadereserve afkoopt, wat inhoudt dat Flexsecurity na ontvangst van de betaling zelf volledig verantwoordelijk is voor de financiering van deze arbeidsongeschiktheidsdekking. Ook zijn met deze betaling alle over en weer uitstaande vorderingen en schulden met elkaar verrekend.

Het overeengekomen door de verzekeraar te betalen bedrag is naar verwachting niet toereikend om bij het fonds de totale schadelast te financieren. Flexsecurity lijdt ten gevolge van deze overeenkomst derhalve een verlies ter hoogte van ongeveer € 2 miljoen. In feite kan deze eenmalige schadelast worden beschouwd als een compensatie voor de (achteraf gezien) jarenlang te laag vastgestelde premiestelling voor het arbeidsongeschiktheidsrisico.

Een belangrijke afweging bij de besluitvorming rond de bereikte overeenstemming met de verzekeraar had betrekking op de financiële gevolgen daarvan voor het fonds. Vanwege de beperkte omvang van het eigen vermogen zou het accepteren van een afwaardering van de vordering op de verzekeraar namelijk kunnen leiden tot een reservetekort voor het fonds. Dat zou vervolgens weer leiden tot de noodzaak van het opstellen en indienen van een herstelplan, en van het mogelijk nemen van maatregelen om het tekort aan te zuiveren. Mede omdat de uiteindelijke berekeningen echter uitwezen dat ook na de afkoop van de schadereserve bij het fonds van een reservetekort geen sprake zou zijn, heeft het bestuur besloten om het voorstel van de verzekeraar te accepteren. Wel neemt het

bestuur de versterking van het eigen vermogen als een belangrijk aandachtspunt voor de toekomstige financiering van het fonds mee. Om die reden is de doorsneepremie voor het Pluspensioen in 2018 verder verhoogd naar 11,4% van de pensioengrondslag.

De activiteiten en uiteindelijke besluitvorming rond dit onderwerp vormden voor het bestuur van Flexsecurity het belangrijkste thema in 2017. Alle betrokkenen hebben zich veel tijd en moeite getroost bij het verzamelen van de relevante feiten en het bereiken van een uiteindelijke oplossing die recht doet aan de belangen van alle betrokkenen. Het bestuur is van mening dat de gekozen oplossing weliswaar tot een aanzienlijk financieel nadeel op de korte termijn leidt, maar dat het fonds het meest gebaat is bij deze oplossing voor de langere termijn. Naast het vermijden van een langdurig en kostbaar juridisch traject (met een ongewisse uitkomst) leidt het in eigen beheer nemen van het arbeidsongeschiktheidsrisico ertoe dat het fonds op de langere termijn ook profiteert van de mogelijke voordelen van een verdere beheersing van de arbeidsongeschiktheidslast. Daarnaast wordt een jarenlange complexe administratieve afwikkeling met de verzekeraar voorkomen.

Bij de beoordeling van de uiteindelijk bereikte oplossing heeft, zoals hierboven vermeld, de financiële positie van het fonds voor het bestuur een belangrijke rol gespeeld. Wanneer de oplossing ertoe zou leiden dat Flexsecurity als gevolg hiervan direct in de positie van een financieel tekort zou komen te verkeren, zou dat moeilijk te accepteren zijn. Het bestuur constateert dat de gevolgen van het bereikte akkoord weliswaar financieel nadelig zijn voor het fonds, maar dat er geen sprake is van een tekortsituatie. Daarmee acht het bestuur de gevolgen op korte termijn acceptabel en voor de langere termijn positief voor de belanghebbenden.

Alle procedures van Flexsecurity en AZL zijn inmiddels gericht op een snelle en adequate verwerking van nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. Maandelijks worden alle nieuwe gevallen die via het UWV binnenkomen, beoordeeld en verwerkt. In de maandelijks managementinformatie is de ontwikkeling van de arbeidsongeschiktheid verwerkt. Dat stelt het bestuur in staat om ontwikkelingen te signaleren en waar nodig in te grijpen. Daardoor is het risico van mogelijke achterstanden in de verwerking of het niet signaleren van relevante ontwikkelingen geëlimineerd.

Binnen de premiestelling voor het Pluspensioen zijn tot en met 2017 de door de verzekeraar gehanteerde tarieven bepalend geweest voor de premiestelling van het Pluspensioen. De inzichten omtrent de veel hoger dan verwachte arbeidsongeschiktheid en het wegvallen van de verzekering hiervoor hebben geleid tot een noodzakelijke forse aanpassing in de premiestelling voor het Pluspensioen in 2018. Het bestuur heeft besloten om de geheven premie voor het arbeidsongeschiktheidsrisico in 2018 te verdubbelen ten opzichte van die in 2017. Op basis van het schadepatroon in voorgaande jaren is het bestuur van mening dat de huidige premiestelling toereikend is.

Ongeacht deze procesmatige verbeteringen en aanpassing van de premie voor de komende jaren, moet geconstateerd worden dat Flexsecurity nog altijd een afhankelijke rol heeft ten aanzien van de instroom aan nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. Deze instroom blijkt, met dank aan de inzichten uit de UWV-registratie, onder de deelnemers van Flexsecurity veel hoger te liggen dan het gemiddelde van de Nederlandse beroepsbevolking. Het pensioenfonds kan daar echter weinig aan veranderen. Wel is Flexsecurity in 2017 in samenwerking met Randstad Groep Nederland begonnen met het kritisch laten beschouwen van de arbeidsongeschiktheidsbeoordelingen van het UWV. De afdeling Health@Work van Randstad Groep Nederland, die gespecialiseerd is in reïntegratie en herbeoordeling van arbeidsongeschikten, voert aanvullende onderzoeken uit om vast te stellen of (her)beoordelingen tijdig en terecht worden uitgevoerd en vraagt indien nodig bij het UWV herbeoordelingen aan. Met name arbeidsongeschikten die hoger dan verwachte bijverdiensten uit arbeid hebben, vormen daarbij een belangrijke categorie. Het bestuur hoopt met deze versterkte aandacht voor een doorlopende adequate beoordeling van de mate van arbeidsongeschiktheid onnodige kosten bij bestaande gevallen te voorkomen.

Met de kennis omtrent de werkelijke instroom aan arbeidsongeschiktheidsgevallen heeft het bestuur eind 2016 geconstateerd dat de kosten van de arbeidsongeschiktheidsdekking in het Pluspensioen een disproportioneel zware premielast voor de financiering van

het Pluspensioen veroorzaken. Op basis van het premieniveau voor 2018 wordt inmiddels 10% van de totale door de werkgever en deelnemers verschuldigde premie aangewend voor de financiering van de arbeidsongeschiktheidslasten.

Hoewel Flexsecurity als uitvoerder van de pensioenregeling geen directe invloed heeft op de inhoud van de pensioenovereenkomst, is dit onderwerp nadrukkelijk onder de aandacht gebracht van de werkgever. Daarbij wijst het bestuur erop dat de vergelijkbare regeling bij het bedrijfstakpensioenfonds StiPP soberder is dan de regeling die door Flexsecurity wordt uitgevoerd en dat de door Flexsecurity uitgevoerde variant niet in de Cao voor Uitzendkrachten is vastgelegd. Met instemming van het verantwoordingsorgaan heeft het bestuur van Flexsecurity eind 2016 de werkgever verzocht de pensioenovereenkomst op dit onderdeel aan te passen.

Tot heden heeft het overleg tussen de werkgever en de Ondernemingsraad Flex van Randstad Groep Nederland niet tot een aanpassing van de regeling geleid. Om die reden zal Flexsecurity de tussen sociale partners overeengekomen regeling onverkort blijven uitvoeren, maar tegelijkertijd alles in het werk stellen wat in het mogelijke ligt om de schadelast en het daarmee samenhangende beroep op de onderlinge –naar de mening van het bestuur ietwat doorgeslagen– solidariteit binnen het pensioenfonds te beperken.

Gelet op de geschetste ontwikkelingen en de voorlopige situatie betreffende de verzekering van arbeidsongeschiktheid heeft het bestuur besloten om ook de toekomstige dekking van dit risico in eigen beheer te houden. Dat houdt in dat alle mee- en tegenvallers vanaf 2018 rechtstreeks voor rekening van Flexsecurity komen. Anderzijds wordt er veel moeizame afstemming met verzekeraars voorkomen en kan er slagvaardiger worden geopereerd. De consequentie van het in eigen beheer nemen van de bestaande en toekomstige verplichtingen op het gebied van arbeidsongeschiktheid is dat het fonds te maken krijgt met een lichte stijging van het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV). Ook zullen rapportageverplichtingen aan toezichthouders zwaarder worden. Het bestuur acht deze nadelen ondergeschikt aan de voordelen die op de langere termijn te behalen zijn met de dekking van het arbeidsongeschiktheidsrisico in eigen beheer.

Hoewel de beoordeling van het verzekeringstechnische risico (dat eind 2016 als zorgelijk werd aangemerkt) mede afhankelijk is van de beheersing van het overlijdensrisico, acht het bestuur met de getroffen maatregelen en de genomen besluiten de beheersing van dit risico in 2017 verbeterd. Om die reden is de kwalificatie van dit risico verlaagd naar de categorie “behoeft aandacht”. De beoogde versoering van de Pluspensioenregeling is niet gerealiseerd vanwege een gebrek aan overeenstemming tussen de sociale partners. Wellicht dat op enig moment in de toekomst een dergelijke overeenstemming alsnog kan worden bereikt.

Nieuwe verzekeringsovereenkomst voor overlijdensrisico

Naast de verzekering van het arbeidsongeschiktheidsrisico is in de Pluspensioenregeling ook het risico van overlijden vóór de pensioendatum voor actieve deelnemers verzekerd. Deze verzekering was, net als de risicoverzekering voor arbeidsongeschiktheid, ondergebracht bij Nationale-Nederlanden en eindigde eveneens per eind 2017. Anders dan het arbeidsongeschiktheidsrisico blijkt uit de statistieken van deze verzekering dat het overlijdensrisico in actieve dienst voor de deelnemers aan de Pluspensioenregeling beperkt is. Het aantal overlijdensgevallen blijkt in de praktijk van tien jaar aanmerkelijk lager dan op basis van algemene aannames kon worden verwacht.

Een positief gevolg hiervan is dat een aanzienlijk deel van de winst die om die reden door de verzekeraar wordt gerealiseerd, weer terugvloeit naar Flexsecurity. Met de verzekeraar was namelijk een systematiek van winstdeling afgesproken. Eind 2017 is de vijfjarige contractperiode waarin deze resultaten worden opgeteld, afgelopen. De conclusie is dat Flexsecurity over deze periode ruim € 2,5 miljoen aan winstdeling van Nationale-Nederlanden ontvangt. Voor € 0,9 miljoen wordt dit toegevoegd aan het resultaat van het fonds over 2017. (De overige € 1,6 miljoen is in eerdere jaren al in het resultaat van Flexsecurity opgenomen.)

Het in eigen beheer nemen van het risico van overlijden is voor Flexsecurity geen optie, aangezien het fonds zelf geen uitkeringen verstrekt. Daarom heeft het bestuur eind 2017 de selectie gedaan voor een nieuwe verzekeraar. Hierbij was het, gelet op de ervaringen

in het verleden, voor het fonds belangrijk om wederom een systematiek van winstdeling af te spreken. Uiteindelijk is er een driejarig contract afgesloten met verzekeraar elipsLife. Onderdeel van deze verzekering is een winstdeling na afloop van de contractperiode. De overeengekomen tarieven voor deze verzekering zijn vergelijkbaar met de tariefstelling onder de vorige verzekeringsovereenkomst. Er zijn begin 2018 werkprocedures vastgelegd tussen de administrateur AZL en de nieuwe verzekeraar. Ook dit aspect van het verzekeringstechnisch risico wordt door het pensioenfonds beschouwd als beter beheerst dan een jaar eerder.

Nieuwe uitvoeringsovereenkomst

De vijfjarige uitvoeringsovereenkomst die tussen Flexsecurity en Randstad Groep Nederland als werkgever van toepassing was, liep eind 2017 af. Dat betekende dat er voor Flexsecurity in beginsel onzekerheid was over de toekomst van het pensioenfonds. De lopende discussie omtrent de arbeidsongeschiktheidslasten droeg daar niet positief aan bij. Het deed het bestuur dan ook deugd dat er eind 2017 overeenstemming werd bereikt met de directie van Randstad Groep Nederland over een nieuwe uitvoeringsovereenkomst met een looptijd van twee jaar, ofwel tot eind 2019. Gelet op de (pensioen)ontwikkelingen binnen de uitzendsector en binnen het pensioenfonds acht het bestuur het begrijpelijk dat de werkgever zich niet vast wilde leggen voor een langere termijn. De voorwaarden waaronder de nieuwe uitvoeringsovereenkomst gesloten is, zijn vrijwel ongewijzigd ten opzichte van de voorgaande overeenkomst. Wel is het voor Flexsecurity mogelijk geworden om de premiestelling gedurende het jaar eenvoudiger aan te kunnen passen als de situatie daarom vraagt.

In de nieuwe uitvoeringsovereenkomst is voor 2018 een aangepaste premiestelling voor het Pluspensioen opgenomen. Vanwege de voortgaande veroudering van de deelnemerspopulatie van het Pluspensioen en de verhoogde premiestelling voor de arbeidsongeschiktheidsdekking is besloten om de premie voor het Pluspensioen verder te verhogen naar 11,4% van de pensioengrondslag. Dit terwijl de feitelijke inleg als gevolg van nieuwe fiscale richtlijnen voor het Pluspensioen in 2018 met een kleine 5% verlaagd is. De premie voor het Basispensioen is ongewijzigd gebleven op 2,6% van het salaris. Met de genomen maatregelen hoopt het bestuur voldoende financiële ruimte te creëren voor een adequate financiering van de pensioenregelingen en de opbouw van een passende financiële buffer voor onvoorziene omstandigheden.

Eind 2016 scoorde het risico van een beëindiging van de uitvoeringsovereenkomst nog als “zorgelijk”. Mede als gevolg van het sluiten van een nieuwe uitvoeringsovereenkomst met verhoogde premiestelling is deze kwalificatie inmiddels aangepast naar “behoeft aandacht”. Dat laatste met name vanwege de vooruitzichten voor de langere termijn. Het bestuur acht deze beleidsdoelstelling volledig gerealiseerd.

In kaart brengen van IT-risico's

Een ander bestuurlijke doelstelling die gekoppeld was aan de risico-inschattingen, betrof de aandacht voor IT-risico. Het voornemen was om de IT-risico's nader in kaart te brengen en om een eigen IT-beleid te ontwikkelen dat als uitgangspunt zou dienen bij de beoordeling van de IT-dienstverlening van de partijen aan wie werkzaamheden zijn uitbesteed. Het bestuur concludeert dat deze doelstelling slechts beperkt is gerealiseerd. In 2017 zijn de uitbestedingspartijen door het bestuur kritisch bevraagd over hun IT-organisatie en -beveiliging. Er is een aanzet gemaakt voor het opstellen van een eigen IT-beleid, maar dit moet verder uitgewerkt en geconcretiseerd worden. Ook zal in samenwerking met de uitbestedingspartijen bepaald moeten worden welke normstelling rond IT-beleid haalbaar is en hoe de uitbestedingspartijen verantwoording afleggen over de beheersing van hun IT-risico's. Daarbij wordt vooral kritisch gekeken naar de uitbestedingspartijen die in opdracht van het pensioenfonds persoonsgegevens verwerken.

Het bestuur heeft het voornemen tot vaststelling van een IT-beleid en de daarbij behorende afstemming met en toetsing van de uitbestedingspartijen meegenomen naar 2018. Aangezien de voortgang op dit dossier beperkt is geweest, scoort dit risico eind 2017 onveranderd op “behoeft aandacht”.

Zichtbare en gestructureerde monitoring van uitbestedingen

De doelstelling ten aanzien van het uitbestedingsbeleid was om in 2017 de evaluatie en beoordeling van lopende uitbestedingen beter te structureren. Het bestuur acht dat streven volledig gerealiseerd.

In 2016 heeft het bestuur een nieuw uitbestedingsbeleid vastgesteld. Onderdeel van dit beleid is een betere monitoring en evaluatie van de uitbestedingen. Voor dit doel heeft het bestuur in 2017 een gestandaardiseerde evaluatiemethodiek opgesteld, die gebruikt wordt voor een jaarlijkse evaluatie van de uitbestedingspartijen. Als er sprake is van aflopende uitbestedingsovereenkomsten (indien deze voor meerdere jaren zijn afgesproken), kan het bestuur ook externe partijen inschakelen om het oordeel over de samenwerking en eventuele alternatieven te objectiveren. In de bestuurskalender van het fonds zijn de jaarlijkse evaluatiemomenten voor de uitbestedingspartijen vastgelegd.

Eén van de belangrijkste uitbestedingen van Flexsecurity betreft de uitvoering van de administratieve en communicatieve werkzaamheden aan AZL te Heerlen. Vanwege het aflopen van de bestaande vijfjarige overeenkomst eind 2017 heeft het bestuur al in 2016 met behulp van een externe deskundige een evaluatie uitgevoerd. De conclusie hiervan was het bestuur de samenwerking met AZL vanaf 2018 wenste voort te zetten. Eind 2017 heeft het bestuur –na verkregen goedkeuring hiervoor van het verantwoordingsorgaan– een nieuwe uitbestedingsovereenkomst met een aangepaste SLA afgesloten met AZL.

De relatie met de fiduciaire vermogensbeheerder Kempen Capital Management BV (KCM) is in 2017 niet uitgebreid geëvalueerd. Aangezien de huidige driejarige overeenkomst eind 2018 afloopt, zal een uitgebreide evaluatie in 2018 plaatsvinden. Wel is er in 2017 aandacht besteed aan een verbetering van de SLA, aanscherping en uitbreiding van rapportages en meer inzicht in risicobeheersing, met name van de niet-financiële risico's.

De rol van beleggingsadministrateur AssetCare is in 2017 ongewijzigd gebleven, maar er is met AssetCare en KCM wel gesproken over een aanpassing van de taken van beide partijen. AssetCare zal in 2018 primair verantwoordelijk worden voor de vaststelling van de juiste unit- en participatiewaarden. KCM zal een controlerende rol gaan uitvoeren. Daarnaast zal AssetCare de beleggingsperformance van KCM blijven monitoren.

Flexsecurity is bij de uitvoering van de operationele werkprocessen rondom administratie en beleggingen sterk afhankelijk van een goede samenwerking tussen de diverse partijen die betrokken zijn bij de operationele werkzaamheden. Om die reden heeft het bestuur deze cruciale processen beschreven en vastgelegd in een service level agreement die is afgesloten met de diverse betrokkenen.

Opstellen van een 'innovatie-agenda' voor de administratie

De doelstelling van het fonds was om in samenwerking met administrateur AZL te komen tot een voortgaande verbetering en verhoging van de kostenefficiëntie van de administratieve uitvoering van de pensioenregeling door het structureren van doorlopende innovatie in de uitvoering. Het bestuur constateert dat in 2017 de randvoorwaarden zijn geschapen en dat er incidentele verbeteringen tot stand zijn gebracht, maar dat dit resultaat nog niet is gerealiseerd. Daarmee blijft dit een belangrijk aandachtspunt voor de komende jaren.

Vanwege de grote aantallen deelnemers en mutaties in de deelnemersbestanden, vormt de administratieve verwerking van het fonds een belangrijk aandachtspunt voor het bestuur. Hoewel de pensioenregelingen van Flexsecurity in de kern vrij eenvoudig van opzet zijn, leiden de enorme aantallen mutaties tot complexe processen. AZL en Flexsecurity proberen gezamenlijk om die werkprocessen met behulp van alle denkbare nieuwe mogelijkheden in goede banen te leiden. Daarbij valt te denken aan optimaal gebruik van digitale communicatie, het beschikbaar stellen van informatie aan deelnemers via een digitaal portal en het zoveel mogelijk automatiseren of robotiseren van de te verrichten administratieve handelingen.

Dat streven vraagt om een doorlopende innovatie van werkprocessen, waarmee op de langere termijn besparingen op de uitvoeringskosten kunnen worden gerealiseerd. Om het belang van innovatie duidelijk te maken heeft Flexsecurity in de nieuwe vijfjarige uitbestedingsovereenkomst met AZL structurele ruimte in het jaarlijkse budget ingeruimd voor projecten en ontwikkeling van nieuwe werkwijzen. Deze moeten leiden tot een hogere efficiency, hogere klanttevredenheid en verlaging van uitvoeringskosten. Ook AZL investeert hierin nadrukkelijk mee. Voor Flexsecurity is belangrijk dat de investeringen worden gedaan op terreinen die voor het fonds 'zoden aan de dijk zetten'. Zoals een efficiënte uitvoering van de komende mogelijkheid van automatische waardeoverdrachten, het introduceren van nieuwe vormen van communicatie met deelnemers en het bereiken van een zo hoog mogelijk niveau van digitalisering tegen acceptabele kosten. In 2018 moet de innovatie-agenda verdere vorm en inhoud krijgen en moeten concrete projecten worden gestart.

Versterking van de communicatie met (gewezen) deelnemers

Het bestuur had zich ten doel gesteld om in 2017 de communicatie met de (gewezen) deelnemers te versterken door middel van toepassing van een aantal innovaties en intensivering van de communicatie. Het bestuur constateert dat alle doelstellingen zijn gerealiseerd en dat de beoogde verbeteringen zijn doorgevoerd. Of dit uiteindelijk ook zal leiden tot een betere waardering van de communicatie, zal in de komende jaren door een nieuw onderzoek onder de deelnemers moeten worden vastgesteld.

Flexsecurity wil met de inzet van passende communicatiemiddelen een bijdrage leveren aan het pensioenbewustzijn van de deelnemers. Dat betekent dat de deelnemer weet dat hij pensioen opbouwt bij Flexsecurity en dat hij relatief eenvoudig een actueel inzicht kan krijgen hoeveel pensioenkapitaal er voor hem is opgebouwd. Belangrijk is verder dat de deelnemer weet waar hij terecht kan met zijn vragen over pensioen.

Op basis van het driejarige beleidsplan en de uitkomsten van het in 2016 uitgevoerde onderzoek onder de deelnemers heeft het bestuur in 2017 een aantal concrete verbeteracties op communicatiegebied in gang gezet. Na de in 2016 uitgevoerde digitalisering van de communicatie is in 2017 in samenwerking met AZL de aansluiting van het fonds op de 'berichtenbox' van Mijnoverheid.nl gerealiseerd. Dat is vooral van belang voor de gewezen deelnemers van het fonds, van wie de e-mailadressen in de praktijk snel blijken te veranderen. Door alle wettelijke communicatie via de digitale brievenbus van de overheid te laten verlopen, worden ook gewezen deelnemers jaren na einde deelneming nog bereikt en kunnen zij op de hoogte gehouden worden van de ontwikkeling van hun pensioen.

Op basis van de vastgestelde interesses en aandachtsgebieden van de deelnemers is de navigatie en de informatievoorziening op de website aangepast. Er is meer aandacht voor thema's zoals (maatschappelijk verantwoord) beleggingsbeleid en de onderwerpen waarover de meeste vragen aan het fonds worden gesteld (te weten: afkoop van kleine pensioenen en wijziging van persoonsgegevens) zijn direct op de homepage terug te vinden. Ook zijn er animaties op de website geplaatst waarmee met korte filmpjes wordt uitgelegd hoe afkoop van kleine pensioenen in zijn werk gaat en hoe er ingelogd moet worden in de persoonlijke omgeving van de website. Ook is een verkorte Engelstalige versie van de website tot stand gebracht en in 2018 zal een Poolse versie volgen. Met administrateur AZL wordt gekeken naar mogelijkheden om de algemene informatie op de website te integreren met de persoonlijke gegevens van de deelnemer, hetgeen tot een verdere vergroting van het gebruiksgemak kan leiden.

Minimaal eens per kwartaal ontvangen de actieve deelnemers van Flexsecurity een nieuwsbericht door middel van een e-mailservice. Hierin worden de actuele beleggingsresultaten toegelicht en eventuele andere nieuwsfeiten gemeld. Deze e-mailservices verhogen weer het websitebezoek door de deelnemers.

Om vooral de communicatie met jongere deelnemers beter te faciliteren is besloten tot een pilot met zogenaamde chatsessies via de website van het fonds. In plaats van contact via telefoon of per e-mail kunnen deelnemers via een beveiligde omgeving rechtstreeks communiceren ('chatten') met de helpdeskmedewerkers en hun vragen direct beantwoord krijgen. Deze pilot heeft een looptijd van een jaar, waarna geëvalueerd zal worden of structurele inzet van chatsessies een toegevoegde waarde heeft.

Aanpassingen in het beleggingsbeleid

Beleggingsbeleid is één van de drie kernelementen van het beleid van Flexsecurity. Ook in 2017 heeft het bestuur weer ruime aandacht besteed aan diverse beleggingsonderwerpen. De bestuurlijke doelstellingen voor 2017 op beleggingsgebied hingen samen met de Wet verbeterde premieregeling en de verdere concretisering van de bestuurlijke voornemens op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen en kostenbeheersing. Het bestuur is van mening dat deze doelstellingen grotendeels zijn gerealiseerd. Onderstaand worden de vorderingen en de resultaten toegelicht. Voor informatie omtrent de resultaten van het beleggingsbeleid in 2017 wordt verwezen naar het hoofdstuk over beleggingen in dit bestuursverslag.

Flexsecurity heeft een ambitie geformuleerd om te komen tot een bewust beleid op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. Hierin zijn in 2017 belangrijke stappen gezet door een groot deel van de beleggingen in aandelen om te zetten naar beleggingsfondsen die de zogenaamde uitsluitingenlijst hanteren. Ook voor andere beleggingscategorieën, zoals bedrijfsobligaties, zijn in het verslagjaar de mogelijkheden voor een meer verantwoord beleggingsbeleid onderzocht, wat in 2018 tot verdere implementatie zal leiden.

Daarnaast heeft het fonds het streven om consequenter te handelen volgens het uitgangspunt van passief beleggen tenzij er goede redenen zijn om hiervan af te wijken. Dat betekende concreet dat van enkele actieve vermogensbeheerders afscheid is genomen en dat deze vervangen zijn door passief beheerde alternatieven.

De derde ambitie van het bestuur is om doorlopend de mogelijkheden te onderzoeken om tot een verdere reductie van de beleggingskosten te komen. Dat betekent dat bij de bestudering van alle mogelijke alternatieven en eventuele nieuwe beleggingsproducten kritisch wordt gekeken naar de structurele beheerkosten en de incidentele 'overstapkosten'. In het volgende hoofdstuk wordt in het onderdeel 'Uitvoeringskosten' toegelicht hoe de kosten voor vermogensbeheer zich in 2017 hebben verhouden tot de kosten een jaar eerder. Daaruit blijkt dat het voornemen om de kosten voor vermogensbeheer verder te verlagen helaas niet is gerealiseerd, aangezien deze kosten procentueel min of meer gelijk zijn gebleven.

De reden waarom de ambitie tot kostenverlaging niet is gerealiseerd, wordt mede veroorzaakt door de andere twee ambities. De 'passieve' beleggingsfondsen waarin meer maatschappelijk verantwoord wordt belegd, blijken nog steeds een iets hoger kostenniveau te hebben dan de eerder gebruikte fondsen. De wens om zoveel mogelijk passief te beleggen verhoudt zich over het algemeen weer goed tot een verlaging van kosten, maar staat daarentegen soms weer op gespannen voet met de ambities rond verantwoord beleggen. Het bestuur is gedurende het verslagjaar meermalen geconfronteerd met een dergelijke afweging van ambities, die zich niet altijd met elkaar laten combineren en die zich ook niet altijd in harde cijfers laten wegen. Het bestuur is zich ervan bewust dat dit een continu proces is en zoekt daarom in samenwerking met de fiduciaire vermogensbeheerder KCM doorlopend naar mogelijkheden om in het portefeuillebeheer de genoemde ambities te kunnen realiseren.

Los van deze aspiraties was er ook één doelstelling voor 2017 wettelijk voorgeschreven: het fonds moest als uitvoerder van een beschikbare-premieregeling klaar zijn om in het kader van de Wet verbeterde premieregeling per 1 januari 2018 naast de standaard lifecycle ook een alternatieve lifecycle aan te bieden. Deze alternatieve lifecycle, door Flexsecurity het 'beleggingsalternatief' genoemd, biedt (gewezen) deelnemers van 57 jaar en ouder de mogelijkheid om gedurende de laatste tien jaar voor pensionering meer beleggingsrisico te nemen, om zodoende een betere overgang naar de aankoop van een variabele pensioenuitkering mogelijk te maken.

Omdat Flexsecurity zelf geen pensioenuitkeringen uitvoert, zijn de deelnemers die een variabele uitkering willen aankopen afhankelijk van het aanbod van commerciële marktpartijen (verzekeraars). Idealiter zou het beleggingsalternatief van Flexsecurity perfect moeten aansluiten op dit aanbod. Uit een analyse is gebleken dat er in de markt een beperkt aanbod aan variabele uitkeringen bestaat, maar dat de kenmerken van deze producten –in de zin van risicoprofiel– sterk van elkaar verschillen. Om die reden heeft het bestuur besloten om het risicoprofiel van het beleggingsalternatief zodanig in te richten dat deze op de pensioendatum het gemiddelde risico

van de mogelijk aan te kopen variabele uitkeringen weerspiegelt. Daarbij is, gelet op de overwegend geringe risicobereidheid van de deelnemers, gekozen voor een relatief defensieve positionering. Op basis van berekeningen van de mogelijke risico's die verbonden zijn aan het beleggingsalternatief, heeft het bestuur de uiteindelijke kenmerken vastgesteld en is de alternatieve lifecycle voor doorbeleggen eind 2017 geïmplementeerd.

Vanaf begin 2018 wordt de keuze voor het beleggingsalternatief actief aangeboden aan alle (gewezen) deelnemers van 57 jaar en ouder die kans maken om op de pensioendatum een (variabele) pensioenuitkering aan te kopen. Ongeveer 2% van deze deelnemers blijkt (tot nog toe) daadwerkelijk te kiezen voor het beleggingsalternatief. Het bestuur volgt de keuzes van de deelnemers en de verdere ontwikkeling van aanbod in variabele uitkeringen nauwgezet.

Aanpassing pensioenreglementen

Een belangrijk streven van het bestuur was om in 2017 te komen tot een aanpassing van het reglement van het Pluspensioen op het gebied van premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. De wens van het bestuur en het verantwoordingsorgaan was om de bepaling inzake premievrijstelling zodanig aan te passen dat deze wordt toegepast conform de wijze waarop het bedrijfstakpensioenfonds StiPP deze hanteert. Zoals hierboven toegelicht onder de subparagraaf 'Beheersing van het arbeidsongeschiktheidsrisico', is deze doelstelling niet gerealiseerd. Wel hebben noodzakelijke aanpassingen plaatsgevonden vanwege aanpassingen in de fiscale regelgeving per 1 januari 2018.

De beoogde wijziging van het reglement van het Pluspensioen zag op een versobering van de regeling inzake premievrije voortzetting van pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid vanwege de onvoorzien hoge kosten die hiermee gemoeid zijn. De aan de werkgever en de betrokken Ondernemingsraad Flex van Randstad Groep Nederland voorgelegde conceptwijziging van het reglement bestond uit twee inperkingen van deze regeling:

- Premievrijstelling zou alleen nog van toepassing zijn voor deelnemers die op de eerste WIA-dag nog steeds in dienst zijn bij de werkgever;
- Voor alle nieuwe en lopende gevallen van premievrijstelling zou het 'staffelvolgende' karakter gewijzigd worden in een voortzetting van de pensioenopbouw op basis van het (leeftijdsafhankelijke) premiepercentage dat van toepassing was op de eerste WIA-dag.

De werkgever en de ondernemingsraad hebben geen overeenstemming weten te bereiken over de voorwaarden om tot de voorgestelde aanpassing van het reglement te komen. Daarom wordt de uitvoering van de regeling ongewijzigd voortgezet en zoekt Flexsecurity naar andere wegen om de lasten van deze regeling zoveel als mogelijk te beperken.

De fiscale wijzigingen die per 1 januari 2018 zijn doorgevoerd noopten wel tot een wijziging van de pensioenreglementen. Aangezien Cao-partijen besloten hadden om de pensioenleeftijd ongewijzigd op 67 jaar te houden, moesten de inlegpercentages in beide regelingen met een kleine vijf procent worden verlaagd. Het inlegpercentage in het Basispensioen en de staffel in het Pluspensioen zijn hieraan aangepast. Verder zijn de gebruikelijke jaarlijkse wijzigingen, zoals aanpassing van de franchise en het maximum pensioengevend uurloon per 1 januari, doorgevoerd. Ook is de (nooit gebruikte) optie van de 'pensioenknipt' verwijderd uit beide reglementen. Door de Wet verbeterde premieregeling was deze optie overbodig geworden.

Overige bestuurlijke aandachtspunten

Naast de realisatie van de voorgenomen beleidsdoelstellingen heeft het bestuur als taak om ook op andere terreinen te zorgen dat Flexsecurity voldoet aan alle gestelde voorwaarden en anticipeert op (mogelijke) komende wijzigingen in wet- en regelgeving en andere voorwaarden. Onderstaand worden de belangrijkste dossiers toegelicht.

Implementatie Wet verbeterde premieregeling

Op 1 september 2016 is de Wet verbeterde premieregeling in werking getreden. Deze wet heeft in eerste instantie weinig veranderingen gebracht in het beleid en de werkwijze van Flexsecurity omdat het fonds eerder besloten heeft om zelf geen variabele

uitkeringen aan te bieden. Wel hebben de wettelijke verplichtingen in de loop van 2017 geleid tot aanpassingen in de werkwijze van StiPP. Onder de paragraaf "Aanpassingen in het beleggingsbeleid" is hierboven de komst van het beleggingsalternatief voor (gewezen) deelnemers van 57 jaar en ouder al toegelicht.

Daarnaast diende de communicatie naar deze groep en het proces rond pensioeningang opnieuw te worden ingericht. Vanwege de keuzemogelijkheden die geboden worden voor risicovoller beleggen en voor aankoop van een variabel pensioen zijn deze werkprocessen aangepast. Mede op basis van de daartoe door de Pensioenfederatie opgestelde richtlijnen zijn in samenwerking met AZL de informatievoorziening en het aanbod van keuzemogelijkheden zoveel mogelijk digitaal vastgelegd.

Daarnaast is voor de keuze rond ingaande pensioenen in samenwerking met partner Apple Tree gewerkt aan voorlichting over het marktaanbod van variabele pensioenuitkeringen. De website die het keuzeproces voor ingaande pensioenen faciliteert, is uitgebreid met functionaliteiten die ook de mogelijkheden en risico's van een variabele uitkering in beeld brengen. Op deze wijze wordt de deelnemer evenwichtig geïnformeerd over de keuzemogelijkheden en in staat gesteld om een gefundeerde keuze te maken.

Met de getroffen maatregelen voldoet het pensioenfonds aan alle wettelijke verplichtingen rond de verbeterde premiereregeling. De grote vraag is hoe de deelnemers met de geboden nieuwe mogelijkheden zullen omgaan en welke ontwikkelingen zich in de markt van variabele uitkeringsproducten zullen voordoen. Het bestuur zal het keuzegedrag van deelnemers en de praktijkontwikkelingen rond de variabele pensioenuitkering nadrukkelijk volgen om aan te kunnen sluiten bij het gedrag en indien nodig het beleid bij te sturen.

Vorbereiding wet automatische waardeoverdracht

Een ander belangrijk stuk wetgeving dat voor Flexsecurity grote gevolgen zal gaan hebben betreft de Wet automatische waardeoverdracht. Deze wet is op 1 maart 2018 in werking getreden. De wet regelt dat de huidige tussentijdse afkoopmogelijkheid voor kleine pensioenen (waar Flexsecurity op dit moment grootschalig gebruik van maakt) eind 2019 wordt afgeschaft en dat kleine pensioenen in de toekomst zonder betrokkenheid van de gewezen deelnemer kunnen worden overgedragen naar de nieuwe pensioenuitvoerder van de gewezen deelnemer. Op deze manier blijven kleine pensioenen hun pensioenbestemming behouden en worden tegelijkertijd administratiekosten van het pensioenfonds voor relatief kleine pensioenen zoveel mogelijk vermeden. Naast de automatische waardeoverdracht voorziet het wetsvoorstel tevens in het van rechtswege vervallen van 'heel kleine pensioenen' met een waarde van minder dan twee euro per jaar. Flexsecurity kent bijna 25.000 van dergelijke 'heel kleine' pensioenen en bijna 200.000 kleine pensioenen van gewezen deelnemers onder de afkoopgrens die theoretisch in aanmerking komen voor automatische overdracht naar een andere pensioenuitvoerder.

Het bestuur van Flexsecurity heeft in samenwerking met StiPP en de Pensioenfederatie in 2017 actief geparticipeerd in de totstandkoming van het wetsvoorstel en de uitwerking ervan voor de pensioensector. Daarbij is getracht om het belang van een praktische toepasbaarheid en eenvoud van de procedures duidelijk te maken. Aangezien iedere complicatie of extra eis in het overdrachtenproces leidt tot extra handelingen en daarmee extra kosten, is het fonds er veel aan gelegen om de procedures zo eenvoudig mogelijk te houden. Dit heeft geresulteerd in voorlopige werkprocessen die, naar de mening van Flexsecurity, het fonds in staat stellen om een passende oplossing te vinden voor de grote hoeveelheid kleine pensioenen. Verder is met succes een lobby gevoerd om de wettelijke mogelijkheid van tussentijdse eenzijdige afkoop te behouden tot het moment dat de automatische waardeoverdracht operationeel is.

Vanaf medio 2019 zullen de eerste reguliere automatische waardeoverdrachten gaan plaatsvinden, die dan betrekking hebben op kleine pensioenen waarvan de opbouw vanaf 2018 beëindigd is. De grote groep van gewezen deelnemers uit het verleden zal naar verwachting vanaf medio 2020 gefaseerd aan de beurt komen. Het is in deze fase moeilijk te voorspellen hoeveel kleine pensioenen er in de komende jaren daadwerkelijk kunnen worden overgedragen en welke gevolgen dit voor het fonds heeft. Daarbij kan gedacht

worden aan de gevolgen voor de omvang van het belegd vermogen en de samenstelling van de onderliggende leeftijdsgroepen. De hele kleine pensioenen met een omvang van minder dan 2 euro per jaar kunnen vanaf 2019 komen te vervallen.

Het bestuur zal zich in 2018 met name buigen over de bepaling van het te voeren beleid ten aanzien van kleine en hele kleine pensioenen en de gevolgen hiervan voor het pensioenfonds op korte en langere termijn. Verder zal er in samenwerking met administrateur AZL gewerkt worden aan efficiënte werkprocessen om de nieuwe administratieve processen zo gedegen en kostenbewust mogelijk uit te kunnen voeren.

Governance en compliance

Het bestuur had op de terreinen van governance en compliance geen concrete doelstellingen voor 2017 geformuleerd, maar constateert tegelijkertijd dat steeds meer bestuurlijke tijd en aandacht worden opgeëist door het moeten blijven voldoen aan wet- en regelgeving en vooral aan het kunnen aantonen dat hieraan voldaan wordt. Dat betekent concreet dat er steeds meer bestuurlijke tijd gestoken wordt in de vastlegging van procedures, het opvragen, samenstellen en beoordelen van rapportages, het actualiseren van reglementen, beleidsstukken en andere documenten en het voldoen aan allerlei onderzoeksvragen.

Rond het bestuur van ieder pensioenfonds bevindt zich tegenwoordig een groot aantal kritische 'volgers', zoals het verantwoordingsorgaan, de visitatiecommissie, de accountant, de certificerend actuaar, de compliance officer en de toezichthouders DNB en AFM. Al deze partijen willen van tijd tot tijd worden overtuigd worden van het feit dat het bestuur de juiste dingen op de juiste wijze op het juiste moment doet.

Hoewel het bestuur alle versterking van de governance en aanscherping van de werkwijze positief tegemoet treedt, komt het tegelijkertijd tot de conclusie dat er een disbalans dreigt te ontstaan tussen de tijd die werkelijk aan het besturen van het fonds wordt besteed versus de tijd die alle genoemde verplichtingen rond governance en compliance met zich meebrengen. In dit kader kunnen ook de vastlegging van de naleving van de Code Pensioenfondsen (zie hieronder) en de nieuwe privacyregels in de vorm van de Algemene verordening gegevensbescherming genoemd worden. De vastlegging van zaken lijkt soms belangrijker te worden dan de feitelijke besluit- of beleidsvorming. Naast de tijd en aandacht die governance en compliance vragen zijn de daarmee gemoeide kosten eveneens een punt van zorg.

Het bestuur van Flexsecurity beziet deze ontwikkeling met een bezorgde blik en constateert dat het zeker voor een pensioenfonds met een geringe organisatorische omvang en met een beperkte ondersteuning steeds lastiger wordt om aan alle verplichtingen te kunnen blijven voldoen. Met de implementatie van de IORP II-richtlijn in de Nederlandse wetgeving in 2019 zal naar verwachting weer een nieuw niveau van formalisering worden bereikt. Het bestuur van Flexsecurity heeft zich mede daarom ten doel gesteld om bij de verkenning van mogelijke toekomstscenario's in 2018 ook dit aspect en de gevolgen hiervan nadrukkelijk mee te nemen in de overwegingen.

Naleving Code Pensioenfondsen

Sinds 2014 is de Code Pensioenfondsen van kracht. Deze vorm van zelfregulering binnen de pensioensector bevat 83 beschreven normen voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Het streven van de pensioensector is om door middel van de Code de optimalisering van de kwaliteit van het pensioenfondsbestuur door pensioenfondsen inzichtelijker te maken. De Code tracht invulling te geven aan de drie functies van 'goed pensioenfondsbestuur', te weten: besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen over wat het pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Daarbij is van belang dat er een goede scheiding van verantwoordelijkheden is met een systeem van controle en evenwicht tussen de functies ('checks and balances'). Randvoorwaarde hierbij is dat het pensioenfonds integer en transparant handelt.

De Code is gebaseerd op het 'pas-toe-of-leg-uit-beginsel'. Het pensioenfonds wordt geacht aan te kunnen geven of en zo ja, waarom het fonds bepaalde keuzes heeft gemaakt die afwijken van de Code. Het bestuur heeft in overleg met het verantwoordingsorgaan een

verantwoordingsdocument opgesteld waarin aangegeven wordt in welke mate het fonds zelf vindt dat het voldoet aan de normen van de Code. In deze paragraaf wordt ingegaan op de wijze waarop het fonds de Code in het verslagjaar heeft toegepast en ten aanzien van welke onderwerpen uit de Code er sprake is van afwijkingen.

In het bestuursverslag over 2016 heeft het fonds gerapporteerd dat er ten aanzien van drie normen niet volledig werd voldaan aan de Code. Dit betrof de volgende normen:

- Norm 25: Communicatie;
- Norm 69: Diversiteitsbeleid;
- Norm 82: Compliance;

Ten aanzien van alle genoemde normen heeft het bestuur in 2017 actie ondernomen.

Op het gebied van communicatie heeft het bestuur in 2016 een strategisch beleid vastgesteld. In 2017 is dit beleid verder uitgewerkt in de vorm van een actieplan. Hierin stond vooral de vertaling van de bevindingen uit het in 2016 uitgevoerde deelnemersonderzoek naar concrete actie centraal. Voor de genomen maatregelen wordt verwezen naar de betreffende paragraaf in dit hoofdstuk. Met de genomen maatregelen is het bestuur van mening dat voldaan wordt aan de norm in de Code Pensioenfondsen.

Uit de rapportages van de Monitoringcommissie voor de Code Pensioenfondsen blijkt dat Flexsecurity als één van de weinige pensioenfondsen voldoet aan de normen op het gebied van diversiteit aangezien binnen de fondsorganen zowel jongeren als vrouwen vertegenwoordigd zijn. Daar was evenwel niet eens een beleid voor nodig. Om te voldoen aan de eisen van de code Pensioenfondsen en om te borgen dat deze diversiteit ook in de toekomst behouden blijft, heeft het fonds in begin 2018 formeel een diversiteitsbeleid vastgesteld. Hiermee wordt vanaf dat moment ook aan deze norm voldaan.

De toetsing van de compliance met (wijzigende) wet- en regelgeving is in het verslagjaar versterkt door het uitvoeren van een halfjaarlijkse toetsing van de fondsdocumenten aan eventuele wijzigingen in wetten en andere regels. Indien noodzakelijk kan het bestuur externe expertise inschakelen om de compliance te toetsen. Het bestuur meent met deze aanvullende getroffen maatregelen voldoende 'in control' te zijn als het gaat om de invloed van wijzigende wet- en regelgeving.

Gelet op de stappen die in 2017 door het bestuur zijn gezet om ten aanzien van de genoemde normen tot verbetering te komen, zou geconcludeerd kunnen worden dat het fonds volledig voldoet aan de normen van de Code Pensioenfondsen. Dat laat echter onverlet dat het bestuur ten aanzien van andere normen mogelijkheden ziet om de governance van het fonds in de naleving van de Code Pensioenfondsen verder te versterken. In overleg met het verantwoordingsorgaan is vastgesteld dat er ten aanzien van een vijftal normen deels wordt voldaan aan de omschrijvingen in de Code. In die zin is er dus ruimte voor verbetering. Onderstaand worden de betreffende normen en de voor 2018 voorgenomen verbeteringen omschreven.

Norm 18 Missie, visie en strategie

Het bestuur beschrijft in het bestuursverslag helder en duidelijk de missie, visie en strategie van het pensioenfonds. Ook beschrijft het bestuur hierin of en in hoeverre het pensioenfonds de gestelde doelen heeft bereikt.

Het bestuur is van mening dat de missie, visie en strategie helder zijn vastgelegd en vertaald zijn naar beleid en doelstellingen. Het tweede aspect, een beschrijving van de mate van realisatie van de gestelde doelen, kan beter. In dit bestuursverslag wordt een poging gedaan om hier concrete invulling aan te geven.

Norm 19 Beleidskeuzes voor de toekomst

Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het

pensioenfondsen betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.

Bij deze norm zijn met name de beleidskeuzes voor de toekomst die van belang zijn. De bestuurlijke inspanningen van Flexsecurity richten zich in de praktijk vooral op operationele aspecten en de korte termijn, alsmede op governance en compliance. Om ook voldoende ruimte te bieden voor beleidsinzichten voor de langere termijn zullen bestuur en verantwoordingsorgaan in een strategiesessie in het najaar van 2018 nader ingaan op mogelijke toekomstige scenario's voor het pensioenfonds en de gevolgen die deze kunnen hebben voor het te voeren beleid. Op die manier denkt het bestuur een aanzet te geven tot concrete beleidsvorming voor de langere termijn.

Norm 34 Beloningsbeleid uitbestedingspartijen

Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of –indien van toepassing– via zijn aandeelhouderspositie.

Een onderdeel van het besluitvormingsproces rond uitbestedingen betreft de kennisneming van het beloningsbeleid van de aanbieders. Het fonds heeft echter geen normen geformuleerd en heeft tot heden een passieve houding ingenomen ten aanzien van dit onderdeel. Voornemen is om de beloningssystematiek en –hoogte nadrukkelijker mee te nemen in het keuze- en evaluatieproces van uitbestedingen.

Norm 39 Beoordeling functioneren accountant en actuaris

Het bestuur beoordeelt ten minste eenmaal per vier jaar het functioneren van de accountant en de actuaris. De uitkomsten van deze beoordeling bespreekt het bestuur met de accountant of actuaris. Ook stelt het bestuur het intern toezicht en het VO of BO van de uitkomsten op de hoogte.

De beoordeling van de accountant en certificerend actuaris heeft in het recente verleden plaatsgevonden, maar de structurering en vastlegging van de evaluatie evenals het informeren van het verantwoordingsorgaan over de resultaten is voor verbetering vatbaar. Na afronding van de jaarwerkcyclus 2017 zal dit conform de normstelling plaatsvinden.

Norm 58 Zelfevaluatie Verantwoordingsorgaan

Het BO evalueert zijn functioneren jaarlijks, waarbij het één keer in de twee jaar een derde partij betreft. Aan de orde komt of het BO voldoende deskundig en divers is en of er voldoende competenties aanwezig zijn. Ook de betrokkenheid van ieder lid van het BO, het gedrag en de cultuur binnen het BO en de relatie tussen het BO en het bestuur maken deel uit van de evaluatie.

Omdat Flexsecurity geen belanghebbendenorgaan maar een verantwoordingsorgaan kent, is deze norm in letterlijke zin niet op het fonds van toepassing. Aangezien het verantwoordingsorgaan van Flexsecurity een aantal goedkeuringsrechten kent en als zodanig als medebeleidsbepalend orgaan fungeert, concluderen bestuur en verantwoordingsorgaan dat het wenselijk is om, mutatis mutandis, de norm van de zelfevaluatie ook op het verantwoordingsorgaan toe te passen. In het najaar van 2018 zal het verantwoordingsorgaan in eigen kring een evaluatie van het eigen functioneren uitvoeren.

Norm 76 Onverenigbaarheid lidmaatschap fondsorganen

Het lidmaatschap van een orgaan van het pensioenfonds is niet verenigbaar met het lidmaatschap van een ander orgaan binnen hetzelfde pensioenfonds, of van de visitatiecommissie.

Ook deze norm wordt niet overtreden, maar de vastlegging ervan in de verschillende fondsdocumenten zoals statuten en reglementen is voor verbetering vatbaar. Het bestuur zal zich inspannen om dit in 2018 waar mogelijk beter vast te leggen.

De Code Pensioenfondsen geeft voorts aan dat over een aantal specifieke onderwerpen gerapporteerd dient te worden, te weten de kosten van de uitvoering van de pensioenregeling, de naleving van de gedragscode en de afhandeling van klachten en geschillen. Hiervoor wordt verwezen naar de inhoud van dit bestuursverslag.

Beleidsvoornemens voor 2018

Het bestuur van Flexsecurity heeft, in overleg met het verantwoordingsorgaan, voor 2018 nieuwe beleidsvoornemens vastgesteld. Onderstaand worden deze voornemens kort toegelicht.

- Het realiseren van een betere beheersing –voor zover mogelijk– van de belangrijkste fondsrisico's. In 2018 richt de aandacht zich daarbij vooral op de volgende aspecten:
 - Uitvoeren van een onderzoek en treffen van structurele maatregelen gericht op de juistheid en volledigheid van de door de werkgever aangeleverde premiebestanden;
 - Een nadere analyse van de verzekeringstechnische risico's van het fonds;
 - Het ondersteunen van herbeoordelingen en eventuele revalidatiemogelijkheden voor arbeidsongeschikte deelnemers;
 - Het opstellen van een eigen IT-beleid en het verder in kaart brengen van de IT-risico's;
- Een inhoudelijke verbetering van de opzet, toepassing en vastlegging van de risicomangement(cyclus);
- Het bereiken van een oplossing voor de problematiek van de risicoverzekering voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid;
- Het onderzoeken van de toekomstbestendigheid van het fonds aan de hand van mogelijke toekomstscenario's;
- Het toepassen van verdere innovatiemogelijkheden binnen de pensioenadministratie;
- Het uitvoeren van een nieuwe ALM-studie, gericht op de vormgeving van het beleggingsbeleid in de jaren 2019 – 2021.

Bij de realisatie van deze voornemens is de advisering en/of goedkeuring van het verantwoordingsorgaan op diverse onderdelen noodzakelijk. Het bestuur heeft voor 2018 wederom een bestuurskalender opgesteld waarin de genoemde voornemens en alle reguliere onderdelen van de bestuurlijke cyclus zijn vastgelegd. Hiermee wordt de voortgang van de werkzaamheden bewaakt en wordt er duidelijkheid gegeven over de samenwerking tussen bestuur en verantwoordingsorgaan.

Risicobeheersing en uitvoeringskosten

Risicobeheersing

Stichting Pensioenfonds Flexsecurity wordt bij het streven om zijn doelstellingen te bereiken met verschillende en wisselende onzekerheden geconfronteerd. Voor het bestuur van het pensioenfonds is van belang om vast te stellen welke mate van onzekerheid als acceptabel wordt beschouwd. Onzekerheid biedt zowel risico's als kansen. Integraal risicomanagement stelt het bestuur in staat om op een efficiënte en effectieve wijze met deze onzekerheid en de hieraan verbonden risico's en kansen om te gaan. Bij integraal risicomanagement wordt aandacht besteed aan financiële risico's en aan niet-financiële risico's. Flexsecurity streeft ernaar om beide risicosoorten doorlopend in kaart brengen en de juiste maatregelen te treffen om deze risico's te mitigeren en vervolgens te monitoren.

In het verslagjaar heeft het bestuur van Flexsecurity tijd en aandacht gestoken in het uitvoeren van de in 2016 opgezette systematiek van integraal risicomanagement.

Uitgangspunten van integraal risicomanagement

Het belangrijkste uitgangspunt voor het integraal risicomanagement wordt gevormd door de missie, visie en strategie van het pensioenfonds. Deze dienen als leidraad voor het formuleren van de doelstellingen op het gebied van strategie, operatie, rapportage, compliance en vermogensbeheer. Een risico is alleen relevant als het een van de doelstellingen van Flexsecurity zou kunnen hinderen.

De missie van het pensioenfonds is om op zorgvuldige en efficiënte wijze uitvoering te geven aan de pensioenovereenkomst van flexwerkers van Randstad Groep Nederland op een wijze die aansluit bij de kenmerken van de deelnemers en de aangesloten ondernemingen. De vertaling van deze missie naar een visie en strategie leidde tot de volgende doelstellingen voor het beleid van Flexsecurity:

- Optimaliseren van het beleggingsbeleid voor de (gewezen) deelnemers
- Voeren van een overzichtelijke en betrouwbare, volledige administratie
- Helder communiceren op basis van de waarden: 'betrouwbaar, toegankelijk en transparant'

Alle inspanningen worden kostenbewust uitgevoerd: een kostenefficiënte uitvoering is een randvoorwaarde voor goede pensioenuitvoering. Bij de vaststelling en uitvoering van het beleid betreffende integraal risicomanagement zijn de genoemde doelstellingen leidend. Onderdeel daarvan is een doorlopende afweging tussen de te bereiken doelstelling, de beheersing van de daarbij relevante risico's en de in dat kader te maken kosten.

Bij de vaststelling van het risicomanagement is ook de risicobereidheid van groot belang. De risicobereidheid geeft aan in welke mate Flexsecurity bereid is op om geaggregeerd niveau risico's te accepteren bij het nastreven van de strategische doelstellingen. De risicobereidheid stelt daarmee op integrale wijze de grenzen vast waarbinnen de strategie van het fonds uitgevoerd kan worden. De integrale risicomanagementaanpak richt zich op alle financiële en niet-financiële risico's die de doelstellingen van het fonds, en daarmee die van haar stakeholders, kunnen schaden of bijdragen aan het behalen hiervan. Om deze reden is de risicobereidheid geformuleerd op financieel en op niet-financieel niveau.

Financiële risicobereidheid

- Uitvoeringskosten mogen nooit meer dan 10% van het premievolume zijn;
- Doelstelling van het Basispensioen is het behoud van de ingelegde premies;
- Doelstelling van het Pluspensioen is de inkoop van een “acceptabel” pensioen;
- Beheersbaarheid van de kosten die gepaard gaan met de risicodekking en voor arbeidsongeschiktheid en overlijden;
- Beheersing van de beleggingskosten.

Binnen het beleggingsbeleid vertaalt de risicohouding zich in een specifieke risicobereidheid per afgebakende groep die afhankelijk is van de kenmerken van de betreffende doelgroep. Deze risicobereidheid is nader toegelicht in het hoofdstuk ‘Beleggingen’ van dit jaarverslag. In 2017 is hier de risicobereidheid voor de ‘doorbeleggers’, de deelnemers die opteren voor een variabele pensioenuitkering bijgekomen.

Niet-financiële risicobereidheid

- Beperken van de complexiteit van de uitvoering van de regeling door zo veel mogelijk administratieve processen uit te voeren op basis van ‘straight through processing’ (STP). Hierdoor zijn uitzonderingen op het standaard proces beperkt of niet mogelijk, waardoor de kans op fouten verkleind wordt;
- Het volledig mitigeren van operationele risico’s in de uitvoering is (te) kostbaar en daarom accepteert het pensioenfonds een beperkt (rest)risico;
- Conformeren is geen doel op zich; Flexsecurity treedt indien nodig in overleg met de regelgever en de toezichhouders over verplichtingen die voor het fonds onuitvoerbaar zijn of waarvan de kosten onevenredig hoog zijn. Dit gezien de veelal beperkte hoogte van de pensioenkapitalen, het streven naar beheersing van uitvoeringskosten en de doelstelling om de premie zoveel als mogelijk ten goede te laten komen aan de pensioenopbouw van de deelnemers.

Uitvoering risicoanalyse

In 2016 is door het bestuur een uitgebreide risicoanalyse uitgevoerd. Dit proces is toen gestart met een inventarisatie van de bestaande documentatie op het gebied van risico’s en risicomanagement, waaronder ook de lijst met toentertijd al geïdentificeerde risico’s. Daarnaast is er door de bestuursleden een inventarisatie gemaakt van de (naar hun mening) voor Flexsecurity relevante risico’s. De risico’s zijn verdeeld onder de bestuursleden op basis van hun expertisegebied. De bestuursleden beoordelen de geïdentificeerde risico’s voortdurend op basis van een analyse waarin de kansen op en de mogelijke impact van risico’s worden geschat, mede gelet op de getroffen beheersingsmaatregelen.

Voor wat betreft de kansen op het voordoen van specifieke risico’s hanteert Flexsecurity de volgende indeling:

Kans-classes:

1	zeer onwaarschijnlijk	Het is onwaarschijnlijk dat dit risico optreedt in de komende 36 maanden.
2	onwaarschijnlijk	Het is mogelijk dat dit risico optreedt in de komende 36 maanden.
3	mogelijk	Het is mogelijk dat dit risico optreedt in de komende 12 maanden.
4	waarschijnlijk	Het is vrijwel zeker dat dit risico optreedt in de komende 12 maanden.
5	zeer waarschijnlijk	Het is vrijwel zeker dat dit risico meer dan eenmaal optreedt in de komende 12 maanden

Ten aanzien van de impact die risico's met zich meebrengen wordt door het pensioenfonds de volgende indeling aangehouden:

Impact-classes:		
1	maximaal	Verlies van de mogelijkheid om de activiteiten van het fonds voor te zetten. Liquidatie.
2	hoog / groot	Sterk verminderde mogelijkheid om missie en doelstellingen te realiseren.
3	middelmatig	Materiële impact op het bereiken van missie en doelstellingen van het fonds.
4	klein	Geen materiële impact op het bereiken van de missie of doelstellingen van het fonds.
5	minimaal	Minimale negatieve gevolgen voor realiseren van missie of doelstellingen van het fonds.

Vervolgens hebben de bestuursleden per risico de beheersmaatregelen in kaart gebracht. Deze risico's zijn samengevoegd tot een totaalijst van de risico's.

Een en ander leidde tot een totaaloverzicht van 29 relevante risico's voor Flexsecurity. Hierbij is een verdeling van de risico's gemaakt naar drie hoofdcategorieën:

1. Financiële risico's voor risico deelnemer (11 stuks);
2. Financiële risico's voor risico fonds (6 stuks);
3. Niet-financiële risico's (12 stuks).

Bestuurlijk proces van risicobeheersing

Het proces van integraal risicomanagement is een doorlopend bestuurlijk proces. Vanwege de wisselende omstandigheden waarin het pensioenfonds zich bevindt is het van belang dat de risico's periodiek worden beoordeeld en besproken. Ook is het relevant om mogelijke nieuwe risico's te signaleren en in te schatten. Daarnaast verdient de inzet van mogelijke nieuwe of alternatieve beheersmaatregelen doorlopende aandacht.

Om het integraal risicomanagement organisatorisch te kunnen borgen heeft het bestuur een vaste werkwijze vastgesteld voor een periodieke bespreking van de risico's. Het bestuur heeft binnen het totaal van de 29 vastgelegde risico's de belangrijkste risico's benoemd, die voor het fonds van het grootste belang zijn. Dit betreft de zeven risico's die in dit hoofdstuk nader beschreven worden. Deze zeven belangrijkste risico's worden vier maal per jaar door het bestuur besproken en gewaardeerd. Als er nieuwe inzichten zijn of als er mogelijke nieuwe beheersmaatregelen aan de orde zijn, dan worden de effecten hiervan meegenomen in het model en worden op grond hiervan mogelijke besluiten genomen en acties ingezet.

De overige 22 onderkende risico's worden in beginsel één maal per jaar besproken. Ieder bestuurslid is op basis van de binnen het bestuur afgesproken verdeling van aandachtsgebieden primair verantwoordelijk voor de daarbij behorende risico's. Het betreffende bestuurslid bereidt ten behoeve van de jaarlijkse bespreking in de bestuursvergadering deze risico's voor, waarna plenaire bespreking en eventuele besluitvorming plaatsvindt. Dergelijke sessies vinden vier maal per jaar plaats, waarmee jaarlijks de gehele cyclus doorlopen wordt.

Naast de periodieke monitoring van de risico's vindt bij besluitvorming een weging van de relevante risico's plaats. Indien de besluitvorming onderwerpen betreft waarbij het verantwoordingsorgaan een adviserende of goedkeurende rol heeft, wordt de invloed van het voorgenomen besluit op de relevante risico's toegelicht bij de voorlegging aan het verantwoordingsorgaan.

De zeven belangrijkste risico's worden beter beheerst

De 'top-7' van belangrijkste risico's voor Flexsecurity is vastgesteld op basis van de inschattingen van de netto-impact die de risico's kunnen hebben en mate waarin beheersingsmaatregelen effectief zijn. Voor een aanzienlijk deel betreft dit niet-financiële risico's die voor het bestuur moeilijk beheersbaar zijn en veelal als 'omgevingsrisico' kunnen worden aangemerkt. Naar aanleiding van de constatering dat een deel van deze risico's in 2016 met de kwalificatie 'zorgelijk' werd bestempeld, heeft het bestuur besloten om (voor zover mogelijk) te trachten in 2017 verdere maatregelen te treffen om tot een betere beheersing te komen. Zoals toegelicht in het vorige hoofdstuk acht het bestuur deze doelstelling in 2017 voor een groot deel geslaagd. Onderstaand wordt de stand van zaken voor de zeven belangrijkste risico's weergegeven.

Risico 1: Vervallen verplichtstelling / beëindiging uitvoeringsovereenkomst

Dit is het risico dat de verplichtstelling voor bedrijfstakpensioenfonds StiPP komt te vervallen met als gevolg dat ook het bestaansrecht van Flexsecurity in gevaar komt. Of dat de uitvoeringsovereenkomst met de werkgever niet voortgezet wordt. Beide situaties leiden naar de mening van het bestuur tot een ernstige bedreiging voor de continuïteit van het pensioenfonds.

Het bestuur constateert dat het risico van het eindigen van de verplichtstelling op korte termijn niet opportuun is. Cao-partijen hebben StiPP verzocht om de huidige pensioenregeling minimaal tot 2020 ongewijzigd uit te voeren. Mede dankzij enkele uitspraken in rechtszaken rond de verplichtstelling is gebleken dat er geen redenen zijn om aan te nemen dat deze niet houdbaar zou zijn. Ook zijn er op korte termijn geen wettelijke bedreigingen van de verplichtstelling aan de orde. De uitvoeringsovereenkomst met de werkgever Randstad Groep Nederland is eind 2017 verlengd voor een termijn van twee jaar, waarbij wel een aanzienlijke premieverhoging voor het Pluspensioen is doorgevoerd. Het bestuur concludeert dat dit risico dankzij de externe ontwikkelingen en de genomen maatregelen beter beheerst wordt en heeft het risicoprofiel om die reden verlaagd naar 'behoeft aandacht'.

Op de langere termijn blijft dit risico wel aan de orde. Mede daarom zullen het bestuur en het verantwoordingsorgaan in 2018 aan de hand van bestudering van mogelijke toekomstscenario's trachten te komen tot een aanscherping van de strategie en het beleid van Flexsecurity voor de komende jaren, gericht op continuïteit van het fonds.

Risico 2: Geen premie wel recht

Dit betreft het risico dat de aanmelding en aanlevering van deelnemers en verschuldigde premies niet of onvolledig plaatsvinden, waarna er later wel pensioenclaims worden ingediend bij het fonds. Deelnemers hebben op de grond van de Pensioenwet het recht om bij het pensioenfonds pensioenopbouw over het verleden te claimen indien zij onterecht in het verleden geen pensioen blijken te hebben opgebouwd. Dit risico is voor Flexsecurity in het bijzonder aan de orde bij de toepassing van de ingewikkelde 'terugvalregels' die op basis van de cao voor Uitzendkrachten gelden voor deelname aan de pensioenregelingen. Hoewel de reguliere aanmelding van uitzendkrachten voor pensioen bij de werkgever volledig geautomatiseerd verloopt, liggen de risico's bij de uitzonderingsgevallen waarop afwijkende en niet te automatiseren toetredingsregels van toepassing zijn.

In 2017 is in samenwerking met de werkgever onderzocht of het mogelijk is om betere controles toe te passen op correcte aanmelding van deelnemers. Helaas blijkt dit een complexe uitdaging, onder andere vanwege de administratieve scheiding tussen de verschillende werkmaatschappijen binnen Randstad Groep Nederland. Ook de regelgeving op het gebied van bescherming van persoonsgegevens werpt barrières op om tot efficiënte controles te komen. De inspanningen van het bestuur zijn er in 2018 onverminderd op gericht om genoemde controles structureel uit te voeren. In een beperkt aantal gevallen is in 2017 aan uitzendkrachten alsnog met terugwerkende kracht de juiste pensioenbijdrage verstrekt, waar gebleken is dat de oorspronkelijke door de werkgever aangeleverde registratie niet correct bleek. De kosten hiervan zijn volledig doorbelast aan de betreffende werkgevers.

Gelet op de geringe voortgang op dit dossier wordt dit risico onveranderd ingeschat met als kwalificatie 'behoeft aandacht'.

Risico 3: IT-risico

Dit is het risico dat processen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continue of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Aangezien Flexsecurity vrijwel alle werkprocessen heeft uitbesteed aan derden (waaronder Randstad Groep Nederland dat gelijktijdig werkgever is), richt de aandacht zich bij dit risico op de vraag hoe deze partijen voorzien in zaken als continuïteitsrisico, beveiliging van gegevens en werking van systemen. De toenemende aandacht voor bescherming van persoonsgegevens vormt daarbij nog eens een toenemend belang.

Het bestuurlijke voornemen voor 2017 was om te komen tot vaststelling van een eigen IT-beleid dat als richtsnoer zou moeten dienen voor de beoordeling van de IT-risico's. Er is door het bestuur een conceptbeleid behandeld, maar geconstateerd is dat dit concept verdere aanscherping verdiende. Dit zal in 2018 worden afgerond. Er is in 2017 wel kritisch gekeken naar de IT-beheersing en -beveiliging bij Randstad Groep Nederland. Het bestuur is van mening dat er geen redenen zijn om aan te nemen dat het IT-risico zorgen oplevert, maar dat de aandacht voor en beheersing van dit risico verbetering behoeft. Ook dit risico heeft om die reden onveranderd de status 'behoeft aandacht'.

Risico 4: Verzekeringstechnisch risico

Dit is het risico dat de voorzieningen voor arbeidsongeschiktheid of nabestaandenpensioen onvoldoende toereikend zijn, met als gevolg financieel nadeel voor het fonds. Zoals uitgebreid toegelicht in het vorige hoofdstuk speelde er in 2016 en 2017 een aanzienlijk verzekeringstechnisch risico rond de verzekering van arbeidsongeschiktheid. Inmiddels is er een akkoord bereikt met Nationale-Nederlanden over de afwikkeling van deze overeenkomst en zijn er aanvullende maatregelen genomen om het arbeidsongeschiktheidsrisico –voor zover mogelijk– te beheersen. Het overlijdensrisico is voor een periode van drie jaar ondergebracht bij een nieuwe verzekeraar.

Gelet op deze ontwikkelingen heeft het bestuur de beoordeling van dit risico bijgesteld naar 'behoeft aandacht'. Achterover leunen is er echter niet bij omdat de hoge en moeilijk beheersbare kosten van arbeidsongeschiktheid nog steeds een doorlopende bron van zorg voor Flexsecurity vormen.

Risico 5: Uitvoeringskosten in relatie tot pensioenkapitaal

De uitvoeringskosten van Flexsecurity behoren (gerekend per deelnemer) behoren tot de laagste van alle pensioenfondsen in Nederland. Meer hierover is te lezen aan het eind van dit hoofdstuk. Tegelijkertijd is de conclusie dat de uitvoeringskosten relatief hoog zijn in verhouding tot het premievolume. Het risico is dat hierdoor onvoldoende draagvlak onder belanghebbenden kan ontstaan of dat hierop commentaar van toezichthouders of andere betrokkenen wordt geleverd, met als gevolg dat het bestaansrecht van Flexsecurity mogelijk in gevaar komt.

Als het gaat om de beheersing van dit risico is de conclusie dat de molens traag malen, maar dat er in 2017 wel enkele belangrijke wapenfeiten zijn gerealiseerd. De totstandkoming van de Wet waardeoverdracht kleine pensioenen (waarvoor door Flexsecurity een jarenlange lobby is gevoerd) zal er toe leiden dat de uitvoeringskosten van het fonds vanaf 2019 naar verwachting beter beheerst zullen worden. Dat effect zal overigens niet direct zichtbaar zijn, want ook hierbij gaan 'de kosten voor de baat'. Eerst zullen namelijk vele kleine pensioentjes moeten worden overgedragen naar andere pensioenuitvoerders, een proces dat naar verwachting tot 2021 zal voortduren en dat uiteraard ook weer kosten met zich meebrengt.

Op korte termijn dus nog geen verbetering, daarom ook een ongewijzigde kwalificatie van 'behoeft aandacht', maar wel een positieve verwachting voor de toekomst. Het bestuur zal zich ook de komende jaren inspannen om de 'regeldruk' voor Flexsecurity zoveel als mogelijk te beperken en nieuwe verplichtingen zo efficiënt mogelijk vorm te geven, rekening houdend met de kenmerken van de deelnemerspopulatie en gebruik makend van alle beschikbare middelen en technieken.

Risico 6: Veranderende wet- en regelgeving

Dit betreft het risico dat schade ontstaat uit het niet-naleven van wet- en regelgeving dan wel uit het niet voldoen aan verplichtingen uit overeenkomsten. Het bestuur tracht dit risico te beheersen door vroegtijdige betrokken te zijn bij komst van nieuwe wetten en regels en het onderhouden van goede relaties met regelgevende, uitvoerende en toezichthoudende partijen binnen de pensioensector. Daarnaast wordt sinds 2017 twee maal per jaar een controle uitgevoerd of het fonds 'compliant' is met alle van toepassing zijnde en komende regelgeving. In 2018 staat een fiscale toetsing van de reglementen van Flexsecurity door een externe partij op het programma.

Dit risico wordt door het bestuur onveranderd als 'toelaatbaar' beoordeeld.

Risico 7: Bestuursrisico

Dit is het risico dat door de samenstelling van of het rooster van aftreden van het bestuur de bestuurlijke continuïteit onvoldoende geborgd is. Flexsecurity heeft een klein bestuur, bestaande uit vier personen. Dat zorgt voor een slagvaardig en praktisch ingestelde aansturing van het fonds. Het nadeel is echter dat een vertrek van een bestuurslid op korte termijn ingrijpende gevolgen kan hebben voor de bestuurbaarheid van het fonds.

Als beheersingsmaatregel heeft het bestuur in 2017 het rooster van aftreden van de bestuursleden aangepast, waardoor een betere spreiding van de termijnen is gerealiseerd.

Dit risico wordt door het bestuur als 'toelaatbaar' beschouwd.

Overige risico's

Voor de andere 22 onderkende risico's geldt dat er gedurende het verslagjaar geen grote wijzigingen zijn geweest. Deze risico's zijn samengevat in de onderstaande tabel. Daaronder worden deze risico's per hoofdcategorie kort besproken.

	Risico	Categorie	Kans	Impact	Risicoprofiel
8	RISICO EVENWICHTIGE BELANGENAFWEGING	Niet-financiële risico's	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
9	INTEGRITEITSRISICO	Niet-financiële risico's	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
10	UITBESTEDINGSRISICO	Niet-financiële risico's	zeer onwaarschijnlijk	middelmatig	acceptabel
11	OPERATIONEEL RISICO	Niet-financiële risico's	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
12	COMMUNICATIERISICO	Niet-financiële risico's	mogelijk	minimaal	acceptabel
13	MANAGEMENT-INFORMATIERISICO	Niet-financiële risico's	mogelijk	minimaal	acceptabel
14	CRISISCOMMUNICATIERISICO	Niet-financiële risico's	mogelijk	minimaal	acceptabel
15	BELEGGINGSBELEIDRISICO	Financiële risico's deelnemers	mogelijk	minimaal	acceptabel

Risico	Categorie	Kans	Impact	Risicoprofiel
16 RENTERISICO (voor in te kopen uitkeringen)	Financiële risico's deelnemers	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
17 CURVERISICO	Financiële risico's deelnemers	mogelijk	minimaal	acceptabel
18 AANDELENPRIJSRISICO	Financiële risico's deelnemers	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
19 VALUTARISICO	Financiële risico's deelnemers	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
20 KREDIETRISICO	Financiële risico's deelnemers	onwaarschijnlijk	klein	toelaatbaar
21 LEVERAGERISICO	Financiële risico's deelnemers	zeer onwaarschijnlijk	minimaal	acceptabel
22 ONDERPANDRISICO	Financiële risico's deelnemers	zeer onwaarschijnlijk	klein	acceptabel
23 MARKTLIQUIDITEITSRISICO	Financiële risico's fonds	zeer onwaarschijnlijk	klein	acceptabel
24 INFLATIERISICO	Financiële risico's deelnemers	waarschijnlijk	minimaal	toelaatbaar
25 BEWAARNEMINGSRISICO	Financiële risico's fonds	zeer onwaarschijnlijk	klein	acceptabel
26 TEGENPARTIJRISICO	Financiële risico's fonds	zeer onwaarschijnlijk	middelmatig	acceptabel
27 DOORSNEEPREMIERISICO (KOSTENDEKKENDHEID PREMIE)	Financiële risico's fonds	mogelijk	middelmatig	behoeft aandacht
28 INCASSORISICO	Financiële risico's fonds	zeer onwaarschijnlijk	minimaal	acceptabel
29 RISICO OP NIET-MELDEN ARBEIDSONGESCHIKTHEID	Financiële risico's deelnemers	zeer onwaarschijnlijk	klein	acceptabel

Niet-financiële risico's

In deze categorie vinden we met name bestuurlijke risico's en het communicatierisico. In 2017 zijn door het bestuur maatregelen getroffen om de communicatie met de deelnemers (verder) te verbeteren. Ook het uitbestedingsrisico wordt door een striktere evaluatie van de uitbestedingsrelaties beter bewaakt. Het bestuur geeft meer aandacht aan de evenwichtige belangenafweging door een expliciete onderbouwing van de relevante afwegingen in bestuursdocumenten en besluiten van het bestuur. Door de inzet van een actieve compliance officer is gekozen voor een nadrukkelijker aandacht voor integriteitsrisico's. De ingezette maatregelen hebben

niet direct geleid tot een bijstelling van de risico-inschattingen, maar geven aan dat het bestuur bewust is van de noodzaak om doorlopend te zoeken naar mogelijkheden om de niet-financiële risico's tegen aanvaardbare kosten beter te beheersen. Er hebben zich in 2017 geen incidenten of ontwikkelingen voorgedaan die aanleiding geven om te veronderstellen dat de getroffen maatregelen niet effectief zouden zijn.

Financiële risico's voor deelnemers

Dit betreft voornamelijk de beleggingsrisico's die deelnemers lopen als gevolg van het door Flexsecurity gevoerde beleggingsbeleid, waaronder de lifecycle-systematiek. Hiertoe heeft het fonds een aantal maatregelen getroffen die onderstaand kort worden samengevat:

- De risico's binnen het beleggingsbeleid worden periodiek vastgesteld door middel van de doorrekening van een ALM-studie, waarin de pensioenresultaten van representatieve matmenssen als uitgangspunten worden genomen. In 2018 zal een nieuwe ALM-studie worden uitgevoerd;
- Het fonds heeft op basis van de uitkomsten van de ALM-studie een strategisch beleggingsbeleid voor de langere termijn (drie jaar) vastgesteld, waarin de risicohouding als uitgangspunt geldt. De vastlegging van het strategisch beleggingsbeleid is begin 2018 uitgebreid en verbeterd;
- De beleggingsmandaten zijn vastgelegd in een jaarlijks vast te stellen beleggingsplan, met daarin opgenomen eisen ten aanzien van de kredietwaardigheid van tegenpartijen die in de verschillende beleggingsfondsen mogen worden opgenomen;
- De beleggingsportefeuilles voor het Basis- en het Pluspensioen zijn, gelet op de verschillende doelstellingen, separaat vastgesteld, inclusief de vastgestelde bandbreedtes die concentratierisico's tegengaan;
- Voor zowel het Basispensioen als de verschillende leeftijdsgroepen binnen het Pluspensioen zijn 'risicobudgetten' vastgesteld die aangeven welke mate van risico ten opzichte van de kapitaalwaarde maximaal mag worden genomen;
- Tevens zijn restricties opgenomen ten aanzien van de hoeveelheid renterisico die per categorie door het fonds verantwoord wordt geacht. Deze hoeveelheid renterisico wordt afgedekt met behulp van vastrentende waarden en rentederivaten;
- Er vindt voor 75% afdekking van het valutarisico plaats ten aanzien van de belangrijkste valuta waarin belegd wordt;
- Maandelijks wordt de berekening van de waarden van de participaties in de beleggingsdepots en de performance van de vermogensbeheerder expliciet gecontroleerd, zodat de kans op het berekenen en publiceren van de verkeerde participatiewaarden gemitigeerd is;
- Maandelijks rapporteert de vermogensbeheerder door middel van beleggingsrapportages het fonds op het gebied van de samenstelling van de beleggingsportefeuilles, de beleggingsrendementen en de risico's die er gemoeid zijn met het beleggen van het vermogen. Deze rapportages worden uitgebreid met het bestuur besproken.

Ook de kwalificatie van de financiële risico's voor deelnemers is in 2017 ongewijzigd gebleven.

Financiële risico's voor het fonds

Dit betreft allereerst enkele kleinere technische risico's, verbonden aan de beleggingen. Door het voeren van een beheerst beleggingsbeleid met behulp van gedegen partijen en een goede spreiding van het tegenpartijrisico worden deze risico's naar de mening van het bestuur adequaat beheerst. Deze kwalificeren dan ook als 'acceptabel'. Ook het debiteurenrisico op Randstad Groep Nederland wordt als acceptabel beschouwd, gelet op de financiële positie van de aangesloten ondernemingen.

Er is echter één risico dat in deze categorie met kop en schouders boven de andere risico's uitsteekt. Dat betreft de kostendekkendheid van de doorsneepremie, en dan in het bijzonder die van het Pluspensioen. Dit risico is in 2017 duidelijk aan het licht gekomen als gevolg van een sterke stijging van de gemiddelde leeftijd van de deelnemers van het Pluspensioen, waardoor de werkelijke kosten van de pensioenopbouw in 2017 sterk stegen. Als antwoord hierop heeft het bestuur halverwege het jaar een belangrijke beheersingsmaatregel ingezet, namelijk een tussentijdse verhoging van de doorsneepremie voor het Pluspensioen. Desondanks is de premie voor het gehele jaar 2017 niet kostendekkend gebleken.

De afhankelijkheid van de (door Flexsecurity niet-beïnvloedbare) samenstelling van het deelnemersbestand voor de kostendekkendheid van de doorsneepremie blijft een punt van zorg. Om die reden heeft het bestuur besloten om de doorsneepremie voor het Pluspensioen in 2018 verder te verhogen, om de mogelijkheden voor een tussentijdse premieverhoging in de nieuwe uitvoeringsovereenkomst te verruimen en om de managementinformatie rond de kostendekkendheid van de premie verder te verbeteren. Het risico wordt vanwege de afhankelijkheid van de externe ontwikkelingen echter onveranderd als 'behoeft aandacht' bestempeld.

Uitvoeringskosten

De absolute kosten voor pensioenuitvoering liggen bij Flexsecurity per deelnemer op een laag niveau. Uit de jaarlijkse overzichten blijkt dat Flexsecurity zo ongeveer de kampioen van de kosten voor pensioenbeheer per deelnemer is. Dat is mooi, maar het bestuur vindt dat geen reden voor borstklopperij. Als dezelfde kosten worden uitgedrukt aan de hand van een andere maatstaf, namelijk de hoogte van de kosten ten opzichte van de betaalde premies, ontstaat een heel ander beeld. Door de relatief geringe hoogte van de premies en de kapitalen per deelnemer is er bij Flexsecurity procentueel gezien sprake van een aanmerkelijk kostenbeslag dat fors hoger ligt dan bij het gemiddelde pensioenfonds. Deze constatering geldt vooral voor het Basispensioen. Het bestuur tracht deze kosten –voor zover mogelijk– in de hand te houden door efficiëntere werkprocessen. In de volgende paragrafen wordt aangegeven hoe de kosten van Flexsecurity zich in 2017 hebben ontwikkeld.

Kosten van pensioenbeheer

De kosten voor pensioenbeheer worden bij Flexsecurity gedragen door het fonds. Ze worden gefinancierd vanuit de pensioenpremies; feitelijk vanuit het verschil tussen de door de werkgever en deelnemers verschuldigde pensioenpremies en de premie-inleg in de pensioenkapitalen van de deelnemers. De kosten voor pensioenbeheer bepalen daarmee dus voor een deel de hoogte van de geheven premies.

De kosten van het pensioenbeheer bedroegen in 2017 € 3.274 (2016: € 3.098). Dit zijn niet alleen de kosten die uitvoerder AZL in rekening heeft gebracht, naar ook de kosten die gemaakt zijn op het pensioenbureau van Randstad Groep Nederland, inclusief de kostenvergoedingen voor de bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan plus alle "verplichte" zaken als de wettelijk verplichte bijdragen voor De Nederlandsche Bank, de AFM en het Pensioenregister, en de inhuur van de accountant en de certificerende actuaris. Onderstaande tabel geeft een inzicht in de samenstelling en ontwikkeling van de kosten voor pensioenbeheer.

	2017	2016
Bestuurskosten	68	68
Kosten toezichthouders (AFM / DNB)	51	47
Kosten accountant en actuaris	136	109
Advieskosten	6	20
Kosten administratieve uitvoering en communicatie	2.868	2.717
Overige kosten (o.m. Pensioenregister en visitatiecie.)	145	137
Totaal	3.274	3.098

Te zien is dat de bestuurskosten stabiel zijn en dat de advieskosten in 2017 duidelijk minder waren dan in 2016. Bij de overige posten is er sprake van stijgingen in 2017 ten opzichte van het jaar ervoor. Zo heeft het fonds meer geld moeten spenderen aan de inhuur van actuarissen en is er

een toename van de kosten voor administratieve uitvoering. Deze kosten vallen in het verslagjaar hoger uit doordat vanaf medio 2017 weer op grote schaal uitvoering is gegeven aan het proces van waardeoverdrachten. Ook zijn er in 2017 door AZL meer werkzaamheden met een meer projectmatig karakter opgepakt zoals een specifieke afkoopactie onder Duitse deelnemers en het eenvoudig via het persoonlijke portal kunnen afkopen van een klein pensioen ('cash mijn pensioen') voor gewezen deelnemers die al langer dan vijf jaar niet actief zijn. Daarnaast zijn er kosten gemaakt in het kader van de verdergaande digitalisering van de communicatie, zoals de aansluiting op mijnoverheid.nl. Deze acties hebben tot extra pensioenbeheerkosten in 2017 geleid.

Uitgaande van de gemiddelde som van het aantal actieve deelnemers bedragen de kosten voor pensioenbeheer € 50,81 per actieve deelnemer (2016: € 47,67). Worden alle deelnemers, actieve en gewezen, betrokken in de vergelijking, dan bedroegen de kosten van pensioenbeheer in 2017 gemiddeld € 11,02 per deelnemer (2016: € 10,55). Zoals eerder aangegeven, zijn deze bedragen in absolute zin als bijzonder laag te beschouwen in vergelijking met overige uitvoerders in de pensioensector. Relatief gezien is het kostenbeslag op de premie echter aanzienlijk en een voortdurende bron van aandacht voor het bestuur. De uitvoeringskosten bedroegen in 2017 6,1% (2016: 6,2%) van de premie. Dat is hoger dan gebruikelijk in pensioenland. De discrepantie met de lage kosten per deelnemer laat zich verklaren vanuit de relatief lage premies die per deelnemer worden ingelegd.

Kosten van vermogensbeheer

De kosten van het vermogensbeheer worden ook verantwoord in de jaarrekening. Dit betreft de zogenaamde 'out-of-pocket-kosten', ofwel de kosten die Flexsecurity feitelijk direct betaalt en die in de participatiewaardes (ofwel de beleggingsrendementen) van het fonds worden verrekend. Daarnaast zijn er meer "verborgen" kosten: vermogensbeheerkosten die direct verrekend worden met de waarde van de beleggingen van de beleggingsfondsen waarin Flexsecurity participeert. Deze laatste kosten zijn niet zichtbaar in de jaarrekening, maar vormen in feite wel de grootste post als het om kosten van het vermogensbeheer gaat. Vermogensbeheerder KCM en Flexsecurity spannen zich in om deze kosten zo objectief mogelijk 'boven water' te krijgen. Ten aanzien van de transactiekosten, die voortkomen uit aan- en verkopen van beleggingen binnen beleggingsfondsen, gaat het hierbij om schattingen. Hierbij zijn de 'kosten per trade' en de 'omloopsnelheden' binnen de beleggingsfondsen gebruikt – onder de aanname dat toe- en uitredingskosten van een beleggingsfonds kostendekkend zijn voor de bijbehorende transacties binnen het beleggingsfonds. In geval de beheerder van het beleggingsfonds wel een opgave van de transactiekosten van het fonds doet, is uiteraard deze opgave gehanteerd.

Als maatstaf voor de beheerkosten is de ongoing charges figure (OCF) van de beleggingsfondsen waarin belegd wordt, gebruikt. De OCF bevat de beheervergoeding plus de administratiekosten, accountantskosten, bewaarkosten, kosten voor securities lending e.d. van het beleggingsfonds. Beleggingsfondsen publiceren de OCF in hun jaarverslagen. Aangezien het boekjaar van beleggingsfondsen per fonds verschilt en de jaarverslagen niet altijd tijdig voor jaarwerk van Flexsecurity beschikbaar zijn, is de meest recent gepubliceerde OCF gebruikt. Als een beleggingsfonds geen OCF, maar een minder omvattende TER (total expense ratio) rapporteert, dan is deze maatstaf gebruikt.

Met betrekking tot de performance-gerelateerde kosten is de werkelijk gerekende prestatiebonus over het voorliggende kalenderjaar –voor zover van toepassing– gerapporteerd. Zogenaamde 'performance fees' worden door Flexsecurity zoveel mogelijk vermeden.

De schatting van de vermogensbeheerkosten over 2017 is opgenomen in de tabel.

Geschatte kosten van vermogensbeheer (in € 1.000)

Beleggingscategorie	Beheer- kosten	Performance gerelateerde -kosten	Transactie- kosten	Totaal
Vastgoed	174	18	–	192
Aandelen	200	–	81	281
Vastrentende waarden	281	–	155	436
Overige beleggingen	41	–	2	43
Kosten overlaybeleggingen	5	–	12	17
Totale kosten toe te wijzen aan categorieën	701	18	250	969
Kosten vermogensbeheer pensioenfondsen en bestuursbureau	–	–	–	–
Kosten fiduciair beheer	924	–	–	924
Bewaarloon	62	–	–	62
Advieskosten vermogensbeheer	–	–	–	–
Overige kosten	146	–	–	146
Totaal overige vermogensbeheerkosten	1.132	–	–	1.132
Totale kosten vermogensbeheer	1.833	18	250	2.101
In basispunten van het gemiddeld belegde vermogen	47	0	7	54

De totale vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten) van Flexsecurity in 2017 worden zodoende geschat op 54 basispunten (0,54%) van het gemiddeld belegde vermogen. Dit vertegenwoordigt een bedrag van € 2,1 miljoen. In deze kosten zijn de kortingen die KCM van de individuele vermogensbeheerders ontvangt en doorgeeft aan Flexsecurity, meegenomen.

De vermogensbeheerkosten zijn afhankelijk van de beleidskeuzes van Flexsecurity gerelateerd aan onder meer het risicoprofiel van Flexsecurity en de hieruit voortvloeiende beleggingsmix voor het Basispensioen en de leeftijdsgroepen van het Pluspensioen. Ten opzichte van 2016 zijn de relatieve vermogensbeheerkosten licht gestegen (2016: 53 basispunten).

Beperking van de vergelijking tot de beheerkosten en de performancegerelateerde kosten in 2016 en 2017 levert op dat deze in 2016 45 en in 2017 47 basispunten (47 + 0) bedroegen. Ondanks de inzet van Flexsecurity op meer beleggingen in passieve beleggingsfondsen (die over het algemeen lagere kostenniveaus kennen dan actief beheerde beleggingsfondsen), leiden andere afwegingen (zoals de keuze voor een nadrukkelijker implementatie van MVB-beleid) en het opnemen van minder liquide beleggingscategorieën zoals hypotheeklen (en later direct lending) weer tot een lichte stijging van beheervergoedingen.

De kosten ten aanzien van overlaybeleggingen betreffen de geschatte kosten die gemaakt worden bij vermogensbeheerder Insight Investment ten behoeve van de afdekking van het renterisico binnen de matchingsportefeuille van Flexsecurity. Het bestuur vindt het verantwoord om deze kosten te maken: zonder renteafdekking is de kans op (blijvend) koopkrachtverlies voor de oudere deelnemers groot. Flexsecurity dekt het renterisico voor oudere deelnemers grotendeels af, wat uiteindelijk tot een stabielere pensioenuitkering leidt. Op de langere termijn zijn de deelnemers hiermee beter af, zo is de gedachte.

In de vermelde 'overige kosten' zijn de kosten opgenomen die gemaakt worden voor het voeren van de beleggingsadministratie en voor de controlewerkzaamheden die door AssetCare gedaan worden. Ook deze kosten worden bewust gemaakt: Flexsecurity hecht er belang aan dat een andere partij dan de fiduciaire vermogensbeheerder of de administratieve uitvoerder –onafhankelijk– de beleggingsadministratie voert, zodat er doorlopend countervailing power is op dit cruciale deel van het pensioenbeheer van het fonds. AssetCare stelt zelfstandig de unit- en participatiewaarden vast en controleert de werkzaamheden die de fiduciaire vermogensbeheerder en de administratieve uitvoerder verrichten.

Feitelijk geldt voor het 'bewaarloon' iets soortgelijks: de bewaring van de effecten van Flexsecurity is ondergebracht bij KAS Bank, waar dit tot enkele jaren gelden plaatsvond bij een direct aan de fiduciaire vermogensbeheerder gerelateerde partij. Gezien de wens beide functies goed te scheiden heeft het bestuur ervoor gekozen de bewaring van de effecten uit te besteden aan een derde partij, KAS Bank. Ook deze kosten worden dus zeer bewust gemaakt: ze zijn naar de mening van het bestuur onvermijdelijk met het doel op functiescheiding en het mitigeren van risico's.

Ontwikkeling toezichtskosten

Een specifiek aspect van de uitvoeringskosten betreft de kosten van het externe toezicht. Als financiële instelling staat Flexsecurity onder toezicht van twee externe partijen, te weten De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Aan beide toezichthouders is Flexsecurity een jaarlijkse toezichtbijdrage verschuldigd, die door de betreffende toezichthouder op basis van de geldende wet- en regelgeving wordt bepaald. Deze bijdragen hebben zich de afgelopen jaren voor Flexsecurity als volgt ontwikkeld:

Toezihtskosten

In €	2017	2016	2015	2014	2013
DNB	€ 18.846	€ 18.582	€ 16.080	€ 14.417	€ 15.471
AFM	€ 31.932	€ 28.412	€ 27.291	€ 20.255	€ 19.476

In de periode 2013-2017 zijn de kosten voor DNB gestegen met 22% en de kosten voor de AFM met maar liefst 64%. In het bijzonder de kostenontwikkeling bij laatstgenoemde partij baart het pensioenfonds zorgen, mede gelet op het relatief beperkte toezichtsterrein van de AFM.

Oordeel van het bestuur over ontwikkeling van de uitvoeringskosten

Een onderdeel van de visie van Flexsecurity is dat alle inspanningen kostenbewust worden uitgevoerd. Het oordeel van het bestuur over de ontwikkeling van de uitvoeringskosten is dat er te allen tijde een zorgvuldige afweging plaatsvindt van de kosten die gemaakt worden. Kostenbeheersing vormt een wezenlijk uitgangspunt van de strategie van het fonds.

Bij de kosten die betrekking hebben op het pensioenbeheer, kiest Flexsecurity er bewust voor om op korte termijn (extra) kosten te maken waardoor op de langere termijn veel hogere kosten kunnen worden vermeden. Het uitvoeren van extra afkoopacties voor kleine pensioenen, de digitalisering van de deelnemerscommunicatie en het experimenteren met nieuwe vormen van klantcontact zijn daar voorbeelden van.

In het licht van deze inspanningen acht het bestuur de ontwikkeling van de kosten van pensioenbeheer verantwoord. Het bestuur laat zich daarbij niet leiden door de constatering dat de kosten van Flexsecurity per actieve deelnemer tot de laagste van alle pensioenfondsen in Nederland behoren. De ontwikkeling van de relatieve kosten ten opzichte van de premie en het belegde vermogen zal ook de komende jaren de bestuursagenda domineren.

De ontwikkeling van de directe en indirecte toezichtskosten baart het bestuur onverminderd zorgen. Het bestuur constateert dat het overgrote deel van de regels en de onderwerpen waar het extern toezicht aandacht aan besteed, voor Flexsecurity weinig of niet relevant is. Desondanks nemen verplichtingen en daarmee de toezichtskosten hand over hand toe. Het is voor het bestuur niet duidelijk hoe de toegevoegde waarde van deze kosten voor de deelnemer kan worden verantwoord.

Ten aanzien van de kosten voor vermogensbeheer is het bestuur van mening dat de trendbreuk van voortdurende kostenverlaging niet goed is. Het feit dat de beheerkosten door de gemaakte beleidskeuzes in de afgelopen jaren daalden (2014: 52 basispunten; 2015: 49 bps; 2016: 45 bps), maar dat deze in het verslagjaar licht zijn toegenomen, is ongewenst. De daling van de kosten in de voorgaande jaren heeft volgens het bestuur geen invloed gehad op het behaalde rendement van het fonds. Het is lastig om conform de bepalingen van de Code Pensioenfondsen inzichtelijk te maken wat de relatie tussen vermogensbeheerkosten en rendement op langere termijn is, maar het moge duidelijk zijn dat de relatieve kostenstijging van 2017 zich niet direct weerspiegelt in extra hoge rendementen.

Het bestuur wil daarnaast benadrukken dat de kosten van vermogensbeheer relatief hoog uitvallen doordat de kosten die gemaakt worden voor de complexe administratieve processen tussen de fiduciaire vermogensbeheerder en de administratieve uitvoerder onderdeel uitmaken van deze kosten. Bij een 'traditioneel' pensioenfonds zijn deze kosten niet aan de orde, wat vergelijkingen met traditionele pensioenfondsen lastig maakt.

Benchmarking

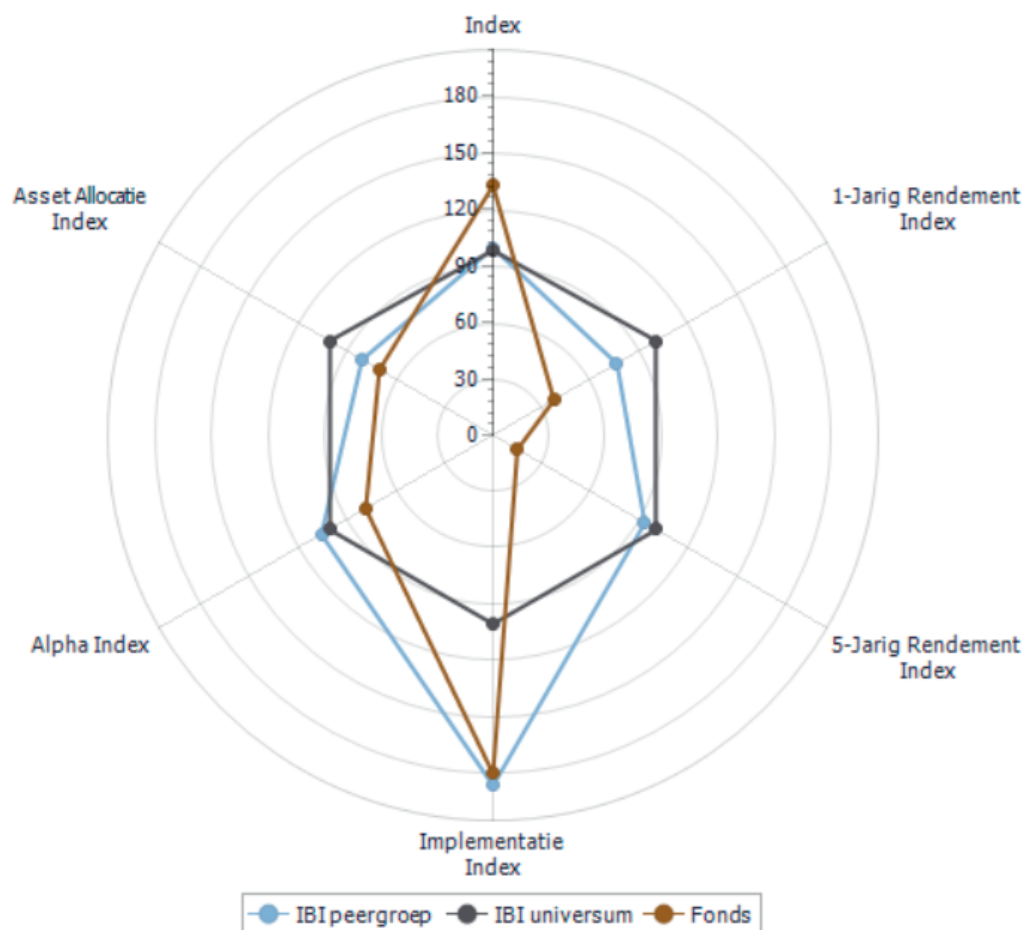
Ten behoeve van benchmarking van de uitvoeringskosten versus resultaten participeert Flexsecurity in de zogeheten IBI Benchmark van het Institutioneel Benchmarking Instituut (IBI). In deze benchmark worden door Nederlandse pensioenfondsen de aan de toezichthouders gerapporteerde gegevens over de kosten van pensioenuitvoering en vermogensbeheer –op vrijwillige basis– met elkaar vergeleken. Aan de IBI Benchmark 2017 over het verslagjaar 2016 deden 31 pensioenfondsen mee, waaronder Flexsecurity. Elf van deze fondsen hadden een belegd vermogen dat kleiner is dan € 1 miljard. Het trekken van conclusies op basis van deze benchmark dient met voorbehoud te worden gedaan: per saldo worden namelijk de resultaten op het (geaggregeerde) niveau van de pensioenfondsen als geheel met elkaar vergeleken. Aangezien Flexsecurity een verschillend beleggingsbeleid hanteert voor de twee pensioenregelingen en bij het Pluspensioen uitgaat van een lifecycle-aanpak met leeftijdsgroepen en vier deelportefeuilles, is analyse op totaalniveau niet altijd voor de hand liggend.

De IBI Benchmark laat zien over jaar 2016 (2017-informatie is nog niet beschikbaar) dat Flexsecurity in dat jaar een lager beleggingsrendement haalde dan vergelijkbare pensioenfondsen (gem. 5,5% bij Flexsecurity versus 8,1% bij vergelijkbare fondsen). Flexsecurity deed het in 2016 qua beleggingsresultaat relatief slechter, omdat de impact van het resultaat op vastrentende waarden bij andere fondsen het rendement positief beïnvloedde. Ook wordt het verschil veroorzaakt door beleggingen in alternatieve beleggingscategorieën, categorieën waarin Flexsecurity niet in belegt.

De IBI Benchmark meet ook de kosten die gemaakt zijn om de beleggingsrendementen te realiseren. Afgezien van transactiekosten bedroegen deze voor Flexsecurity in 0,45% (45 bps) van het gemiddeld belegde vermogen. Bij vergelijkbare pensioenfondsen bedroegen deze kosten volgens de IBI Benchmark toen 36 basispunten. Het voor Flexsecurity nadelige verschil wordt feitelijk in zijn geheel veroorzaakt door de 'overige beheerskosten'; kosten die, zoals hierboven al vermeld, die bewust door Flexsecurity gemaakt worden ten behoeve van het onafhankelijk van de vermogensbeheerder voeren van een beleggingsadministratie en uitvoeren van controlewerkzaamheden.

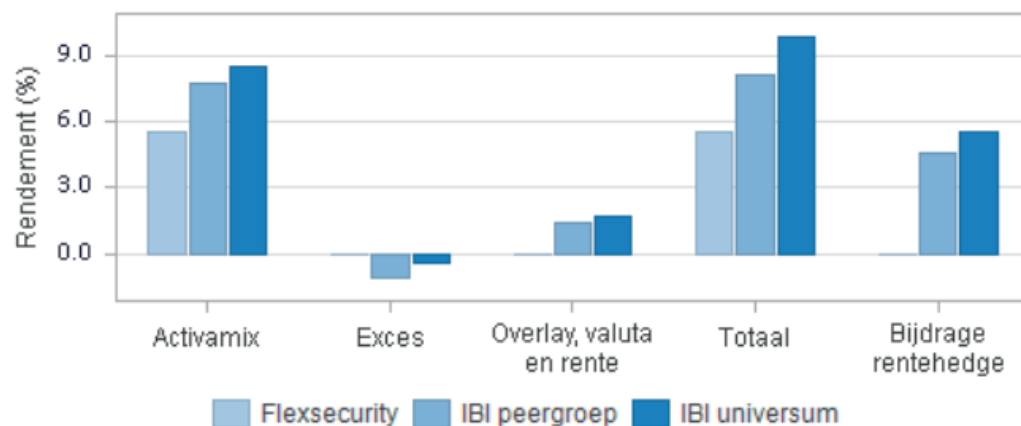
De IBI benchmark vat de diverse aspecten van het vermogensbeheer samen in onderstaande grafiek die een relatie tracht te leggen tussen het gevoerde beleggingsbeleid, de resultaten en de kosten ervan.

Benchmarkkosten

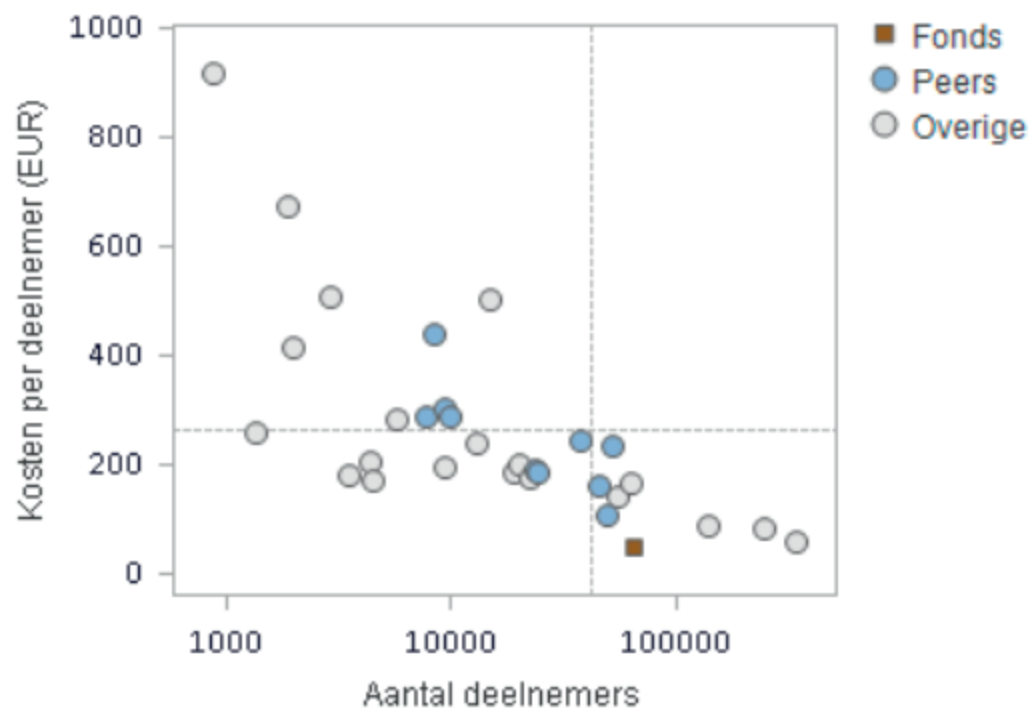
Uit de resultaten van Flexsecurity ('Fonds') wordt duidelijk dat ten opzichte van de IBI peergroep en het IBI-universum bij Flexsecurity sprake is van relatief hogere kosten, en op zowel 1-jaars als 5-jaarsbasis van een lager rendement. Zoals uit onderstaande tabel duidelijk wordt, is dat met name te herleiden tot het feit dat Flexsecurity op fondsniveau slechts zeer beperkt gebruik maakt van afdekking van renterisico. Dat was, met de rentedalingen van de afgelopen jaren, een belangrijke rendementsbron bij de meer traditionele pensioenfondsen. In 2017 zal de renteontwikkeling naar verwachting tot een ander beeld leiden.

Samenstelling rendement

De IBI Benchmark toont ook aan dat de kosten van het pensioenbeheer bij Flexsecurity per deelnemer veel lager liggen dan die van andere pensioenfondsen. In 2016 bedroegen deze kosten bij Flexsecurity per actieve deelnemer € 48,- (afgerond) en € 11,- (eveneens afgerond) per deelnemer indien alle deelnemers worden meegenomen in de berekening. Bij de andere fondsen zijn deze bedragen € 263,- respectievelijk € 145,-. Fors hoger derhalve. In onderstaande grafiek wordt de vergelijking met andere fondsen in de peergroep en het universum duidelijk gemaakt:

Kosten per deelnemer (definitie PF) vs aantal deelnemers

Flexsecurity is gezien zijn karakteristieken –heel veel deelnemers met relatief (zeer) kleine pensioenen in een relatief eenvoudige pensioenregeling– anders dan veel andere fondsen. Directe vergelijking met andere fondsen is derhalve altijd lastig. Het bestuur onderschrijft de wens om door middel van ‘benchmarking’ de prestaties ten aanzien van de uitvoeringskosten te kunnen vergelijken met andere pensioenfondsen. Anderzijds stelt het zich voortdurend de vraag of de beschikbare instrumenten voor benchmarking voldoende specifiek zijn om een zinnige vergelijking mogelijk te maken.

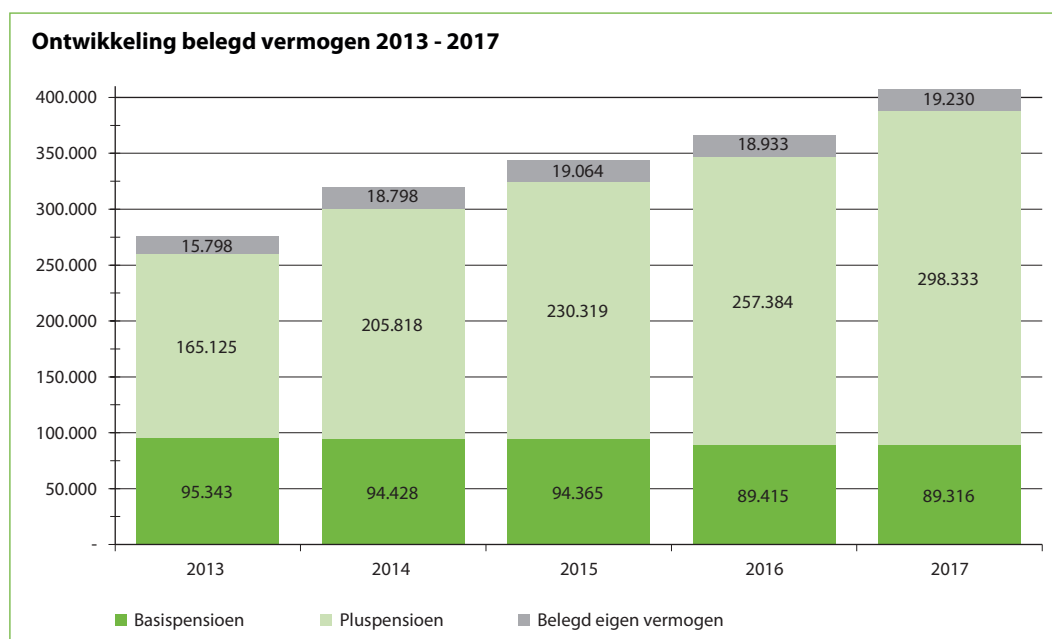
Beleggingen

Beleggingsbeleid

Ontwikkeling belegd vermogen

Het totaal belegde vermogen van Flexsecurity is ook in 2017 weer toegenomen. De gerealiseerde positieve rendementen hebben er –naast de inleg van pensioenpremies– in 2017 voor gezorgd dat het belegde vermogen van Flexsecurity steeg. Afgerond bedraagt de waarde van alle beleggingen per einde van het jaar € 407 miljoen, tegen € 366 miljoen eind 2016. De groei van het belegde vermogen wordt evenwel afgeremd door de structurele afkoop van kleine pensioenen die doorlopend plaatsvindt. Mede vanwege de inzet van extra afkoopacties kenden de ‘tussentijdse afkopen’ in 2017 met € 21 miljoen weer een substantiële omvang.

De ontwikkeling van de waarde van het belegde vermogen bij Flexsecurity is opgenomen in de grafiek. Hieruit blijkt dat het volume van de bij het Pluspensioen behorende beleggingen blijft toenemen, terwijl die van het Basispensioen stagneert. Het Pluspensioen groeit door de relatief hoge premie-inleg van deze regeling, de omvang van het Basispensioen daalt door de vele, kleine pensioenen die in deze regeling worden afgekocht. Ook worden bij overgang van deelname aan het Basispensioen naar het Pluspensioen de bij het Basispensioen opgebouwde pensioenkapitalen overgeheveld naar het Pluspensioen. Zodoende gaat er bij het Basispensioen in de laatste jaren meer geld uit dan dat er binnenkomt.

Inrichting beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid van Flexsecurity is gericht op de lange(re) termijn. Per pensioenregeling (Basis- en Plusregeling) en binnen de Plusregeling per leeftijdsgroep wordt een verschillend beleggingsbeleid gevoerd dat rekening houdt met de specifieke kenmerken van de betreffende groep. Voor de deelnemers in het Basispensioen is dat een beleid dat gericht is op behoud van het ingelegde kapitaal, vanwege de overwegend korte termijn tot het moment van afkoop dan wel overdracht naar het Pluspensioen of een andere pensioenuitvoerder. Voor de deelnemers aan het Pluspensioen wordt een beleggingsbeleid gevoerd dat gekoppeld is aan de resterende duur tot de pensioendatum. Voor jongere deelnemers wordt relatief veel risico genomen in zowel zakelijke

waarden (aandelen, onroerend goed) als vastrentende waarden (bedrijfsobligaties, obligaties van opkomende landen). Naarmate de pensioenleeftijd nadert wordt dit risico afgebouwd en wordt ook het risico van renteveranderingen stapsgewijs verlaagd.

Bij de implementatie van dit gedifferentieerde beleid wordt gebruik gemaakt van vier deelportefeuilles van beleggingen. Voor iedere (leeftijds)groep wordt gebruik gemaakt van wisselende participaties in dezelfde vier deelportefeuilles:

- de matchingportefeuille is gericht op het beheersen van het renterisico en bestaat uit staatsobligaties, liquide middelen en LDI¹⁾-fondsen;
- de vastrentende portefeuille is gericht op een stabiel rendement en wordt ingevuld met een combinatie van staatsobligaties, bedrijfsobligaties en hypotheek;
- de rendementsportefeuille bevat alle overige beleggingsmogelijkheden die het verwachte langetermijnrendement van het fonds kunnen vergroten, zoals aandelen, onroerend goed en hoogrentende leningen;
- de liquiditeitenportefeuille is gericht op behoud van kapitaal en belegt in liquiditeitenfondsen en kasgeld.

Voor het Basispensioen wordt in vaste verhoudingen –zoals vermeld in onderstaande tabel– belegd in de deelportefeuilles. Deze verhoudingen leiden tot een relatief defensieve beleggingsmix. Gezien de overwegend korte tijdshorizon van de beleggingen in deze pensioenregeling –deelnemers doen maximaal één jaar actief aan deze regeling mee, daarna wordt het pensioenkapitaal overgeheveld naar het Pluspensioen of wordt het vaak twee jaar later afgekocht– wordt risicomijdend belegd. Het belangrijkste doel is kapitaalbehoud, eventueel aangevuld met een bescheiden rendement.

Verhoudingen deelportefeuilles Basispensioen

Deelportefeuille	Weging
Matchingsportefeuille	0%
Vastrentende portefeuille	40%
Rendementsportefeuille	20%
Liquiditeitenportefeuille	40%

Belegd vermogen eind 2017 € 89 miljoen

Bij het Pluspensioen zijn er per leeftijdsgroep van deelnemers verschillende beleggingsmixen; er worden tien leeftijdsgroepen onderscheiden die alle in andere, vaste verhoudingen in de deelportefeuilles participeren. De leeftijdsgroepen zijn bepaald op basis van de tijdshorizon waarmee de pensioenkapitalen waarschijnlijk te gelde zullen worden gemaakt. Bij een lange tijdshorizon –van toepassing op de jongere deelnemers aan het Pluspensioen– wordt risicovoller belegd dan bij een korte horizon (van toepassing op oudere deelnemers).

1) LDI = liability driven investments

De verhoudingen van de tien leeftijdsgroepen aan het einde van het jaar staan in de onderstaande tabel vermeld.

Deelportefeuille / weging	21-39	40-44	45-49	50-54	55-57	58-59	60-61	62-63	64-65	66-eind	Totaal
Vastrentende p.	30%	40%	50%	58%	65%	67%	69%	70%	70%	71%	
Matchingport.	0%	0%	0%	2%	5%	8%	11%	15%	20%	24%	
Rendementsport.	70%	60%	50%	40%	30%	25%	20%	15%	10%	5%	
Liquiditeitenport.	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	

Belegd vermogen

eind 2017 in € miljoen	100	34	39	42	25	17	15	13	11	2	298
------------------------	-----	----	----	----	----	----	----	----	----	---	-----

Tot slot kent Flexsecurity pensioen een belegd eigen vermogen. Omdat dit vermogen voor risico van het fonds wordt belegd, wordt dit niet vermengd met de vier deelportefeuilles die voor risico van de deelnemers beleggen. Het eigen vermogen wordt conform de volgende verhoudingen belegd:

Samenstelling belegd eigen vermogen

Beleggingscategorie

Aandelen ontwikkelde landen	20%
Vastrentende waarden staatsobligaties	20%
Vastrentende waarden bedrijfsobligaties	10%
Liquiditeiten	50%

Belegd vermogen eind 2017 € 19 miljoen

Aanpassingen in het beleggingsbeleid

Het fonds heeft in 2015 de meest recente asset-liability-management-studie (ALM-studie) uitgevoerd. Deze studie diende onder meer voor het verkrijgen van inzicht in de risicohouding betreffende de beleggingen van het fonds. In deze studie zijn voor een aantal varianten van de lifecycle-systematiek van het Pluspensioen van Flexsecurity gevoeligheidsanalyses doorerekend. Voorbeelden van deze varianten zijn:

- impactanalyse van een variërende afbouwfase (na 25 jaar, 20 jaar en 15 jaar);
- meer/minder allocatie in zakelijke waarden;
- andere economische scenario's (waarin geen rentestijging wordt verondersteld).

Uit de studie bleek dat alle onderzochte varianten beperkte impact hadden op het uiteindelijke pensioenresultaat van de deelnemers van het Pluspensioen die aan de hand van 'maatmensen' gemodelleerd waren. Het verder verfijnen en optimaliseren van deze lifecycle-elementen voegde volgens de resultaten van de ALM-studie weinig toe aan de bestaande lifecycle die voor het Pluspensioen toentertijd gehanteerd werd. Wel werd uit de ALM-studie duidelijk dat het wenselijk was het aantal leeftijdsgroepen voor de oudere deelnemers uit te breiden. Met de toen bestaande verdeling over de zeven leeftijdsgroepen bleek de afbouw van risico relatief schoksgewijs te verlopen. Door de laatste drie leeftijdsgroepen in de lifecycle (vanaf 57 jaar) te splitsen in zes nieuwe leeftijdsgroepen werd een meer geleidelijke afbouw van het beleggingsrisico voor de oudere deelnemers gerealiseerd en werd (en wordt) getracht te voorkomen dat deelnemers grote nadelen ondervinden van een forse daling van beleggingen kort voor overgang naar een nieuwe leeftijdsgroep.

De ALM-studie heeft verder geleid tot de vastlegging van het strategische beleggingsbeleid van het fonds voor de periode van 2017 tot en met 2019. Op basis van de inzichten van de ALM-studie heeft het bestuur een strategisch beleid vastgesteld waarin de belangrijkste beleggingsuitgangspunten zijn vastgelegd. Ook zijn in dit strategische beleid de 'beleggingsovertuigingen' van het fonds vastgelegd. Dit is een aantal principes dat het bestuur hanteert bij het bepalen van het beleggingsbeleid. Voorbeelden van beleggingsovertuigingen zijn het uitgangspunt dat het fonds in beginsel passief belegt en dat er geen tactisch beleid wordt gevoerd.

Op basis van het strategische beleggingsbeleid wordt jaarlijks een beleggingsplan vastgesteld. Hierin wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de (verwachte) economische ontwikkelingen en de relatieve aantrekkelijkheid van de verschillende beleggingscategorieën. Het jaarlijkse beleggingsplan wordt vertaald in concrete richtlijnen, die het mandaat vormen voor de fiduciaire vermogensbeheerder. Eind 2018 wordt er een nieuwe ALM-studie uitgevoerd, waarna er weer een nieuw strategisch beleggingsbeleid zal worden vastgesteld.

In vergelijking tot het strategische beleggingsbeleid van het fonds en het in het jaar ervoor gehanteerd beleggingsplan kende het beleggingsplan 2017 de volgende aanpassingen:

- de hierboven vermelde en al met ingang van 1 oktober 2016 ingevoerde uitbreiding van het aantal leeftijdsgroepen van zeven naar tien;
- een grotere diversificatie binnen de vastrentende portefeuille¹⁾ over verschillende beleggingscategorieën, waaronder beleggingen in een nieuwe categorie, te weten 'direct lending'. De investeringen in direct lening gingen ten laste van de beleggingen in staatsobligaties.

Direct lending betreft door institutionele partijen buiten het bankwezen om uitgegeven 'senior secured leningen' aan bedrijven in Europa. Omdat banken terughoudend zijn geworden met betrekking tot het verstrekken van bedrijfsleningen, is de markt van private bedrijfsleningen groeiend. Bij 'direct lending' geldt een commitmentstructuur, waarbij een portefeuille in een periode van drie tot vier jaar wordt opgebouwd, vergelijkbaar met (vroegere) onderhandse leningen. Er is hierbij sprake van een variabele rentevergoeding die aanzienlijk hoger ligt dan die van genoteerde bedrijfsobligaties. Deze beleggingscategorie kent dus aantrekkelijke rendementsverwachtingen. Verwachtingen die volgens het bestuur opwegen tegen de nadelen als geringe liquiditeit en het concentratierisico (een portefeuille bevat gewoonlijk 30 tot 45 leningen).

Maatschappelijk verantwoord beleggen

In het beleggingsbeleid is ook het beleid met betrekking tot maatschappelijk verantwoord beleggen (het 'MVB-beleid') vastgelegd. Dit beleid is gestoeld op twee overtuigingen, te weten:

- Flexsecurity is ervan overtuigd dat maatschappelijk verantwoord beleggen loont. Duurzame ontwikkeling en bedrijfsvoering hebben een positieve invloed op de rendement/risicoverhoudingen;
- Een goed en stabiel rendement op de lange termijn vereist voldoende aandacht voor milieu, maatschappij en goed ondernemingsbestuur.

Aan de hand van de praktische mogelijkheden, als ook de verwachte kosten, het ambitieniveau, de mate van uitvoerbaarheid en de beleggingshorizon is het MVB-beleid van het fonds ingevuld. Voor de invulling van maatschappelijk verantwoord beleggen gebruikt het fonds het instrument van engagement met de onderliggende beheerders van beleggingsfondsen. Engagement duidt op het voeren van een actieve dialoog met de bedrijven waarin het fonds belegt over aspecten als milieu, maatschappij en goed ondernemingsbestuur. Dit met als doel om beleid en uitvoering van het betreffende bedrijf in de gewenste richting te bewegen. Via de onderliggende vermogensbeheerders streeft het fonds ernaar dit te bewerkstelligen. De fiduciaire beheerder van Flexsecurity spreekt de vermogensbeheerder aan op het MVB-beleid van de bedrijven waarin zij beleggen. Vermogensbeheerders die (te) lang bedrijven in portefeuille houden waarmee MVB-discussies worden gevoerd, worden uitgesloten door het fonds. Voor hen komen beleggingsfondsen van andere vermogensbeheerders in de plaats.

1) Beter gezegd: de 'vastrentendewaardenportefeuille'

Dit principe is ook van toepassing op 'passieve' beleggingsfondsen en heeft ertoe geleid dat Flexsecurity in 2017 voornamelijk in "ESG"-fondsen van Northern Trust is gaan beleggen. Dit betekent dat ondernemingen die zich schuldig maken aan ernstige schendingen op het gebied van mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu en ethiek zo goed als mogelijk worden uitgesloten. Uitsluitingen zijn gebaseerd op twee pijlers: enerzijds wetgeving en anderzijds MVB-monitoring door de fiduciaire vermogensbeheerder. Op grond van wettelijke bepalingen belegt het fonds in beginsel niet in bedrijven die op de wettelijke uitsluitingenlijst voorkomen. Door te beleggen in de passieve aandelenbeleggingsfondsen van Northern Trust die een strikt uitsluitingsbeleid hanteren, wordt voor een groot deel van de beleggingsportefeuille voorkomen dat exposure naar dergelijke bedrijven kan plaatsvinden. Voor de beleggingen in bedrijfsobligaties wordt een afweging gemaakt tussen de hantering van een uitsluitingsbeleid versus het streven van het fonds om zoveel mogelijk passief te beleggen.

Met betrekking tot beleggingen in staatsobligaties heeft het fonds geen ambitie voor uitsluiting geformuleerd, maar is er wel het streven om te beleggen in "groene" obligaties. Inzake beleggingen in onroerend goed heeft het fonds de ambitie om de onroerende zaken waarin belegd wordt, energiezuiniger te krijgen ten gevolge van milieubesparende maatregelen. De fiduciaire beheerder van het fonds tracht dit via engagement te realiseren.

Het bestuur maakt bij het selecteren van vermogensbeheerders doorlopend de afweging tussen de verschillende beleggingsprincipes die Flexsecurity hanteert. De wens tot het voeren van een bewust MVB-beleid kan op gespannen voet staan met andere principes, zoals het streven naar kostenbeheersing en de wens om zoveel mogelijk in passieve producten te beleggen. In overleg met de fiduciaire vermogensbeheerder KCM wordt doorlopend een afweging gemaakt aan de hand van een integrale afweging van alle relevante kenmerken van beschikbare producten. Het bestuur heeft in 2017 geconstateerd dat de toenemende vraag in de markt naar beleggingsproducten met een bewust MVB-beleid heeft geleid tot een betere beschikbaarheid van passieve en/of betaalbare alternatieven in deze categorie. De verwachting is dat deze ontwikkeling zich de komende jaren zal voortzetten, waardoor het MVB-bewuste beleid ook naar andere categorieën in de beleggingsportefeuille kan worden uitgebreid.

KCM draagt zorg voor de uitvoering van het MVB-beleid en rapporteert hierover per kwartaal aan het bestuur. Hierbij wordt inzicht gegeven in de uitgevoerde activiteiten, de effectiviteit daarvan, alsmede de invloed op de beleggingskosten, -rendementen en risico's.

Marktontwikkelingen en beleggingsresultaat

Terugblik economie en financiële markten

2017 bleef een jaar van groei op de aandelenmarkten, mede dankzij wereldwijde economische groei en de per saldo goede bedrijfsresultaten. In het derde kwartaal van 2017 was de groei van de wereldeconomie aangetrokken tot 3,3% op jaarbasis. Alle regio's droegen hieraan bij, het Verenigd Koninkrijk was een van de weinige landen die tegen deze trend van sterkere groei ingingen. Over de hele linie daalden de risicopremies van aandelen. Rentenniveaus van staatsobligaties bleven, ondanks lichte stijging gedurende het jaar, relatief laag.

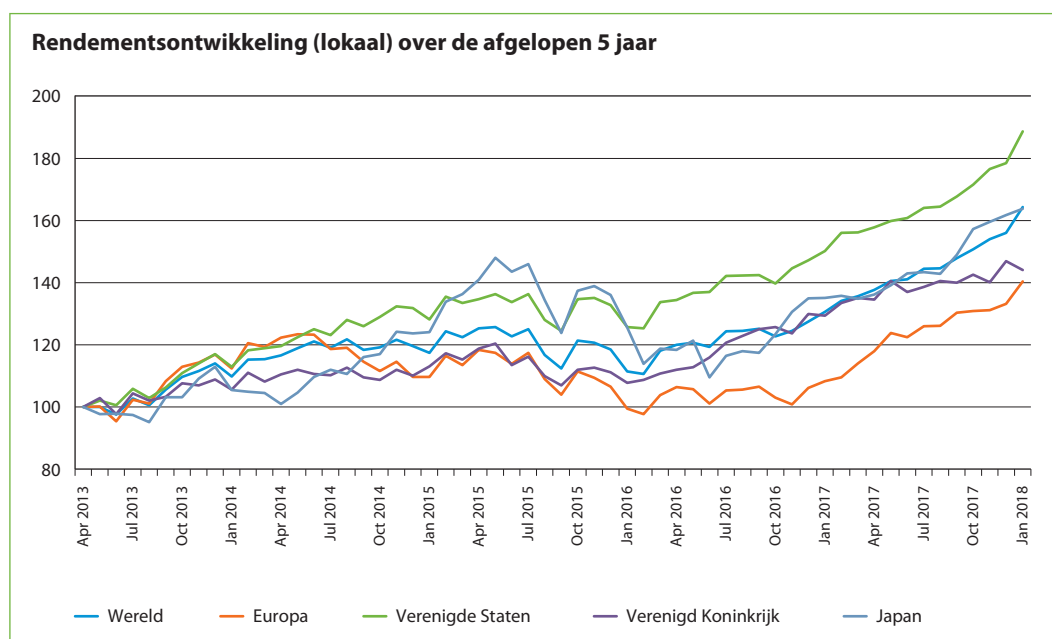
Vastrentende waarden

Staatsobligaties met een hoge kredietwaardigheid behaalden in 2017 een negatief rendement ten gevolge van de gestegen rentes. De rente was gedurende het jaar beweeglijk en eindigde per saldo ultimo 2017 hoger ten opzichte van de start van 2017. Ter indicatie: de 20-jaars swaprente steeg van 1,18% naar 1,41%. De korte (geldmarkt)rente bleef nagenoeg gelijk op circa -0,33%. Ten opzichte van eind 2016 zijn de kredietopslagen (spreads) op Nederlandse en Franse staatsobligaties licht gedaald ten opzichte van de swaprente. De spread op Duitse staatsobligaties steeg gedurende het jaar, maar blijft per saldo negatief.

Bedrijfsobligaties, zowel van investment grade als high yield kwaliteit, lieten in lokale valuta gemeten een positief rendement zien. Door de verzwakking van de dollar was het rendement voor hoogrentende obligaties in euro's negatief.

Aandelen

De aandelenmarkten lieten in 2017 wederom positieve rendementen zien. Hoewel waarderingen al hoog waren, zijn de koersen verder gestegen. De risicopremies op aandelen zijn daarentegen afgenomen. Over het gehele jaar waren aandelen van de Aziatische regio favoriet, met een plus van ruim 24%. De S&P 500 is in 2017 elke maand op rij gestegen, een unicum in de geschiedenis van de Amerikaanse aandelenmarkt. Ondanks de positieve ontwikkelingen op de Amerikaanse markten bleven de rendementen in euro achter bij het wereldwijde gemiddelde, wat veroorzaakt werd door een verdere verzwakking van de dollar. In dollars gemeten behaalden Amerikaanse aandelen een rendement van circa 21%, het eurorendement bleef steken op 6,4%. Aandelenmarkten in Europa kenden een gemiddeld rendement van circa 10%.

Onroerend goed

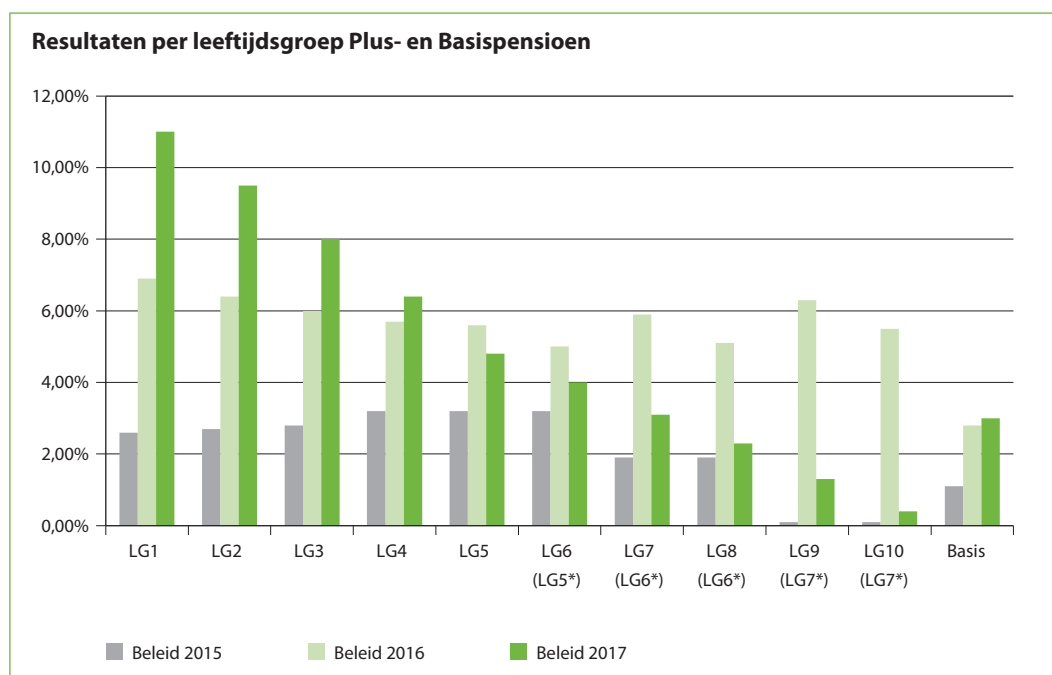
Wereldwijd beursgenoteerd vastgoed heeft het afgelopen jaar een licht negatief rendement laten zien. De Amerikaanse vastgoedaandelen zagen een lichte opwaartse piek begin van het jaar, waarna een daling ingezet werd die vrijwel vlak eindigde in december. Wereldwijd vastgoed had eveneens last van de lage dollar.

Beleggingsresultaten in 2017

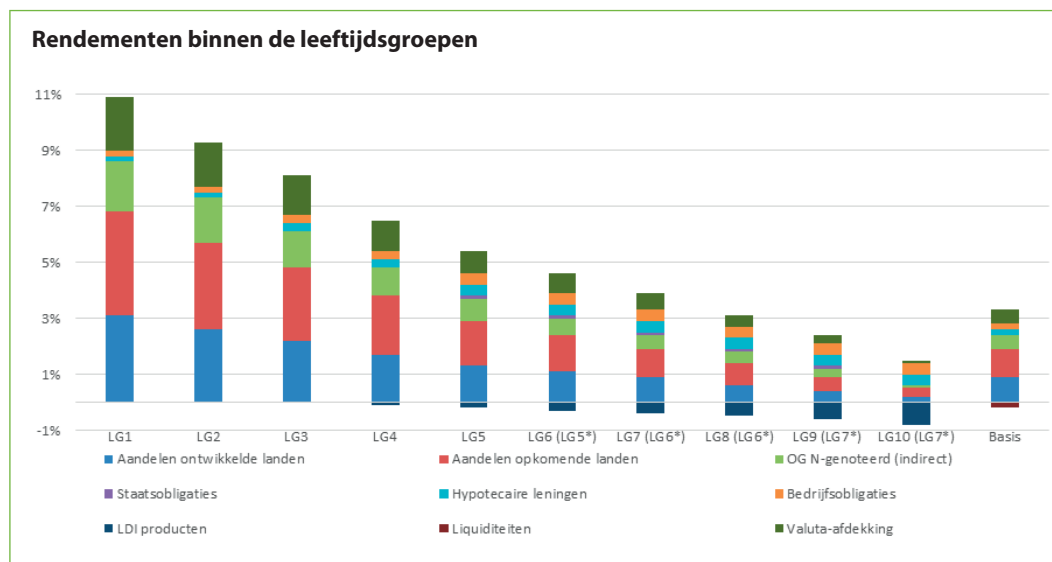
Rendement per leeftijdsgroep

Vanwege de verdeling van de beleggingen over Basis- en Pluspensioen en binnen het Pluspensioen per leeftijdsgroep, is het totale fondsrendement weinig relevant voor de deelnemers van Flexsecurity. Per leeftijdsgroep bekeken liepen de rendementen in 2017 uiteen, afhankelijk van de (per leeftijdsgroep gehanteerde) beleggingsmix. 'Jongere' leeftijdsgroepen profiteerden met name van de stijging van zakelijk waarden – voornamelijk door aandelen. De 'oudste' leeftijdsgroepen hebben een lager resultaat behaald, omdat de rente is gestegen wat leidde tot dalende obligatiekoersen. Binnen het Pluspensioen werd een rendement behaald van +11% voor de jongste leeftijdsgroep en +0,4% voor de oudste leeftijdsgroep. Het rendement van het Basispensioen was +3% over 2017.

In de onderstaande grafiek zijn de resultaten van de afgelopen drie jaren weergegeven per leeftijdsgroep van het Pluspensioen en van het Basispensioen.

In de volgende grafiek is te zien hoe de rendementen binnen de leeftijdsgroepen zijn opgebouwd. Zichtbaar is welke beleggingscategorieën welke contributie aan het behaalde rendement hebben gehad. Feitelijk hebben alleen de LDI-beleggingsfondsen (binnen de matchingsportefeuille) negatief bijgedragen. Dit is te zien bij de 'oudere' leeftijdsgroepen van het Pluspensioen.

Onderstaande tabel geeft de rendementen van 2017 en de gemiddelde jaarrendementen voor de periode 2015-2017 in cijfers weer.

	LG1	LG2	LG3	LG4	LG5	LG6	LG7	LG8	LG9	LG10	Basis
017	11,0	9,5	8,0	6,4	4,8	4,0	3,1	2,2	1,3	0,4	3,0
Gemiddeld rendement 2015-2017	6,8	6,2	5,6	5,1	4,5	4,1	3,6	3,1	2,6	2,0	2,3

Behaalde rendementen per deelportefeuille

In de volgende tabel staan de behaalde rendementen van de vier verschillende deelportefeuilles waarin de (leeftijds)groepen een afwijkend deel hebben. Hierbij wordt opgemerkt dat de weergegeven rendementen netto zijn, wat betekent dat de beleggingskosten hierop al in mindering zijn gebracht. Voor een zuivere vergelijking met de benchmark moet dus rekening gehouden worden met deze kosten.

	Portefeuille na kosten (in %)	Benchmark (in %)	Relatief (in %)
Rendementsportefeuille	15,7	15,8	-0,1
Aandelen ontwikkelde landen	9,2	8,8	+0,4
Aandelen opkomende landen	22,8	22,5	+0,3
Beursgenoteerd onroerend goed	13,7	13,7	0,0
Vastrentende waarden hoogrentende landen	-1,2	-1,0	-0,3
Vastrentende portefeuille	0,7	1,0	-0,3
Vastrentende waarden staatsobligaties	-0,1	0,0	-0,1
Vastrentende waarden bedrijfsobligaties	2,3	2,4	0,0
Vastrentende waarden hypotheek	3,7	3,7	0,0
Matchingportefeuille	-3,8	-3,5	-0,3
Vastrentende waarden	-3,5	-3,5	0,0
Liquideïten	-0,7	-0,4	-0,3
Liquideïtenportefeuille	-0,7	-0,4	-0,3
Liquideïten	-0,7	-0,4	-0,3

Rendementsportefeuille

De rendementsportefeuille leverde in 2017 een rendement van +15,7% op, waarmee de portefeuille in lijn bleef bij haar benchmark. Binnen de rendementsportefeuille hebben alle beleggingscategorieën, met uitzondering van hoogrentende landenobligaties, een positieve bijdrage geleverd aan het rendement. Vooral aandelen kenden gemiddeld een hoog rendement (+10,1%).

De categorie 'niet-beursgenoteerd vastgoed' liet een rendement zien van +13,7%, wat vooral te danken was aan de goede rendementen in de woningsector in Nederland. Hoogrentende vastrentende waarden –wat beleggingen in schulden van opkomende landen zijn– behaalden een teleurstellend rendement van -1,2%. De Amerikaanse dollar is in 2017 zwakker geworden ten opzichte van de euro waardoor beleggingen in deze valuta's in waarde zijn gedaald. Doordat het valutarisico grotendeels wordt afgedekt, werd deze waardedaling deels teniet gedaan. Hierdoor heeft de valuta-afdekking positief bijgedragen.

In 2017 heeft Flexsecurity meer nadruk gelegd op maatschappelijk verantwoord beleggen door waar beschikbaar verantwoorde passieve beleggingsfondsen te gebruiken voor de invulling van zakelijke waarden. Recentelijk zijn dit soort fondsen veel meer beschikbaar gekomen door grote vraag van beleggers. De meeste beleggingsfondsen kenden in het verslagjaar een rendement in lijn met de benchmark en hiermee in lijn met de passieve strategie.

Zoals hierboven vermeld, heeft Flexsecurity besloten te gaan beleggen in een nieuwe beleggingscategorie: direct lending. Dit betreft directe (niet-beursgenoteerde) leningen aan bedrijven. Deze leningen kennen een hoge rentevergoeding, maar zodoende ook een wat hoger risico. Ook deze beleggingen gaan via een beleggingsfonds, beheerd door specialisten op dit gebied. Bij direct lening geldt een commitmentstructuur waarbij een beleggingsportefeuille in een periode van drie tot vier jaar wordt opgebouwd. Hierdoor heeft de keuze voor direct lending in 2017 nog niet geleid tot beleggingen in deze categorie. De verwachting is dat in 2018 deze beleggingen geleidelijk ingevuld gaan worden.

Vastrentende portefeuille

De totale vastrentende portefeuille kende een rendement in 2017 van +0,7% tegenover een benchmarkrendement van +1,0%. Binnen de vastrentende portefeuille rendeerden alle beleggingscategorieën in lijn met de benchmark (na kosten). Bedrijfsobligaties en hypothecaire leningen droegen positief bij aan het rendement. Staatsobligaties behaalden een rendement van -0,1%.

Matchingportefeuille

Door de gestegen rente behaalde de (relatief kleine) matchingportefeuille een rendement van -3,8%. Dat was iets lager dan de benchmark van de matchingportefeuille (na kosten) die een rendement van -3,5% haalde. Nederlandse en Franse staatsobligaties rendeerden in 2017 per saldo in lijn met de renteswaps, voor Duitse staatsobligaties was dit niet het geval.

Liquiditeitenportefeuille

De liquiditeitenportefeuille van Flexsecurity wordt uitsluitend gebruikt voor het Basispensioen. Mede vanwege de 'opkoopacties' van de ECB is de korte rente al enige tijd negatief, wat betekent dat er betaald moet worden om geld gedurende korte tijd uit te lenen. Als gevolg hiervan behaalde de liquiditeitenportefeuille een rendement van -0,7% tegenover een benchmarkrendement van -0,4%. Bij deze categorie spelen ook de kosten een belangrijke rol bij de bepaling van het rendement.

De in 2017 behaalde beleggingsrendementen wijken in veel beleggingscategorieën positief af van de langetermijnaannames die in de ALM-studie van Flexsecurity gebruikt zijn. Met name de resultaten op 'aandelen ontwikkeld Europa', 'aandelen opkomende landen' en 'niet-genoteerd onroerend goed' wijken in positieve zin af van de verwachtingen voor de lange termijn. Bovendien is de 'koopkracht' van de pensioenkapitalen van de deelnemers in 2017 gestegen: de beleggingsrendementen zijn beter geweest dan de ontwikkelingen ten aanzien van pensioeninkoop. De deelnemers kunnen met hun kapitalen meer pensioen inkopen dan in het jaar ervoor.

Vooruitblik 2018

De kernelementen van het beleggingsbeleid van Flexsecurity blijven in 2018 ongewijzigd. In vergelijking met het strategische beleggingsbeleid en met het in 2017 gevoerde beleid worden in 2018 de volgende, relatief kleine wijzigingen doorgevoerd:

- In de rendementsportefeuille wordt de weging naar Amerikaanse aandelen op grond van de terughoudende rendementsverwachtingen voor 2018 verder verlaagd van 20% naar 15%;
- De vrijkomende 5% wordt aangewend voor een allocatie van 2,5% naar Japanse aandelen en 2,5% naar genoteerd vastgoed wereldwijd, waarvan een hogere rendementsbijdrage wordt verwacht. Op grond van het beleid inzake afdekking van valutarisico zal ook het risico op de Japanse yen voor 75% strategisch worden afgedekt.

Beide wijzigingen komen voort uit het verwachte lage groeipotentieel van de Westerse landen en de laagrendementsomgeving die dit met zich meebrengt.

Daarnaast wordt ten behoeve van de Wet verbeterde premieregeling binnen de lifecycle-systematiek van Flexsecurity het zogeheten 'beleggingsalternatief' geïntroduceerd. Dit alternatief is gericht op deelnemers van 57 jaar en ouder die op de pensioendatum mogelijk kiezen voor een variabele pensioenuitkering. Meer hierover is te vinden in het hoofdstuk 'Activiteiten en besluitvorming' van dit bestuursverslag.

Rapportage van de visitatiecommissie

Samenvatting van het visitatierapport

De taak van visitatiecommissie (hierna: VC) bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity (hierna: het fonds, of SPF), op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het bestuur heeft, in overleg met de VC, voor de visitatie in 2017 als specifieke onderwerpen gevraagd aandacht te besteden aan:

- de toekomstvisie van het bestuur;
- de wijze waarop het bestuur is omgegaan met de problemen die zijn ontstaan met de verzekeraar, omtrent de verzekering van de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en de opvolging daarvan;
- de communicatie(-inspanningen) van het fonds.

De VC heeft de periode vierde kwartaal 2016 tot vierde kwartaal 2017 onderzocht. De VC volgt bij het uitvoeren van haar rol de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezicht-houders Pensioensector (hierna: VITP). De VC legt jaarlijks haar bevindingen vast in een rapport en legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan (hierna: VO), aan het bestuur en aan de werkgever.

Het functioneren van de governance

De VC heeft vastgesteld dat alle organen naar behoren zijn ingericht en statutair verankerd. De onderlinge relaties zijn goed. De VC is van oordeel dat het bestuur de vragen en adviezen in 2017 van het VO zorgvuldig heeft beantwoord. De notulen van het VO zijn erg beknopt. De VC beveelt aan:

- in de verslaglegging van het VO de besluitvorming en de opvolging daarvan op te nemen.

Het functioneren van het bestuur

De VC heeft vastgesteld dat het bestuur volgens plan zeer regelmatig vergadert. De VC is van oordeel dat de bestuursvergaderingen goed worden gepland en georganiseerd en dat de juiste onderwerpen ter sprake komen. De bestuursleden gaan respectvol met elkaar om en luisteren naar elkaars argumenten. In de notulen kan nog wel beter worden aangegeven welke argumenten naar voren worden gebracht om tot besluitvorming te komen. De besluitenlijst en de actielijst worden in iedere bestuursvergadering geactualiseerd. De VC beveelt aan:

- zowel in de notulen als in de besluitenlijst op te nemen op grond van welke argumenten het bestuur tot het besluit is gekomen.

Het beleid van het bestuur

De VC heeft vastgesteld dat het bestuur het beleid in actuele beleidsplannen heeft vastgelegd. Voor 2017 heeft het bestuur, in overleg met het VO, acht beleidsvoornemens gedefinieerd, die inmiddels op één na ingevuld zijn of worden. Hoewel het bestuur in (de toelichting bij) de missie, visie en strategie van het fonds onder meer het beleggingsbeleid en communicatie noemt, mist de VC de vastlegging van de missie, visie en strategie van het fonds in de beschrijving van het beleggingsbeleid.

De VC beveelt aan:

- in het beleggingsbeleid de missie, visie en strategie van het fonds op te nemen.

Algemene gang van zaken in het fonds

De VC is van oordeel dat het bestuur over het algemeen genomen 'in control' is. De fondsdocumentatie is grotendeels op orde, enkele documenten dienen nog aangepast te worden. De discussie over de AO-problematiek duurt al meer dan een jaar. De VC heeft vastgesteld dat het bestuur met volle overgave heeft gewerkt aan dit probleem, maar dat er ultimo 2017 nog geen uitzicht is op overeenstemming met Nationale Nederlanden. Uit de gevoerde gesprekken blijkt de VC dat het bestuur zorgt voor dekking van het overlijdensrisico elders en het bestuur inmiddels besloten heeft de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid vanaf 2018 in eigen beheer te nemen. De onbekende afloop van de rechtsgang over het geschil met NN blijft echter een risico voor het fonds.

De VC beveelt aan:

- de gedragscode 2015, de klokkenluidersregeling en de verklaring inzake de beleggingsbeginselen te updaten;
- na een definitieve oplossing voor de AO-problematiek de uitgevoerde procesgang te evalueren en hieruit lering te trekken voor de aanpak van mogelijk toekomstige problemen.

Adequate risicobeheersing

De VC is van oordeel dat de risico's van het fonds goed worden bewaakt. De VC benadrukt het belang van de controle op de diverse ISAE 3402-verklaringen dat doorgaans een activiteit is waar de accountant mee is belast, maar het is wenselijk dat ook het bestuur, in zijn regierol, daarin een actieve rol vervult. De 'three lines of defense' wordt in de praktijk toegepast, maar is niet expliciet vastgelegd. De VC beveelt aan:

- niet alleen via de accountant, maar ook zelfstandig kennis te nemen van de ISAE 3402-verklaringen;
- de 'three lines of defense', bijvoorbeeld met behulp van een matrix, zichtbaar in kaart te brengen.

Evenwichtige belangenafweging

De VC is van oordeel dat bij belangrijke beslissingen een evenwichtige belangenafweging wordt gemaakt, maar dat dit niet altijd duidelijk in de notulen is opgenomen. De VC juicht het voornemen van het bestuur toe om in de besluitenlijst bij ieder bestuursbesluit de belangenafweging, indien van toepassing, op te nemen. De VC heeft geen aanbevelingen.

Communicatie

Gezien de beleidsvoornemens van het bestuur voor 2017 inzake communicatie en de realisatie daarvan, is de VC van oordeel dat het fonds in de alternatieve communicatievormen (berichtenbox, animatiefilmpjes, chatten etc.) waarmee het fonds communiceert voorop loopt en een voorbeeld is voor de pensioensector. Het bestuur heeft de communicatie in 2016 gemeten bij de deelnemers en is van plan, na de volledige implementatie van alle communicatievormen, opnieuw de communicatie te meten. De VC heeft geen aanbevelingen.

Naleving Code Pensioenfondsen

Het bestuur heeft flinke stappen gemaakt om aan alle normen van de Code Pensioenfondsen te voldoen door het in orde brengen van het integriteitsbeleid, de planning om diversiteitsbeleid op te stellen en de bestuursevaluatie te organiseren. Uit de notulen heeft de VC niet kunnen opmaken dat het bestuur het onderwerp Code Pensioenfondsen op de jaaragenda heeft staan. De VC beveelt aan:

- jaarlijks het onderwerp "Code Pensioenfondsen" op de jaaragenda van het bestuur te plaatsen en een update te maken van de stand van zaken.

Cultuur en gedrag

De VC is van oordeel dat het bestuur en het VO goed met elkaar omgaan en dat er geen ongewenste groepsprocessen optreden. De VC heeft geen aanbevelingen.

Toekomstvisie van het bestuur

De VC is van oordeel dat het bestuur op de diverse terreinen bezig is met de toekomst en strategie van het fonds. Deze activiteiten moeten nu verder operationeel worden ingevuld. De uitkomst van de kwestie met Nationale Nederlanden inzake de verzekering van de arbeidsongeschiktheid is van groot belang voor de toekomst van het fonds. De ontwikkelingen op ICT-gebied, de Wet datalekken en de Algemene Verordening Gegevensbescherming verdienen de aandacht van het bestuur. De VC beveelt aan:

- met alle belanghebbenden bij het fonds gezamenlijk te brainstormen over de toekomst van het fonds;
- meer aandacht te besteden aan de langetermijntoewikkelingen in de sector, waaronder het loslaten van de verplichtstelling, en de gevolgen voor het fonds;
- scenario's te ontwikkelen waarin de eventuele gevolgen van de langetermijntoewikkelingen in de sector worden weergegeven;
- binnen het bestuur expliciet een bestuurder aan te wijzen die ICT en gegevensbescherming als aandachtspunt heeft.

Opvolging van eerdere aanbevelingen van het interne toezicht

De VC heeft vastgesteld dat er van de 23 aanbevelingen inmiddels 17 aanbevelingen zijn opgevolgd. Aan de opvolging van vijf aanbevelingen wordt nog gewerkt. Eén aanbeveling: om de actielijst te voorzien van de geplande en werkelijke uitvoeringsdatum van acties, is deels overgenomen. De vermelding van de werkelijke uitvoeringsdatum heeft het bestuur niet overgenomen zonder adequate motivering daarvoor.

De VC beveelt aan:

- het niet overnemen van een aanbeveling te motiveren.

De visitatiecommissie:

Mw. mr. M. Meijer-Zaalberg (voorzitter)

Drs. J.C.F.M. Nuyens

Prof. dr. D.M. Swagerman

2 februari 2018

Reactie van het bestuur op de rapportage van de visitatiecommissie

Het bestuur van Flexsecurity is de visitatiecommissie erkentelijk voor haar gedegen werk en de aanbevelingen die zij naar aanleiding van de laatste visitatie heeft gedaan. De aanbevelingen worden door het bestuur grotendeels herkend en zijn inmiddels in het lopende jaar opgevolgd of staan op het punt opgevolgd te worden. Daar waar ze niet opgevolgd zullen worden, heeft het bestuur hier redenen voor en zal het hierover actief de dialoog blijven zoeken, zowel met de visitatiecommissie als met het verantwoordingsorgaan. Onder meer het halfjaarlijkse overleg tussen de voorzitter van de visitatiecommissie en de voorzitter van het bestuur is hiervoor een middel.

Het bestuur zal in overleg met het verantwoordingsorgaan de visitatiecommissie uitnodigen om in het najaar 2018 een nieuwe visitatie uit te voeren. Mogelijk dat de samenstelling van de commissie deels gewijzigd zal worden.

Het bestuur bedankt de visitatiecommissie voor haar betrokkenheid bij en haar inzet voor het fonds.

Verantwoordingsorgaan

Rapportage van het verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan van de Stichting Pensioenfonds Flexsecurity ('VO-SPF') heeft in het kader van zijn taakuitoefening kennis genomen van het conceptjaarverslag en de -jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity. Daarnaast heeft het VO-SPF de beschikking gehad over de verslagen van de bestuursvergaderingen van het afgelopen jaar.

Het VO-SPF heeft op 25 juni 2018 het conceptjaarverslag en de -jaarrekening besproken in zijn eigen vergadering. Het VO heeft met name stilgestaan bij de gevolgen voor de financiële positie van het fonds in relatie tot de ontwikkelingen in het dossier arbeidsongeschiktheid. Het VO-SPF merkt op dat het de gevolgen voor het fonds ten aanzien van het resultaat 2017 en de vermogenspositie ultimo 2017 begrijpt.

Het VO-SPF stelt op basis van de conceptjaarrekening en het conceptjaarverslag vast dat Flexsecurity een bewogen jaar achter de rug heeft, vooral vanwege het dossier AO. Echter is ook geconstateerd dat de performance prima is geweest en dat de premiestelling nagenoeg toereikend is geweest.

Het VO-SPF heeft op 25 juni 2018 in zijn gezamenlijke vergadering met het bestuur het conceptjaarverslag en de conceptjaarrekening 2017 besproken, waarbij alle opmerkingen en vragen naar tevredenheid zijn beantwoord. Daarnaast is in de vergadering uitvoerig stilgestaan bij de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de gevolgen van de verzekering over het verleden en de toekomst alsmede de premiestelling voor het fonds. Het VO stelt vast dat een oplossing is gevonden waarbij de risico's naar de toekomst, voor zover deze zijn in te schatten, voldoende zijn afgedicht.

Gedurende het jaar heeft het VO-SPF regelmatig met het bestuur overlegd, zowel formeel als informeel. Ter voorbereiding op deze gezamenlijke bijeenkomsten heeft het VO enige malen als zelfstandig orgaan overleg gevoerd.

Het VO-SPF heeft op 25 juni een studiedag 'beleggingen / rapportages en doorbeleggen na pensioendatum' gehad. In het verlengde van deze studiedag heeft het VO-SPF ingestemd met een nieuw beleggingsbeleid. Ook heeft het VO-SPF ingestemd met de verlenging van het contract met AZL. Het VO-SPF is tevreden met de dienstverlening van de uitbesteding.

In het jaar 2017 is de geschillencommissie niet bij elkaar geweest, aangezien er aan de commissie geen geschillen zijn voorgelegd. Per 1 januari 2018 is de voorzitter van het VO-SPF, de heer Hans van Slooten, door Randstad Groep Nederland opnieuw benoemd als lid van het verantwoordingsorgaan namens de werkgever voor een periode van vier jaar.

Gelet op de bevindingen, het overleg en de overlegde stukken, is het VO-SPF van oordeel dat het bestuur zijn taken in 2017 naar behoren en op een adequate wijze heeft uitgevoerd. De belangen van de deelnemers van de aangesloten ondernemingen zijn hierbij naar vermogen behartigd.

Het VO-SPF spreekt tenslotte zijn waardering uit ten aanzien van de leesbaarheid, kwaliteit en volledigheid van het verslag.

Diemen, 25 juni 2018

Verantwoordingsorgaan Stichting Pensioenfonds Flexsecurity

Hans van Slooten, voorzitter

Irène Nauta, secretaris

Swen Laarveld, lid

Monique van Dalen - Krommenhoek, lid

Reactie van het bestuur op de rapportage van het verantwoordingsorgaan

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan (VO) voor zijn oordeel dat het bestuur zijn taken in het verslagjaar naar behoren en op adequate wijze heeft uitgevoerd. Met name het feit dat het VO vindt dat het bestuur de belangen van de deelnemers van de aangesloten ondernemingen naar vermogen behartigd heeft, onderschrijft –wat het bestuur betreft– de gemaakte keuzes waaronder die in het AO-dossier van het Pluspensioen. Het bestuur benadrukt dat het bij het maken van de keuzes zeker ook naar de belangen van de gewezen deelnemers van het fonds gekeken heeft.

Het VO plaatst gevraagd en ongevraagd ‘kritische noten’ bij beleidsvoorstellen van het bestuur. Hierdoor wordt het beleid van het fonds scherper en beter geformuleerd, wat naar verwachting de pensioenen van de deelnemers ten goede komt. Het bestuur betreft het VO dan ook nadrukkelijk bij beleidsvorming, wat op een constructieve wijze door het VO wordt opgepakt.

Het bestuur is van mening dat een pensioenfonds niet zonder een goed functionerend VO kan, zodat bestuur en VO gezamenlijk de juiste keuzes voor de belanghebbenden van het fonds kunnen maken. De herbenoeming van Hans van Slooten als voorzitter van het VO wordt om die reden door het bestuur instemmend begroet.

Het bestuur bedankt het VO voor de prettige samenwerking en kijkt ernaar uit om in de komende tijd samen met het VO te werken aan meerdere strategische vraagstukken voor het fonds. Te noemen zijn: het onderzoek naar de toekomstbestendigheid, het strategische beleggingsbeleid en de implementatie van de IORP-II-richtlijn ten aanzien van sleutelfuncties binnen het fonds.

Verklaring en ondertekening

Ontwikkelingen in 2018

In april 2018 heeft Flexsecurity met verzekeraar Nationale-Nederlanden een overeenkomst bereikt ter zake de afwikkeling van de herverzekering van de arbeidsongeschiktheidsschades. Deze overeenkomst is begin juni 2018 formeel vastgesteld en komt erop neer dat Nationale-Nederlanden de aanwezige schadereserve voor de arbeidsongeschiktheidsdekking eenmalig afkoopt. Ook zijn met deze afkoopbetaling alle over en weer uitstaande vorderingen en schulden met elkaar verrekend en neemt Flexsecurity met ingang van 1 januari 2018 het arbeidsongeschiktheidsrisico volledig in eigen beheer. In het bestuursverslag is het hoe en waarom van deze oplossing verder toegelicht.

Met deze overeenkomst worden de banden tussen Flexsecurity en Nationale-Nederlanden losgekoppeld. In de jaarrekening 2017 is aan de activazijde van de balans het herverzekerde deel van de voorziening gewaardeerd op de afkoopwaarde van de schadevoorziening.

Het in eigen beheer nemen van het arbeidsongeschiktheidsrisico door Flexsecurity heeft impact op de financiële beheersing en rapportage van het fonds. Met betrekking tot de rapportage gaat het fonds met toezichthouder DNB in gesprek over de verplichtingen hieromtrent.

De twee pensioenregelingen die Flexsecurity uitvoert, zijn beschikbare-premieregelingen. Dit betekent dat de beleggingsrendementen direct effect hebben op de hoogte van het pensioenkapitaal van de deelnemers van het fonds. De hoogte van het pensioenkapitaal is immers het product van het aantal participaties dat een deelnemer bezit, en van de participatiewaarde. De participatiewaarde wordt maandelijks vastgesteld.

Bij het opmaken van dit jaarverslag zijn de participatiewaarden zoals opgenomen in de tabel.

Participatiewaarden

In €	Participatie- waarde ultimo mei 2018	Participatie waarde ultimo dec. 2017	Waarde ontwikkeling 2018 year-to-date
Basispensioen	1,7776	1,7748	+0,2%
Pluspensioen:			
– Leeftijdsgroep 21-39 jaar	214,73	212,75	+0,9%
– Leeftijdsgroep 40-44 jaar	211,94	210,24	+0,8%
– Leeftijdsgroep 45-49 jaar	208,12	206,70	+0,7%
– Leeftijdsgroep 50-54 jaar	212,03	210,73	+0,6%
– Leeftijdsgroep 55-57 jaar	211,88	210,66	+0,6%
– Leeftijdsgroep 58-59 jaar	208,99	207,76	+0,6%
– Leeftijdsgroep 60-61 jaar	204,71	203,47	+0,6%
– Leeftijdsgroep 62-63 jaar	201,65	200,33	+0,7%
– Leeftijdsgroep 64-65 jaar	194,43	193,02	+0,7%
– Leeftijdsgroep 66 jaar en ouder	191,49	190,03	+0,8%

Ondertekening

Dit jaarverslag is vastgesteld te Diemen op 25 juni 2018 en ondertekend op 27 juni 2018.

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity,

Raimond Schikhof, voorzitter

Edmund Hammen, secretaris

Ronald Ganzeboom, plaatsvervangend voorzitter

Marion Verheul, plaatsvervangend secretaris

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na bestemming saldo; in duizenden euro)

Activa	2017	2016
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Zakelijke waarden	4.248	3.963
Vastrentende waarden	5.667	5.647
Overige beleggingen	9.315	9.323
	19.230	18.933
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Onroerende zaken	32.743	30.066
Zakelijke waarden	124.513	105.849
Vastrentende waarden	187.125	166.753
Derivaten	571	0
Overige beleggingen	42.697	44.383
	387.649	347.051
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	13.000	15.331
Vorderingen en overlopende activa [4]	10.463	9.660
Liquide middelen [5]	4.825	4.831
Totaal activa	435.167	395.806

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2017	2016
Stichtingskapitaal en reserves [6]		
Stichtingskapitaal	0	0
Algemene reserve	8.572	8.940
	8.572	8.940
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [7]	15.898	15.331
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [8]	395.828	353.599
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds [9]	2.169	2.997
Overige voorzieningen [10]	10.347	9.298
Kortlopende schulden en overlopende passiva [11]	2.353	5.641
Totaal passiva	435.167	395.806

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2017	2016
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [12]		
Directe beleggingsopbrengsten	38	11
Indirecte beleggingsopbrengsten	244	459
Kosten van vermogensbeheer	-23	-30
	259	440
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [13]		
Directe beleggingsopbrengsten	5.550	4.257
Indirecte beleggingsopbrengsten	18.397	14.030
Kosten van vermogensbeheer	-657	-1.170
	23.290	17.117
Premiebijdragen van werkgever en deelnemers [14]	53.903	50.186
Saldo van overdrachten van rechten [15]	-4.595	-4.077
Pensioenuitkeringen en afkopen [16]	-24.587	-36.272
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [17]	-42.229	-22.836
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fondsen [18]	828	-2.997
Mutatie overige voorzieningen [19]	-1.049	-1.029
Herverzekering [20]		
Premies herverzekering	-3.306	-3.330
Uitkeringen uit herverzekering	824	1.733
Uitkeringen kapitaal bij leven	-1.760	0
Resultaatdeling	928	0
	-3.314	-1.597

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2017	2016
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [21]	-3.274	-3.098
Overige baten en lasten [22]	400	755
Saldo van baten en lasten	-368	-3.408
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	-368	-3.408
	-368	-3.408

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2017	2016
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	52.659	49.475
Uitkeringen uit herverzekering	842	1.694
Overgenomen pensioenverplichtingen	-723	-756
Overige	348	756
	53.126	51.169
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen en afkopen	-25.514	-34.301
Overgedragen pensioenverplichtingen	-5.049	-4.602
Premies herverzekering	-1.493	-4.480
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-3.570	-2.698
Overige	0	-1
	-35.626	-46.082
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	5.582	4.272
Verkopen en aflossingen beleggingen	132.345	96.569
	137.927	100.841
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-154.753	-104.396
Directe kosten van vermogensbeheer	-680	-1.200
	-155.433	-105.596
Mutatie liquide middelen	-6	332
Saldo liquide middelen 1 januari	4.831	4.499
Saldo liquide middelen 31 december	4.825	4.831

Toelichting op de balans en staat van baten en lasten

bedragen in duizenden euro, tenzij anders aangegeven

Algemene toelichting

Naam en vestigingsplaats

Flexsecurity pensioen is gevestigd onder de statutaire naam Stichting Pensioenfonds Flexsecurity te Amsterdam. Het bezoekadres van het fonds is Diemermere 25, 1112 TC in Diemen.

Activiteiten

De activiteiten van Flexsecurity pensioen zijn gestart per 1 januari 1999 en zijn gericht op het verstrekken van uitkeringen aan deelnemers, gewezen deelnemers en hun nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden.

Op grond van nieuwe bepalingen in de CAO voor Uitzendkrachten is de pensioenregeling met ingang van 1 januari 2008 gewijzigd. Er is sindsdien sprake van twee regelingen: de Basispensioenregeling en de Pluspensioenregeling. De eerste regeling is van toepassing op deelnemers die op basis van de CAO langer dan 26 weken, maar korter dan 78 weken werkzaam zijn, de tweede regeling is voor deelnemers die langer dan 78 weken werkzaam zijn.

Aard van de pensioenregelingen

Medewerkers van de bij het pensioenfonds aangesloten werkmaatschappijen van 21 jaar of ouder, die ten minste 26 weken hebben gewerkt op basis van een uitzendovereenkomst, nemen deel aan één van de pensioenregelingen. De pensioenregelingen zijn vastgelegd in de CAO voor Uitzendkrachten en zijn verplicht. De premies worden belegd in participaties in het gesepareerde beleggingsdepot van Flexsecurity pensioen. Ter bevordering van het inzicht is dit gesepareerde beleggingsdepot in de balans uitgesplitst naar de afzonderlijke componenten.

Op de pensioendatum wordt het pensioenkapitaal omgezet in ouderdomspensioen of een combinatie van ouderdoms- en nabestaandenpensioen. In geval van overlijden vóór de pensioendatum wordt 100% van het opgebouwde pensioenkapitaal uitgekeerd aan de nabestaanden. Voor dit bedrag dient een nabestaandenpensioen en/of een (half)wezenpensioen te worden aangekocht. De pensioenregelingen hebben een unit-linkedbasis waarbij de hoogte van de uitkeringen, zowel bij pensionering als bij vroegtijdig overlijden, gebaseerd is op de waarde van de door de deelnemer gehouden units op het moment van pensionering c.q. vroegtijdig overlijden. Als gevolg hiervan loopt het pensioenfonds geen verzekeringstechnische risico's.

De Basispensioenregeling wordt gefinancierd aan de hand van een premie op het brutoloon, geheel betaald door de werkgever. Voor de storting in het pensioenkapitaal geldt een vaste premie gebaseerd op een pensioengrondslag, zijnde het bruto loon na aftrek van een franchise. De premie voor de Pluspensioenregeling is gebaseerd op een pensioengrondslag, zijnde het bruto loon na aftrek van een franchise. De premie voor de Pluspensioen wordt voor 1/3 gedragen door de deelnemers en voor 2/3 door de werkgever. Er wordt een doorsneepremie gehanteerd, maar voor de storting in het pensioenkapitaal geldt een leeftijdsafhankelijke staffel. Tevens voorziet de Pluspensioenregeling in premievrije voortzetting in geval van arbeidsongeschiktheid en in een overlijdensverzekering.

Per 1 januari 2004 is de pensioenregeling van het bedrijfstakpensioenfonds StiPP door de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verplicht gesteld. De gevolgen van deze verplichtstelling zijn voor de aangesloten ondernemingen van Flexsecurity pensioen maar beperkt relevant, aangezien Flexsecurity gebruik maakt van een door StiPP verleende vrijstelling.

Uitvoering van de pensioenregelingen

De pensioenregelingen worden sinds 2013 geadmistreerd en uitgevoerd bij AZL in Heerlen en voorzien in zowel ouderdomspensioen als nabestaandenpensioen. Risicoverzekeringen betreffende nabestaandenpensioen en premievrije voortzetting bij arbeidsongeschiktheid (beide alleen van toepassing in de Pluspensioenregeling) zijn herverzekerd bij Nationale-Nederlanden Levensverzekeringsmaatschappij. Voorts worden alle secretariaatshandelingen ten behoeve van het pensioenfonds uitgevoerd door het pensioenbureau van Randstad Holding. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij Kempen Capital Management N.V.

Sinds 2013 is Flexsecurity een pensioenfonds in eigen beheer. Tot en met 2012 was het pensioenfonds volledig herverzekerd bij Nationale-Nederlanden Levensverzekeringsmaatschappij.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW –voor zover verplicht gesteld door de Pensioenwet– en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. De jaarrekening is opgesteld in euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op reële waarde. De overige activa en passiva worden gewaardeerd op de verkrijgings- of vervaardigingsprijs. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen, waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Vergelijking met voorgaand jaar

Voorziening herverzekering

Het fonds heeft het premievrijstellingsrisico voor de staffelleeftijden tot leeftijd 65 volledig herverzekerd op rentebasis. De contante waarde van de toekomstige premies is bepaald op basis van de actuariële grondslagen van het fonds. Met ingang van ultimo 2016 houdt het fonds bij de vaststelling van de voorziening rekening met revalideringskansen.

De overige gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het bestuur van het pensioenfonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

Opname van actief, verplichting, baat of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Vreemde valuta

Functionele valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. De functionele valuta van het fonds is de euro. De euro is ook de presentatievaluta in deze jaarrekening.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Beleggingen

Vastgoedbeleggingen

(Indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd op de per balansdatum geldende marktwaarde. Beursgenoteerde beleggingen in vastgoed worden gewaardeerd tegen de beurskoers per balansdatum, de niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen in vastgoed worden gewaardeerd tegen hun actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar, waarbij de onderliggende beleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde. Ongerealiseerde waardeinstijgingen worden via de staat van baten en lasten verwerkt.

Aandelen

Aandelen en participaties in beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op marktwaarde per balansdatum. Voor beursgenoteerde aandelen en beleggingsinstellingen geschiedt dit tegen de per balansdatum geldende beurskoersen. Niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen in aandelen worden gewaardeerd tegen hun actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar, waarbij de onderliggende beleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde. Ongerealiseerde waardeinstijgingen worden via de staat van baten en lasten verwerkt.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden, zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen inclusief opgelopen interest. Indien vastrentende waarden niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebeoordeling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd. Participaties in niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen in vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen hun actuele waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar, waarbij de onderliggende beleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde.

Financiële derivaten

Financiële derivaten worden in de jaarrekening opgenomen tegen marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Indien een derivatenpositie (inclusief opgelopen rente) negatief is, wordt het bedrag onder de schulden verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Deposito's worden gewaardeerd tegen kostprijs.

Herverzekeringen

Herverzekeringspremies

Herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Herverzekeringscontracten op risicobasis

De voorzieningen en de uitkeringen van de herverzekeringscontracten op risicobasis zijn niet voor rekening van het pensioenfonds, maar voor de verzekeraar. Omdat de deelnemers evenwel rechten hieraan kunnen ontleen jégens het fonds, is er wel (met ingang van 2015) een herverzekeringsdeel in de technische voorziening opgenomen. Hierbij is uitgegaan van algemene grondslagen

voor pensioenfondsen, zijnde de Prognosetafel AG2014 (startjaar 2017), de ervaringssterfte van verzekeraars (ES-P2) en de rentetermijnstructuur voor pensioenfondsen ultimo 2017.

De verschuldigde verzekeringspremies en ontvangen uitkeringen van de verzekeraar zijn eveneens verantwoord. Deze kennen alle een looptijd korter dan één jaar.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Vorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Als de ontvangst van de vordering is uitgesteld op grond van een verlengde overeengekomen betalingstermijn, dan wordt de reële waarde bepaald aan de hand van de contante waarde van de verwachte ontvangsten en worden er op basis van de effectieve rente rente-inkomsten ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering.

Vorderingen en overlopende activa worden onderscheiden van vorderingen in verband met beleggingstransacties. Vorderingen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit direct opvraagbare kas- en banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Het stichtingskapitaal en de reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Minimaal vereist eigen vermogen

Doordat het fonds ultimo 2017 verplichtingen voor risico fonds kent, moet het fonds hier ook rekening mee houden in het minimaal vereist eigen vermogen. In tegenstelling tot voorgaande jaren moet het fonds derhalve rekening houden met een minimaal vereiste buffer voor beleggingsrisico's. Het beleggingsrisico is van toepassing op het onderdeel premievrijstellingsrisico van de regeling. Aangezien het fonds hier niet volledig voor is verzekerd loopt het fonds hier beleggingsrisico's. Het fonds berekent het beleggingsrisico over de volledige schadevoorziening. De voorziening voor risico deelnemers is niet voor risico van het fonds en wordt derhalve niet betrokken in de benodigde minimale buffer voor het beleggingsrisico. Het beleggingsrisico wordt vastgesteld als 4% procent van het bedrag van de bruto technische voorzieningen vermenigvuldigd met de verhouding tussen de bruto technische voorzieningen onder aftrek van de overdrachten uit hoofde van verzekering en de bruto technische voorzieningen aan het eind van het afgelopen boekjaar. Dit verhoudingsgetal is ten minste 85%.

Vereist eigen vermogen

Het vereist eigen vermogen van het fonds indien berekend conform het standaardmodel van De Nederlandsche Bank is alleen van toepassing op de beleggingen voor risico van het fonds. De beleggingen voor risico fonds zijn gebaseerd op de verdeling van de totale beleggingen van het fonds. Vervolgens zijn de totale beleggingen naar rato geschaald waarbij rekening is gehouden met de verhouding van de voorziening voor risico fonds gedeeld door de totale technische voorziening. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen zijn een aantal aannames gemaakt. De belangrijkste aannames betreffen de berekening van het feitelijke en strategische rente- en kredietrisico. Bij de becijfering van deze risico's is gebruikt van de benaderingsmethodiek en is geen rekening gehouden met de daadwerkelijke onderliggende kasstromen van de rentegevoelige beleggingsportefeuille.

Indien het vereist eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen, wordt het vereist eigen vermogen gelijkgesteld aan het minimaal vereist eigen vermogen.

Technische voorzieningen**Herverzekeringsdeel technische voorziening**

Flexsecurity heeft het arbeidsongeschiktheidsrisico volledig verzekerd op rentebasis. De verzekeraar keert jaarlijks de vrijgestelde premies uit aan het fonds. Het fonds houdt aan beide zijden van de balans een voorziening herverzekering aan. Deze voorziening is opgebouwd uit twee componenten. Voor reeds arbeidsongeschikte deelnemers houdt het fonds een voorziening aan ter hoogte van de contante waarde van de vrijgestelde premies. Voor zieke deelnemers houdt het fonds een voorziening aan ter hoogte van tweemaal de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid.

De contante waarde van de toekomstige premies is bepaald op basis van de actuariële grondslagen van het fonds. Met ingang van ultimo 2016 houdt het fonds bij de vaststelling van de voorziening rekening met revalideringskansen.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Voorzieningen worden gevormd voor in rechte afdwingbare of feitelijke verplichtingen die op de balansdatum bestaan waarbij het waarschijnlijk is dat een uitstroom van middelen noodzakelijk is en waarvan de omvang op betrouwbare wijze is te schatten.

Wanneer verplichtingen naar verwachting door een derde zullen worden vergoed, wordt deze vergoeding als een actief in de balans opgenomen indien het waarschijnlijk is dat deze vergoeding zal worden ontvangen bij de afwikkeling van de verplichting.

Het betreft de verplichtingen uit hoofde van de beschikbare-premieregelingen voor deelnemers. Het beleggingsrisico ligt bij de deelnemers. De voorziening voor rekening en risico deelnemers is gewaardeerd volgens dezelfde grondslagen die gelden voor de waardering van de corresponderende beleggingen voor risico deelnemers.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

Het fonds heeft het premievrijstellingsrisico voor de staffelleeftijden tot leeftijd 65 volledig herverzekerd op rentebasis. Het premievrijstellingsrisico voor de staffelleeftijden vanaf 65 tot 67 is niet herverzekerd en komt derhalve voor risico van het fonds. Deze situatie is onbedoeld ontstaan bij wijziging van de pensioenrichtleeftijd per 1 januari 2015 van 65 naar 67.

Het fonds houdt ultimo 2017 een voorziening in eigen beheer aan voor dit premievrijstellingsrisico. Deze voorziening is opgebouwd uit twee componenten. Voor reeds arbeidsongeschikte deelnemers houdt het fonds een voorziening aan ter hoogte van de contante waarde van de vrijgestelde premies tussen 65 en 67, welke bestaat uit de vrijgestelde staffelpremies vermeerderd met de vrijgestelde overlijdensrisicopremies. Deze overlijdensrisicopremies zijn geraamd als een opslag van 4% op de vrijgestelde staffelpremies. Voor zieke deelnemers houdt het fonds een voorziening aan ter hoogte van twee jaar de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid. Deze risicopremie is geschat op basis van de daadwerkelijke schadelast van het fonds in de periode 2012 t/m 2017 en bedraagt 352 per jaar.

Overige voorzieningen

Voorziening toekomstige uitvoeringskosten

Ten behoeve van toekomstige uitvoeringskosten is met ingang van boekjaar 2015 een voorziening gevormd om mogelijke doorlopende uitvoeringskosten te financieren in geval Flexsecurity geen actieve pensioenregelingen meer kent en diens gevolgge geen premies meer ontvangt. De omvang van deze voorziening bedraagt 2,5% van de technische voorzieningen.

Grondslagen voor bepaling resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Mede omdat Flexsecurity alleen zuivere premiepensioenregelingen uitvoert, zijn de baten en lasten alle gewaardeerd op actuele waarde. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van eventuele kortingen. Dit betreft de premiebijdragen van werkgevers en deelnemers als ook uitkeringen uit hoofde van de risicoverzekering voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid van de herverzekeraar. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben, zowel voor wat betreft die van de werkgever als die van de deelnemers, en worden gewaardeerd tegen actuele waarde.

Beleggingsresultaten risico deelnemers en risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten verstaan. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waarde veranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Indirecte beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden in dit verband rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten verstaan. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling. Directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer vallen de beheerkosten die de vermogensbeheerders, waaronder de fiduciaire vermogensbeheerder, bij Flexsecurity in rekening brengen, evenals de transactiekosten, bewaarloon en de overige administratieve kosten van beleggingen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen en dergelijke.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen en zijn toegerekend aan het verslagjaar waarin zij uitgekeerd zijn ten behoeve van de aankoop van levenslange uitkeringen.

[Dit betreft de uitbetaling van de pensioenkapitalen bij expiratie –door ouderdom of overlijden– direct aan de deelnemers of nabestaanden (in geval van kapitalen onder de afkoopgrenzen) of aan verzekeraars die naar keuze van de deelnemers of nabestaanden de pensioenuitkeringen gaan verzorgen (in geval van kapitalen boven de afkoopgrenzen).]

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijziging in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds betreft de wijziging in de waarde van de technische voorziening voor risico fonds.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdracht van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Afkoop van pensioenen

De post afkoop van pensioenen bevat het saldo van bedragen uit hoofde van ineens uitgekeerde kleine pensioenkapitalen die in het kader van de wettelijke mogelijkheden hieromtrent in het verslagjaar uitgekeerd zijn aan gewezen deelnemers.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kasstroomoverzicht

Voor de opstelling van het kasstroomoverzicht is de directe methode gehanteerd. Hierbij worden alle ontvangsten en uitgaven als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensieonactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Beleidsdekkingsgraad

In tegenstelling tot die van veel andere pensioenfondsen is de beleidsdekkingsgraad van Flexsecurity gelijk aan de actuele dekkingsgraad van het fonds. De actuele dekkingsgraad geeft de verhouding weer tussen de bezittingen en de verplichtingen van het fonds.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrekingen	Verkopen	Waarde- ontwik- keling	Stand ultimo 2017
Zakelijke waarden					
Aandelen beleggingsfondsen	3.963	4.219	-4.209	275	4.248
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	5.647	3.730	-3.727	17	5.667
Derivaten	0	0	0	0	0
Overige beleggingen					
Liquiditeiten beleggingsfondsen	9.323	40	0	-48	9.315
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	18.933	7.989	-7.936	244	19.230
Derivaten (passiva zijde)	0	0	0	0	0
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	18.933	7.989	-7.936	244	19.230

Er wordt niet direct belegd in aangesloten ondernemingen.

Methodiek bepaling marktwaarde

Level 1: Directe marktwaardering: beursnotering in een actieve markt (waarop geen prijsaanpassingen worden uitgevoerd).

Level 2: Afgeleide marktwaardering: geen directe beursnotering maar andere uit de markt waarneembare data danwel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet actieve markt met niet-significante prijsaanpassing (gebaseerd op aannames en schattingen).

Level 3: Modellen en technieken: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2017
Zakelijke waarden				
Aandelen beleggingsfondsen	0	4.248	0	4.248
Vastrentende waarden				
Vastrentende beleggingsfondsen	0	5.667	0	5.667
	0	5.647	0	5.647
Derivaten	0	0	0	0
Overige beleggingen				
Liquiditeiten beleggingsfondsen	0	9.315	0	9.315
Totaal belegd vermogen	0	19.230	0	19.230

[2] Beleggingen voor risico deelnemers in totaal

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrekingen	Verkopen	Waarde- ontwik- keling	Stand ultimo 2017
Onroerende zaken					
Vastgoed beleggingsfondsen	30.066	8.390	-8.438	2.725	32.743
Zakelijke waarden					
Aandelen beleggingsfondsen	105.849	70.516	-64.615	12.763	124.513
Vastrentende waarden					
Staatsobligaties	88.885	18.827	-26.374	-1.714	79.624
Vastrentende beleggingsfondsen	54.674	34.495	-9.343	580	80.406
Hypothecaire leningen	23.194	3.643	0	258	27.095
	166.753	56.965	-35.717	-876	187.125
Derivaten					
Valutaderivaten	0	392.728	-392.728	571	571
Overige beleggingen					
Liquiditeiten beleggingsfondsen	44.383	11.047	-12.508	-225	42.697
Totaal beleggingen voor risico deelnemers activa zijde	347.051	539.646	-514.006	14.958	387.649
Derivaten (passiva zijde)					
Valutaderivaten	-154	154	0	0	0
Totaal beleggingen voor risico deelnemers	346.897	539.492	-514.006	14.958	387.649

Er wordt niet direct belegd in aangesloten ondernemingen.

Methodiek bepaling marktwaaarde

Level 1: Directe marktwaaarding: beursnotering in een actieve markt (waarop geen prijsaanpassingen worden uitgevoerd).

Level 2: Afgeleide marktwaaarding: geen directe beursnotering maar andere uit de markt waarneembare data danwel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet actieve markt met niet-significante prijsaanpassing (gebaseerd op aannames en schattingen).

Level 3: Modellen en technieken: marktwaaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs signifi cant beïnvloeden.

	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2017
Onroerende zaken				
Vastgoed beleggingsfondsen	0	32.743	0	32.743
Zakelijke waarden				
Aandelen beleggingsfondsen	0	124.513	0	124.513
Vastrentende waarden				
Staatsobligaties	79.624	0	0	79.624
Vastrentende beleggingsfondsen	0	80.406	0	80.406
Hypothecaire leningen	0	27.095	0	27.095
	79.624	107.501	0	187.125
Derivaten				
Valutaderivaten	571	0	0	571
Overige beleggingen				
Liquiditeiten beleggingsfondsen	0	42.697	0	42.697
Totaal belegd vermogen voor risico deelnemers	80.195	307.454	0	387.649

	2017	2016
[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Deze post heeft betrekking op het herverzekeringsdeel van de technische voorzieningen op de passivazijde van de (toelichting op) de balans.	13.000	15.331
Deze post is in hoogte niet gelijk aan het herverzekeringsdeel op de passivazijde van de balans, omdat hier de waarde van de tussen herverzekeraar en pensioenfonds overeengekomen afkoop van de schadereserve is vermeld. Deze € 13,0 miljoen is opgebouwd uit op basis van de van 2008 tot en met 2017 geldende herverzekeringscontracten door de verzekeraar nog uit te betalen arbeidsongeschiktheidsclaims plus de afkoopwaarde (tezamen € 15,5 miljoen) en de (verhoogde) premies die de herverzekeraar nog van Flexsecurity nog zou moeten ontvangen (tezamen € 3,0 miljoen). Het saldo van € 12,5 miljoen is door herverzekeraar aangevuld met een bedrag van € 0,5 miljoen i.v.m. akkoord over beëindiging van het verschil van inzicht over deze arbeidsongeschiktheidsverzekering door herverzekeraar en pensioenfonds. Zodoende is er een vordering van € 13,0 miljoen, die herverzekeraar in 2018 zal betalen.		
[4] Vorderingen en overlopende activa		
Nog te ontvangen premie van werkgever en deelnemers	4.144	3.724
Openstaande beleggingstransacties	3.689	2.507
Verzekeringsmaatschappijen		
(uitkeringen premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid)	0	1.546
Vooruitbetaalde bedragen en nog te ontvangen bedragen	61	267
Te vorderen technische winstdeling op herverzekeraar	2.569	1.616
Totaal vorderingen en overlopende activa	10.463	9.660
De vordering met betrekking tot de te vorderen technische winstdeling heeft een looptijd korter dan een jaar. Deze komt tot uitkering na afloop van de contractsperiode (na 2017, dus in 2018). In geval er meer premie voor de overlijdensrisicoverzekering betaald is dan er schade is, deelt Flexsecurity in de winst. Tot een bedrag van € 400 ontvangt het fonds 40% hiervan, over het meerdere van € 400 ontvangt het 60%. Tot en met 2017 is er sprake van een technisch resultaat van € 4,4 miljoen, waarvan Flexsecurity recht heeft op € 2,6 miljoen.		
De andere vorderingen en overlopende activa hebben een looptijd van korter dan één jaar.		

	2017	2016
[5] Liquide middelen		
ING Bank N.V.	4.825	4.831
De liquide middelen staan ter vrije beschikking van het fonds.		
Totaal activa	435.167	395.806
Passiva		
[6] Stichtingskapitaal en reserves		
Stichtingskapitaal		0
Algemene reserve		
Stand per 1 januari	8.940	12.348
Saldobestemming boekjaar	-368	-3.408
Stand per 31 december	8.572	8.940
Totaal eigen vermogen	8.572	8.940
De algemene reserve is bedoeld als buffer om te voorzien in mogelijke financiële tekorten van het fonds.		
Flexsecurity past de regelgeving van het Financieel Toetsingskader (FTK) toe. Bij bepaling van het zogeheten minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) wordt rekening gehouden met de uitvoeringskosten van het fonds en met de overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's die het fonds formeel loopt – en die Flexsecurity grotendeels herverzekerd heeft. Het MVEV is gelijk aan € 6.591 (2016: € 8.577). Het berekende vereist eigen vermogen (VEV) is lager, maar dient conform het FTK minimaal op het niveau van het VEV te liggen. Daarom is het VEV ook € 6.591.		
Eigen vermogen	8.572	8.940
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	6.591	8.577
Vereist eigen vermogen (VEV)	6.591	8.577
Solvabiliteitsbuffer	1.981	363
De som van het vereist eigen vermogen en de solvabiliteitsbuffer is gelijk aan de omvang van de algemene reserves van het pensioenfonds per einde van genoemde jaren.		

	2017	2016
Dekkingsgraad	102,1%	102,4%
Beleidsdekkingsgraad	102,1%	102,4%
Reële dekkingsgraad	101,2%	101,5%
Technische voorzieningen		
[7] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	15.331	20.000
In-/revalidering - premie uitlooprisico	533	597
Vaststelling schadevoorziening zonder raming	256	-1.938
Wijziging grondslagen: revalideringskansen	-222	-3.328
Stand per 31 december	15.898	15.331
Het herverzekeringsdeel technische voorzieningen betreft de voorziening voor de herverzekerde schades van arbeidsongeschiktheid bij Nationale-Nederlanden, welke is gebaseerd op actuariële grondslagen van het fonds en de bekende arbeidsongeschikte en zieke deelnemers die (in potentie) onder de dekking van deze verzekering vallen. Voor reeds arbeidsongeschikte deelnemers houdt Flexsecurity een voorziening aan ter hoogte van de contante waarde van de vrijgestelde premies tot leeftijd 65, welke bestaat uit de vrijgestelde staffelpremies vermeerderd met de vrijgestelde overlijdensrisicopremies. Deze overlijdensrisicopremies zijn vastgesteld als een opslag op de voorziening van 4% op de vrijgestelde staffelpremies. Voor zieke deelnemers houdt het fonds een voorziening aan ter hoogte van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid die aan de herverzekeraar verschuldigd is over 2016 en 2017. Beide componenten maken deel uit van de met herverzekeraar overeengekomen betaling, zoals genoemd onder [3]. Vanaf 2018 is het herverzekeringsdeel technische voorzieningen nihil: Flexsecurity neemt deze voorziening in eigen beheer, de verzekeraar koopt de schadereserve af.		

	2017	2016
[8] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	353.599	330.763
Mutatie boekjaar:		
– Premie	47.199	43.871
– Premie arbeidsongeschikten	848	1.733
– Rendement	23.197	17.129
– Overdracht in	454	521
– Overdracht uit	-3.399	-1.507
– Afkopen	-20.933	-35.768
– Afkopen en uitkeringen bij pensionering	-4.869	-2.896
– Sterfte	-435	-703
– Overige mutaties	167	456
Stand per 31 december	395.828	353.599
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds		
Stand per 1 januari	2.997	0
Mutatie boekjaar:		
– Vaststelling schadevoorziening	-568	2.285
– Opname uitlooprisko	-260	712
Stand per 31 december	2.169	2.997
Het fonds heeft het premievrijstellingsrisico voor de (staffel) leeftijden tot leeftijd 65 tot en met 2017 volledig herverzekerd. Het premievrijstellingsrisico voor de staffelleeftijden vanaf 65 tot 67 is niet herverzekerd en komt derhalve voor risico van het fonds. Het fonds houdt ultimo 2017 een voorziening in eigen beheer aan voor dit premievrijstellingsrisico.		
[10] Overige voorzieningen		
Dit betreft een voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten		
Stand per 1 januari	9.298	8.269
Herijking kostenvoorziening	588	923
Vrijval voor kosten over uitkeringen/afkopen	-719	-991
Toevoeging aan kostenvoorziening vanuit premie	1.180	1.097
Stand per 31 december	10.347	9.298

Er is een separate voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten, waardoor cijfermatig inzichtelijk wat het eigen vermogen van het fonds dat vrijelijk ter beschikking staat, is. Deze voorziening bedraagt ultimo 2017 € 10,3 miljoen, wat op de balansdatum overeenkomt met een bedrag van 2,5% van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers en voor risico fonds.

[11] Kortlopende schulden en overlopende passiva

Schulden uit hoofde van derivaten voor risico deelnemers

Belastingen en sociale premies

Schulden aan herverzekeraar

Schulden uit hoofde van uitvoerings- en administratiekosten

Vooruitontvangen bedragen

	2017	2016
	0	154
	1.510	2.441
	0	2.660
	838	381
	5	5
	2.353	5.641
Totaal passiva	435.167	395.806

Alle kortlopende schulden en overlopende passiva hebben een looptijd van korter dan één jaar.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden

De bestuursleden namens de werkgever ontvangen geen beloning voor de door hen verrichte bestuurswerkzaamheden. De bestuursleden namens de deelnemers ontvangen sinds 2015 een vaste vergoeding van € 25.000,- excl. Btw. De leden namens de deelnemers van het verantwoordingsorgaan ontvangen vacatiegeld per vergadering. De leden namens de werkgever van het verantwoordingsorgaan ontvangen geen vacatiegelden. Over boekjaar 2017 is in totaal € 67.592,- aan vaste vergoedingen en vacatiegelden uitgekeerd. In 2016 was dit € 67.911,-.

Personeel

Gedurende het boekjaar 2017 had Stichting Pensioenfonds Flexsecurity geen personeelsleden in dienst.

De pensioenuitvoering wordt voor een deel gedaan door het pensioenbureau van Randstad Groep Nederland bv. 25% van de personeels- en huisvestingskosten van dit pensioenbureau wordt doorbelast aan Flexsecurity.

Baten en lasten	2017	2016
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Zakelijke waarden	75	40
Vastrentende waarden	0	0
Banken	-37	-29
Overige	0	0
Totaal directe beleggingsopbrengsten	38	11
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Zakelijke waarden	275	261
Vastrentende waarden	17	233
Derivaten	0	0
Overige beleggingen	-48	-35
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	244	459
Kosten van vermogensbeheer		
Beleggingsadviseur	-16	-23
Bewaarloon	-7	-7
Totaal kosten vermogensbeheer	-23	-30
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	259	440

[13] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers

Directe beleggingsopbrengsten

Onroerende zaken	1.185	962
Zakelijke waarden	2.072	1.198
Vastrentende waarden	2.293	2.103
Overige beleggingen	0	0
Overige	0	-6

Totaal directe beleggingsopbrengsten

2017	2016
5.550	4.257

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onroerende zaken	2.725	360
Zakelijke waarden	12.763	9.087
Vastrentende waarden	-822	4.785
Derivaten	3.957	15
Overige beleggingen	-226	-217

Totaal indirecte beleggingsopbrengsten

18.397	14.030
--------	--------

Kosten van vermogensbeheer

Beheerloon	-130	-110
Bewaarloon	-66	-59
Beleggingsadviseur	-461	-1.001

Totaal kosten vermogensbeheer

-657	-1.170
------	--------

De transactiekosten van de beleggingen die direct in rekening zijn gebracht bij Flexsecurity, zijn nihil. Transactiekosten worden verrekend met aan- en verkoopprijzen. Voor een schatting van de verrekende transactiekosten wordt verwezen naar het bestuursverslag.

De kosten vermogensbeheer zijn niet toegerekend aan de verschillende beleggingscategorieën, omdat het kosten betreft die op alle categorieën van toepassing zijn: fiduciair vermogensbeheerder KCM, beleggingsadministrateur AssetCare en custodian KAS Bank verrichten diensten voor alle beleggingen van het fonds. De kosten die zij in rekening brengen bij Flexsecurity zijn op basis van functionele werkzaamheden opgesteld en worden niet per beleggingscategorie berekend of verdeeld.

Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers

23.290	17.117
--------	--------

	2017	2016
[14] Premiebijdragen van werkgever en deelnemers		
Premiebijdragen Basispensioenregeling (door werkgever)	15.550	14.726
Premiebijdragen Pluspensioenregeling (door werkgever en deelnemers)	38.071	35.337
Overige premies voor risico deelnemers	282	123
Totale premiebijdragen	53.903	50.186
De premiebijdrage voor de Basispensioenregeling bedraagt 2,6% (in 2016 2,5%) van de pensioengrondslag, zijnde het brutoloon. Deze premie wordt geheel betaald door de werkgever. De premiebijdrage voor de Pluspensioenregeling bedroeg 10,8% in het eerste halfjaar 2017 en 11,1% in het tweede halfjaar 2017 (in geheel 2016: 10,8%) van de pensioengrondslag, zijnde het brutoloon minus een franchise van € 6,32 per uur (2016: € 6,24). Hiervan wordt 1/3 betaald door de werknemer (deelnemer). De werkgever betaalt 2/3. De feitelijke premie van Flexsecurity pensioen is gelijk aan de ingelegde premies: Flexsecurity voert enkel beschikbarepremieregelingen uit. De kostendeekkende premie bestaat uit de in de pensioenkapitalen van deelnemers gestorte premies plus de kosten voor de aanvullende risicoverzekeringen, de uitvoeringskosten en een solvabiliteitstoeslag. De kostendeekkende premie bedroeg in 2017 € 54.071. (2016: € 50.121). Er is sprake van een klein premietekort: de feitelijke premie is lager dan de kostendeekkende premie: € 53.903 vs. € 54.071, een tekort van € 168. Mede hierom is in 2018 de premie voor het Pluspensioen verder verhoogd. De kostendeekkende premie is als volgt opgebouwd: – Premiestortingen risico deelnemer – Herverzekeringspremies – Directe kosten – Solvabiliteitsopslag		
	48.379	44.968
	3.097	2.983
	2.555	2.107
	40	63
	54.071	50.121
[15] Saldo van overdrachten en rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	454	525
Overgedragen pensioenverplichtingen	-5.049	-4.602
	-4.595	-4.077

	2017	2016
[16] Pensioenuitkeringen en afkopen		
Overlijdensuitkeringen	-239	-319
Afkoopsommen	-24.348	-35.953
	-24.587	-36.272
[17] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Premie	-47.199	-43.871
Premie arbeidsongeschikten	-848	-1.733
Rendement	-23.197	-17.129
Overdracht in	-454	-521
Overdracht uit	3.399	1.507
Afkopen	20.933	35.768
Afkopen en uitkeringen bij pensionering	4.869	2.896
Sterfte	435	703
Overige mutaties	-167	-456
	-42.229	-22.836
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds		
Vaststelling schadevoorziening	568	-2.285
Opname uitlooprisico	260	-712
	828	-2.997
[19] Mutatie overige voorzieningen		
Dit betreft de mutatie van de voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten		
Herijking kostenvoorziening	-588	-923
Vrijval voor kosten over uitkeringen/afkopen	719	991
Toevoeging aan kostenvoorziening vanuit premie	-1.180	-1.097
	-1.049	-1.029
[20] Herverzekering		
Premies herverzekering	-3.306	-3.330
Uitkering premievrijstellingsrisico bij arbeidsongeschiktheid	824	1.733
Resultaat op afkoop NN inzake herverzekering AO	-1.760	0
Resultaatdeling	928	0
	-3.314	-1.597

	2017	2016
[21] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratiekosten AZL	-2.663	-2.523
Accountant:		
– Accountant controle jaarrekening en DNB-jaarstaten	-59	-84
– Accountant fiscale advisering	0	-3
– Accountant andere niet controle diensten	0	0
Actuaris	-77	-25
Advieskosten	-6	-17
Doorbelaste kosten Pensioenbureau Diemen	-205	-194
De Nederlandsche Bank	-19	-19
Autoriteit Financiële Markt	-32	-28
Bestuurskosten	-68	-68
Opleidingskosten	-2	-22
Overige algemene kosten	-143	-115
	-3.274	-3.098
Onder de overige algemene kosten zijn onder andere opgenomen de vergaderkosten, kosten van de visitatiecommissie, het Pensioenregister en UWV. Communicatiekosten, waaronder die van de website, maken onderdeel uit van de administratiekosten AZL.		
[22] Overige baten en lasten		
Sterfteresultaat	435	703
Overig	-35	52
	400	755
Het sterfteresultaat betreft de vrijval van pensioenkapitalen van overleden deelnemers die geen nabestaanden hebben. Deze kapitalen vervallen aan het fonds.		
Saldo van baten en lasten	-368	-3.408

Risicobeheer

Beleid

Voor risicobeheer heeft het bestuur de beschikking over de volgende beleidsinstrumenten:

- Beleggingsbeleid;
- Financieringsbeleid;
- Premiebeleid;
- Herverzekeringsbeleid;
- Risicobeleid ten aanzien van uitbesteding.

Welke beleidsinstrumenten het bestuur op welke manier zal hanteren, wordt bepaald op basis van analyses van de te verwachten toekomstige ontwikkelingen van de verplichtingen en de ontwikkelingen op de financiële markten. Op basis van de uitkomsten van deze analyses stelt het bestuur jaarlijks beleggingsrichtlijnen vast waarop het door het fonds uit te voeren beleggingsbeleid wordt gebaseerd. De beleggingsrichtlijnen zetten uiteen binnen welke grenzen en normen het beleggingsbeleid moet worden uitgevoerd, en richten zich op het beheersen van de belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid maakt Kempen Capital Management gebruik van verschillende financiële instrumenten.

Het uitvoeren van transacties in financiële instrumenten kan ertoe leiden dat Flexsecurity pensioen risico's verkrijgt of overdraagt aan een andere partij. Hierbij moet vooral gedacht worden aan risico's die samenhangen met veranderingen in beurskoersen, rentetarieven, wisselkoersen, debiteurenkwaliteit en liquiditeit. In het kader van de beperking van deze risico's kunnen derivaten en andere instrumenten aangewend worden om deze risico's te beperken.

Risicobeheersing

Hieronder wordt nader ingegaan op de wijze waarop Flexsecurity pensioen de aan beleggingen en financiële instrumenten gerelateerde risico's beheerst. De in de tabellen opgenomen cijfers ter zake de beleggingen betreffen optellingen van de beleggingen voor risico pensioenfondsen en de beleggingen voor risico deelnemers op balansdatum.

Marktrisico

Marktrisico is het risico dat de waarde van een financieel instrument zal fluctueren als gevolg van veranderingen in marktprijzen. Flexsecurity pensioen tracht deze risico's te beperken door de beleggingsportefeuille te diversifiëren over verschillende categorieën.

Renterisico

Renterisico is het risico dat de waarden van beleggingen en financiële instrumenten zullen fluctueren als gevolg van veranderingen in de marktwaarde. Anders dan bij traditionele pensioenregelingen met een toegezegde aanspraak speelt de verhouding tussen de rentegevoeligheid van de bezittingen en de rentegevoeligheid van de verplichtingen van de stichting geen rol. Wel speelt de rente een rol als het gaat om de 'koopkracht' van het pensioenkapitaal van de deelnemers: staat de rente hoog op het moment van pensioeningang, dan kan de deelnemer een grotere periodieke pensioenuitkering ontvangen dan in geval de rente laag staat. Dit is de reden waarom Flexsecurity bij het Pluspensioen wel rekening houdt met renteontwikkelingen. De oudere leeftijdsgroepen hebben een groter aandeel van rentegerelateerde beleggingsinstrumenten (vastrentende waarden) in portefeuille waardoor er een directe koppeling is gemaakt met de koopkracht van het pensioenkapitaal.

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van een financieel instrument zal fluctueren als gevolg van veranderingen in valutawisselkoersen. Het valutarisico dat Flexsecurity pensioen loopt, houdt in hoofdzaak verband met beleggingen waarvan de koers niet in euro genoteerd is. Deze risico's worden beperkt doordat schommelingen in de valutawisselkoersen binnen de beleggingsfondsen stelselmatig worden afgedekt door de vermogensbeheerder. Als "door de beleggingsfondsen" waarin Flexsecurity

belegt, "heen" gekeken wordt, kan de tabel 'Beleggingen verdeeld naar valuta's' worden opgesteld ten aanzien van de valuta waarin de beleggingen gedaan zijn. Meer dan driekwart van de beleggingen wordt gedaan in eurogenoteerde instrumenten. De relatief hoge bedragen die onder 'overige valuta' vermeld staan, zijn te verklaren door de beleggingen die in de opkomende landen geschieden – voornamelijk in aandelen en vastrentende waarden (hoogrentende leningen).

Beleggingen verdeeld naar valuta's x € 1.000	Vastgoed- beleg- gingen	Aandelen	Vastren- tende waarden	Derivaten	Overige beleg- gingen	Totaal
Euro	32.743	36.678	179.585	–	51.705	300.712
Britse pond	–	9.455	3.309	–	–	12.765
Hongkong dollar	–	13.265	–	48.413	308	61.986
Japanse yen	–	–	–	-10.228	–	-10.228
Amerikaanse dollar	–	36.678	1.725	-37.615	–	789
Canadese dollar	–	1.115	–	–	–	1.115
Australische dollar	–	–	–	–	–	–
Overige valuta	–	31.570	8.171	–	–	39.741
Stand per 31-12-2017	32.743	128.762	192.791	571	52.013	406.880

Beleggingen verdeeld naar valuta's x € 1.000	Vastgoed- beleg- gingen	Aandelen	Vastren- tende waarden	Derivaten	Overige beleg- gingen	Totaal
Euro	30.066	32.241	165.325	42.677	53.706	324.015
Britse pond	–	8.449	–	-10.170	–	-1.721
Hongkong dollar	–	2.761	–	–	–	2.761
Japanse yen	–	–	–	–	–	–
Amerikaanse dollar	–	29.404	1.255	-32.662	–	-2.003
Canadese dollar	–	–	–	–	–	–
Australische dollar	–	–	–	–	–	–
Overige valuta	–	36.958	5.820	–	–	42.777
Stand per 31-12-2016	30.066	109.812	172.399	-154	53.706	365.830

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat voortvloeit uit het feit dat een specifieke tegenpartij tegenover Flexsecurity pensioen niet in staat is aan zijn verplichtingen uit hoofde van contracten betreffende financiële instrumenten te voldoen. Door de beleggingen in vastrentende waarden (mede via deelname in beleggingsfondsen) te spreiden over een groot aantal debiteuren, wordt het kredietrisico aanzienlijk beperkt. Voorts geldt de eis van een minimale debiteurenkwaliteit, hetgeen in casu betekent dat de debiteur in de regel minimaal een AA-rating dient te bezitten. Beleggingen in leningen met een lagere kredietwaardigheid zijn tot een percentage van 15% van de vastrentende waarden toegestaan. Op deze wijze worden risico's ten aanzien van de kredietwaardigheid beperkt.

Flexsecurity pensioen gaat ervan uit dat het nauwelijks kredietrisico loopt over de staatsobligaties die gewaardeerd zijn met een AAA-rating. Op basis van deze aannames is het maximale kredietrisico 40% van de omvang van de portefeuille vastrentende waarden.

Kredietwaardigheid vastrentende waarden x € 1.000	vastrentende waarden
AAA	65.916
AA	46.559
A	17.479
BBB	30.564
BB	2.210
B	1.533
Geen rating of lager	28.529
Stand per 31-12-2017	192.791

Kredietwaardigheid vastrentende waarden x € 1.000	vastrentende waarden
AAA	67.882
AA	43.116
A	12.781
BBB	18.973
BB	1.873
B	1.757
Geen rating of lager	26.017
Stand per 31-12-2016	172.399

De tabel waarin de verdeling naar kredietwaardigheid van de tegenpartijen van de vastrentende waarden per einde 2017 is opgenomen, bevestigt deze aanname: 67,4% van de vastrentende waarden heeft een credit rating van A of hoger, 58,3% van AA of hoger.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat een fonds niet de mogelijkheid heeft om de financiële middelen te verkrijgen die benodigd zijn om aan bepaalde verplichtingen te kunnen voldoen. Het liquiditeitsrisico dat het pensioenfonds loopt is zeer beperkt aangezien er geen beleggingen plaatsvinden in incurante effecten. De meeste beleggingen van het fonds vinden plaats in beleggingsfondsen waarvoor een dagelijkse waardebepaling wordt gedaan. Deze beleggingen kunnen, binnen zekere restricties, op dagbasis volledig te gelde worden gemaakt.

Daarnaast geschiedt een deel van de beleggingen in vastgoedfondsen van CBRE en Altera, en zijn er beleggingen in hypotheekfondsen van Aegon AM. Hoewel deze beleggingen niet op dagbasis verkocht kunnen worden, zijn de participaties in deze beleggingsfondsen goed verkoopbaar binnen een termijn van drie maanden tot een jaar. Gegeven de omvang van deze beleggingen zal het in de praktijk niet onoverkomelijk zijn kopers te vinden.

Kasstroomrisico

Kasstroomrisico is het risico dat toekomstige kasstromen verbonden aan een monetair instrument zullen fluctueren in omvang. Dit risico wordt beheerst door een zo nauwkeurig mogelijke afstemming van de feitelijke kasstromen aan de benodigde situatie.

Concentratierisico

Grote posten kunnen leiden tot concentratierisico. In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden, is sprake van een cumulatief concentratierisico. Voor de beleggingsfondsen waarin Flexsecurity pensioen belegt, gelden interne richtlijnen ten aanzien van concentratie; binnen deze fondsen wordt daardoor het concentratierisico actief gemanaged.

Als wederom door alle beleggingsfondsen "heen" wordt "gekeken", dan is onderstaande tabel voor wat betreft de regiospreiding op te stellen. Een ruime meerderheid van de beleggingen is in de Europese Unie, al worden de cijfers ietwat vertekend door de waarden van de (valuta)derivaten.

Beleggingen verdeeld naar regio's x € 1.000	Vastgoed- beleg- gingen		Vastren- tende waarden		Overige beleg- gingen	Totaal
	Aandelen		Derivaten			
Azië	–	21.776	3.096	–	–	24.872
Centraal en Zuid-Amerika	–	54	2.388	–	–	2.441
Europese Unie	32.743	59.362	179.151	48.413	52.013	371.682
Europanon-EU	–	13.609	2.855	-10.228	–	6.236
Noord-Amerika	–	33.928	4.807	-37.615	–	1.121
Pacific	–	–	–	–	–	–
Overige/niet gedefinieerd	–	32	495	–	–	527
Stand per 31-12-2017	32.743	128.762	192.791	571	52.013	406.880

Beleggingen verdeeld naar regio's x € 1.000	Vastgoed- beleg- gingen	Aandelen	Vastren- tende waarden	Derivaten	Overige beleg- gingen	Totaal
Azië	–	30.371	1.910	–	–	32.281
Centraal en Zuid-Amerika	–	2.145	2.097	–	–	4.242
Europese Unie	30.066	43.428	165.325	42.677	53.706	335.202
Europa non-EU	–	3.093	1.970	-10.170	–	-5.107
Noord-Amerika	–	29.374	–	-32.662	–	-3.288
Pacific	–	–	–	–	–	–
Overige/niet gedefinieerd	–	1.403	1.097	–	–	2.500
Stand per 31-12-2016	30.066	109.812	172.399	-154	53.706	365.830

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door Flexsecurity beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op meerdere gebieden, zoals de administratieve organisatie, de interne controles, procedures en processen, en kwaliteit van de geautomatiseerde systemen. Een en ander wordt getoetst aan de hand van ISAE-3402-rapporten; rapporten waarover de twee belangrijkste bij de uitvoering betrokken uitbestedingspartijen van Flexsecurity, AZL en Kempen Capital Management, beschikken.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar. Iets wat nadrukkelijk tot uiting komt in de waardeontwikkeling van de beleggingen.

Gebeurtenissen na balansdatum

In april 2018 heeft Flexsecurity met verzekeraar Nationale-Nederlanden een overeenkomst bereikt ter zake de afwikkeling van de herverzekering van de arbeidsongeschikten. Nationale-Nederlanden koopt de bij haar aanwezige schadereserve in één keer af. Met deze afkoop worden alle tussen Flexsecurity en Nationale-Nederlanden over en weer uitstaande vorderingen en schulden met elkaar verrekend.

De overeengekomen afkoopsom van € 13 miljoen heeft Flexsecurity op 20 juni 2018 ontvangen.

Dientengevolge neemt Flexsecurity met terugwerkende kracht per 1 januari 2018 het arbeidsongeschiktheidsrisico in eigen beheer. Dit heeft impact op de financiële beheersing en rapportage van het fonds. Het herverzekeringsdeel van de technische voorzieningen is in 2018 nihil, de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds neemt met miljoenen euro's toe (tot ruim € 16 miljoen op 1 januari 2018).

Resultaatbestemming

Op basis van artikel 3 van de statuten van het pensioenfonds wordt het maken van winst niet beoogd. Dientengevolge wordt het saldo van baten en lasten ten gunste dan wel ten laste van de algemene reserve gebracht. Na bestemming van het resultaat over 2017 is daarom € 368.000,- onttrokken aan de algemene reserve. De balans in de jaarrekening is opgesteld na deze resultaatbestemming.

Overige gegevens

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Flexsecurity te Amsterdam is aan Sprenkels & Verschuren de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Sprenkels & Verschuren B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2.175.000.

Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 108.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 129. De benodigde kostendekkende premie is hoger dan de feitelijke premie.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende.

Amsterdam, 27 juni 2018

Frank Verschuren AAG
verbonden aan Sprenkels & Verschuren

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity

Verklaring over de jaarrekening 2017

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2017 en van het resultaat voor het jaar geëindigd op 31 december 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity te Diemen ('de stichting') gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2017;
- de staat van baten en lasten voor het jaar geëindigd op 31 december 2017; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 27 juni 2018

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Flexsecurity

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Personalia Flexsecurity

1 juni 2018

Bestuur

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Geleding</i>	<i>Functie buiten bestuur</i>	<i>Organisatie</i>	<i>Leeftijd</i>
Raimond Schikhof	Voorzitter	Werkgever	Directeur pensioenzaken	Randstad Groep Nederland	52
Edmund Hammen	Secretaris	Deelnemers	Business manager	Nationale-Nederlanden	38
Ronald Ganzeboom	Plv. voorzitter	Werkgever	Adjunct-directeur pensioenzaken	Randstad Groep Nederland	47
Marion Verheul	Plv. secretaris	Deelnemers	Zelfstandig adviseur vermogensbeheer	ICC Consultancy	48

Verantwoordingsorgaan

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Geleding</i>	<i>Functie buiten bestuur</i>	<i>Organisatie</i>	<i>Leeftijd</i>
Hans van Slooten	Voorzitter	Werkgever	Chief financial officer	Randstad Groep Nederland	51
Irène Nauta	Secretaris	Deelnemers	Specialist uitkeringen	Daan B.V.	48
Monique van Dalen-Krommenhoek	Lid	Deelnemers	Senior medewerker bedrijfsvoering	Nedvang	44
Swen Laarveld	Lid	Werkgever	Manager arbeidsverhoudingen	Randstad Groep Nederland	40

Overzicht nevenfuncties bestuursleden

Raimond Schikhof

1. Directeur pensioenzaken Randstad Groep Nederland bv
2. Bestuurslid Bpf StiPP
3. Directeur Stichting Pensioenfonds Randstad
4. Fractie-assistent VVD Gemeente Oostzaan
5. Lid rekenkamercommissie Gemeente Oostzaan
6. Secretaris Stichting West Coast Challenge
7. Docent Stichting Pensioen Opleidingen
8. Extern deskundige Pensioencommissie Stichting Pensioenfonds Medisch Specialisten

Edmund Hammen

1. Business manager Nationale-Nederlanden Levensverzekeringsmaatschappij N.V.

Ronald Ganzeboom

1. Adjunct-directeur pensioenzaken Randstad Groep Nederland bv
2. Adjunct-directeur Stichting Pensioenfonds Randstad
3. Penningmeester Stichting Hockeypark Myra

Marion Verheul

1. Eigenaar Investment Communication Consultancy B.V.; uit dien hoofde beleggingsadviseur bij:
 - a. Bpf Slagers,
 - b. Bpf Schoonmaak,
 - c. Bpf Schoenmakerij,
 - d. Hagee Stichting,
 - e. Randstad Holding nv inzake Vedior-pensioenen
2. Bestuurslid Bpf Koopvaardij en portefeuillehouder beleggingen
3. Lid van de Raad van Toezicht van VLEP (psf. voor de vleeswarenindustrie)

Overzicht nevenfuncties leden verantwoordingsorgaan

Hans van Slooten

1. Chief financial officer Randstad Groep Nederland bv

Irène Nauta

1. Specialist uitkeringen, Daan B.V.
2. Lid verantwoordingsorgaan Bpf StiPP
3. Voorzitter sectorraad CNV Diensten

Monique van Dalen-Krommenhoek

1. Senior medewerker bedrijfsvoering Nedvang
2. Secretaris Maserati Club Holland

Swen Laarveld

1. Manager arbeidsverhoudingen Randstad Groep Nederland bv
2. Voorzitter GMR Openbaar onderwijs Dronten